

Sissel Gaup

Teorijjaoassi

Táhppán Siun

Oahpaheaddjibagadus

Davvi Girji

Dán girjjs lea kopijaváldin gildojuvvon earret go dan maid lea lohpi njuolggadusaid mielde «Lov om opphavsrett til åndsverk», «Lov om rett til fotografi» ja «Avtale mellom staten og rettighets- havernes organisasjoner om kopiering av opphavsrettslig og beskyttet verk i undervisningsvirksomhet». Dáid njuolggadusaid rihkkun váidojuvvo.

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Ruhtadan/Økonomisk støtte: Sámediggi

© Davvi Girji AS 2012

<http://www.davvi.no>

davvi@davvi.no

Govat/Illustrasjoner: Siv Marit Turi Ekaas

Gráfalaš barggus vástida/Grafisk arbeid: Davvi Girji AS

 <http://706.davvi.no>

Sisdoallolisttu

ÁLGGAHUS	5	Muitinhárjehusevttohusat	24
Oahpponeavvobuvtta	5	Visuála muitu	24
Máhttolokten 2006s ja oppalaš		Audiitiiva muitu	24
gálggat	6	Lohkan- ja čállinoahpahus	25
ÁLGOLOHKAN- JA		<i>Mii lohkan lea?</i>	25
ČÁLLINOAHPAHUS	7	<i>Lohkanovdáneami muttut</i>	26
Gielalaš dáiddolašvuohta	7	Kontekstallohkan	26
TEAKSTAGELBBOLAŠ-		Logográfalaš lohkan	26
VUOHTA	8	Fonologalaš lohkan	26
<i>Giellaáddejupmi</i>	8	Ortográfalaš lohkan	26
<i>Sátneriggodat</i>	8	<i>Lohkanstrategijjat</i>	27
<i>Gielalaš diđolašvuohta</i>	9	Fonologalaš lohkanstrategiija	27
<i>Fonologalaš diđolašvuohta</i>	9	Ortográfalaš lohkanstrategiija	27
<i>Morfologalaš diđolašvuohta</i>	10	Kontekstavuođđuduvvon	
<i>Syntávssalaš diđolašvuohta</i>	11	lohkanstrategiija	28
<i>Sátneđiđolašvuohta</i>	13	<i>Dehálaš áššit lohkealbo-</i>	
<i>Semántalaš diđolašvuohta</i>	13	<i>ovdáneamis</i>	28
Doabaoahpahallan ja		<i>Lohkan- ja stávenvárggiideapmi</i>	29
sátneriggodaga ovddideapmi	14	Pseudodássi	29
Analyhtalaš koden	15	Logográfalaš-visuálalaš dássi	29
Sániid heivehit doabavuogá-		Alfabehtalaš-fonologalaš dássi	29
dagaide	15	Ortográfalaš-morfemalaš dássi	29
<i>Teakstadiđolašvuohta</i>	18	<i>Lohkannjuovžilvuođa ja lohkan-</i>	
<i>Pragmáhtalaš (Kommunikatiiva)</i>		<i>automatiserema stimuleren</i>	29
<i>diđolašvuohta</i>	18	Jitnositlohkan	30
Kommunikatiiva gelbbolašvuođa		Jitnositlohkan ja jitnositlohkan-	
ovddideapmi	19	girjjit	30
Muitaleaddjistuollu	19	Golmmadási lohkanhárjehallan	31
Muitaleapmi	19	Geardduhuvvon lohkan	31
Luohkkáčoahkkimat	20	Mieldelohkan	32
Oahppanságastallan	20	Ovttaslohkan	32
Rollaneaktin	20	Bagadallanlohkan	32
Jitnositlohkan	21	Mo bagandallanlohkan	
<i>Gielalaš ja njálmmálašgealbu</i>		doaima?	33
<i>stimuleren</i>	21	Iešheanalašlohkan	34
Sátnelistobuvttadeapmi	22	<i>Proseassaorienterejuvvon</i>	
Sátnečoakkáldat	22	<i>áddejupmeoahppan</i>	34
Jietnadatbovssat	23	Girjjálašvuođaságastallan	34
Čálus birrasis	23	Ovdal lohka	34
<i>Muitu</i>	24	Lohkama vuolde	35
		Maŋŋá lohka	35
		<i>Lohkanvuogit</i>	35

Syntehtalaš vuogit.....	37	Sátnehárjehallankoarttat	46
Stávvalvuohki.....	38	Jietnadatboksa	47
Analyhtalaš vuohki	38	Sátnediagramma	47
LHV-vuohki.....	38	Vahkkosánit	47
Sátnegovvavuohki.....	39	Sátnelohkankino	47
«Čállit dihtoriin – oahpa lohkat»		Sátnebingo	47
-metoda	39		
Interaktiivvalaš vuohki/			
Lotnolas vuohki	40	BUORRE OAHPPANBIRAS JA	
Čállin	42	HEIVEHUVVON OAHPAHUS	48
Čállinmuttut	42	Oahppanstiillat	49
Pseudočállin	43	Áiccut.....	50
Logográfalaš-visuála čállin	43	Oahppiid oahppaneavttuid kártet	50
Fonologalaš čállin	43	Mo lohkan ja čállinovdáneapmai	
Ortográfalaš čállin	43	sihkkarastit.....	51
Čállinvuogit	44	<i>Bustávva- ja sátnediktáhtta</i>	<i>51</i>
Oktasaščállin.....	44	Bustávvadiktáhtta.....	51
Teakstabuvttadeapmi	44	Sátnediktáhtta	52
Čállinboddu	45	<i>Ságastallanáigi</i>	<i>54</i>
Čállinboddoorganiseren.....	45	<i>Lohkan- ja čállinkártenskovit</i>	<i>54</i>
<i>Riehtačállinresponsa.....</i>	<i>46</i>	Ruovttu ja skuvlla ovttasbargu.....	54
<i>Ortográfalaš diđolašvuođa</i>		Girjjálašvuoha	55
<i>ovddideapmi</i>	<i>46</i>		

Álggahus

Oahpponeavvobuktaga vuolggasadji lea Máhttolokten 2006s ja Sámedikki sáme-giela álgolohkanoahpamus-prošekta. Ovttas eará ásahusaiguin čadahii Sámediggi jagiid 2000–2005 álgolohkan- ja čállinproševtta oahppiide, geain lei sáme-giella vuosttaš-giellan. Proševtta váldoulbmil lei gávdat lohkanvugiid ja lohkanmetodihka mii buoremusat heive oahppiide, geain lea sáme-giella vuosttašgiellan ja geat ožžot vuodđolohkanoahpamus sáme-gillii.

Proševtta ulbmilin lei maiddái vuogáidatit ja geavahit gávnnavuvon vugiid oahpamus (Sámediggi 2000).

Álgolohkan- ja čállinoahpamus sáme-gillii lea unnán dutkojuvnon, ja oahpaheaddjit leat viežžan álgoahpamus oahpahanvuoddu majoritehttagielaid oahpamusvugiin ja dutkamušain. Álgolohkanoahpamusproševtta oktavuođas oahpaheaddjit geahččaladde iešguđetlágán giellaoahpahan- ja lohkanohpahanmetodaid, mat heivejit sáme-giela álgoahpamusii. Dán oahpaheaddjibagadusa metodihka vuodđun leat ođđasat riikkaidgaskasaš dutkamušat oahppiid lohkan- ja čállingealbohakkamis. Prošektajoavku lea daid geahččaladdan

prošekta áigodagas, ja daid maiddái Máhttolokten 2006s guovdilastá.

Táhppán siun oahpponeavvobuvtta deattuha ođđasat lohkanvugiid, nugo omd.:

- gielalaš didolašvuodabargguid,
- interaktiiva lohkanvugiid mainna olaha eanaš oahppiid lohkanohpamus oktavuođas,
- lohkanhárjehallamiid main lea geardduheapmi guovddážis,
- oahppanstrategiijaid mat leat dehálaččat, vai oahppit áddejit teavsttaid sisdoalu,
- doabaovddidanbargguid go doahpagat leat vuodđun oahppamii.

Oahpponeavvobuvtta

«*Táhppán siun*» lea Davvi Girjji oahpponeavvobuvtta, maŋŋá 2. jahkeceahki, álgolohkan- ja čállinoahpamus várás. Oahpponeavvobuktaga sáhtá geavahit beroškeahttá *Ánin dánin*-oahpponeavvobuktage, mii lea 1. jahkeceahkkái buvttaduvvon. Oahpponeavvobuktaga sáhtá maiddái geavahit sierralašoahpamus oktavuođas ja sáme-giella nubbingiellan oahpamusas.

Ánin dánin	Táhppán siun
Mu lohkan-girji	A lohkan-girji
Mu bustáv-girji	A bargogirji
Mu bargogirji	Á lohkan-girji
Oahpaheaddji neavagirji	Á bargogirji
	<i>Mun čálán eanet bargogirji</i>
	Oahpaheaddjibagadus eGirjin
Ánin Dánin Táhppán Siun lohkan-girjjážat, dássi 2–4	
Ánin Dánin Táhppán Siun lohkan-girjjážat, dássi 6–7	

Spealut¹ mat heivejit álgolohkanoahpaheapmái:

- Stuorra bustávat
- Alfabehttalotto
- Jietnadatlotto
- Stávvalkoarttat
- Sánit sátneráidallasas 1–3
- Sánit labyrinttas 1–3

Lassi bargobihtát leat gávdnamis internehtas, www.satnemeahccai.no dahje www.lohkan.no Seammá neahttasiiddus leat maiddá lohkansteavsttat – lohkanárkkat, mat leat jurddašuvvon ruovttubihtán.

Máhttolokten 2006s ja oppalaš gálggat

Máhttolokten 2006s deattuha vihtta vuoddo-gálgga, mat leat dehálačča buot fágain.

Oahppoplána dadjá ahte vuoddogálggat leat integrerejuvvon fága gelbbolašvuoda mihtto-meriide, mas dat leat mielde ovddideamin fágagelbbolašvuoda ja leat maiddá oassin dain.

Sámegeiella vuosttašgielas galgetoahppit máhttit:

- njálmmálaččat ovdanbuktit
- čálalaččat ovdanbuktit
- lohkat
- rehkenastit
- digitálareaidduid geavahit

<p>Máhttit njálmmálaččat ovdanbuktit Máhttit čálalaččat ovdanbuktit Máhttit lohkat</p>	<p>Dát gealbbut leat guovddážis oahpponeavvo-bukttagis. Buot bargogirjjiin leat bargobihtát, mat hárjehit návcca ovdanbuktit njálmmálaččat ja čálalaččat. Lohkan- ja bargogirjjiin leat maiddá bargobihtát, mat hárjehit návcca geavahit iešguđetlágán lohkanstrategiijaid. Lohkangirjjiid teavsttat deattuhit iešguđetlágán šánjeriid, maiddá fágateavsttaid.</p>
<p>Máhttit rehkenastit</p>	<p>Muhtin bargo- ja lohkanbihtáin leat oasis, mat guoskkahit loguid nugo mánuid, beivviid, vahkuid ja jagi áiggiid.</p>
<p>Máhttit digitálareaidduid geavahit</p>	<p>Lea oahpaheaddji duohken čállinbargobihtáid ja oahpaheaddjibagadusa bargobihtáid čállit dihtoriin.</p>

¹ *Idut* lágádus (2009)

Álgolohkan- ja čállinoahpahus

Ođđa áigásaš servodagas lea dehálaš ahte olmmoš máhtta njálmmálaččat ja čálalaččat ovdanbuktit, lohkat, rehkenastit ja digitála reaiduid geavahit. Máhttolokten 2006s deattuha dáid beliid. Nana njálmmálaš giella-gealbu ja rikkis doabarádju mánáin, leat dehálaš eavttut ovdánit lohkamis, čállimis ja rehkenastimis. Mánát fertejit maiddái máhttit auditiiva ja visuála detáljjaid guovdilastit. Sii fertejit maiddái máhttit sirdit áicilvuoda giela sisdoalus hállangiela hápmái ja ná oaidnit, ahte lea oktavuoha hállangiela ja čállingiela.

Dehálaš doaibmajut mat nannejit álgoohpahusa leat:

- systemáhtalaš hárhellan ovddidit mánáid gielalaš didolašvuoda, erenoamážit fonologalaš ja morfologalaš didolašvuoda
- ollu lohkanvásáhusat, girji ja lohkanvejolašvuoha astoáiggis
- dárkut máná lohkanmáhtu ovdáneami, vai sáhtta eastit lohkanválttisvuodaid šaddama

Gielalaš dáiddolašvuoha

Lohkan ja čállin, njálmmálaš ja čálalaš oasse-dáiddolašvuodát leat gielalaš dáiddolašvuodát. Njálmmálaš ja čálalaš oasse-dáiddolašvuodát leat guldalit ja áddet, lohkat ja áddet, hállat áddehahtti láhkái ja čállit áddehahtti láhkái. Oppalaš gielalaš dáiddolašvuoha veahkeha min áddet ja buvttadit čálalaš giela cealkamušaid. Gielalaš dáiddolašvuodaid ferte árvvoštallat iešguđet gielalaš dimenšuvnnas, nugo fonologalaš-, morfologalaš- ja

syntávssalaš kommunikatiiva ovdáneamis, giellaáddejumis, sátneriggodagas, giellageavaheamis ja dialogaovdáneamis. Gielalaš dimenšuvnnaide gullet doahpagat maid eat dovdda ja cealkkastruktuvrrat maid eat ádde njálmmálaš gielas dahje logadettiin. Lea danne dehálaš ovddidit oahppiid gielalaš dáiddolašvuoda buot fágain miehtá skuvlaáiggi, iige dušše álgolohkamis ja -čállimis. Mii deaivat ja oahppat ođđa sániid dađistaga go ođđa fágasurggiiguin deaividat.

Mánát, geat galget giela oahppat, fertejit leat birastahttojuvvon gielain. Sátneriggodat lea máná giella-áddejupmái vuodđun. Sii fertejit lávggodit sániid siste ja sii fertejit gullat giela, dadjá gielladutki Ragnar Romertveit. Go mánát jerret mii dá ja dá lea, de ferte giinu vástidit, vai mánáid giellačehppodat ovdána. Mánáid giellaovdáneami vuolggasadji lea gielalaš ovttasdoaimmas berošteaddji ja áŋgirris lágašolbmuiguin. Vygotsky fuomášuhtta Sol Lyster (1998) mielde, ahte álggus máná gielalaš jurddašeapmi stivrejuvvo earáid čađa. Máná giella ovdána vásáhusaid ja muosáhusaid čađa, ja nanosmuvvá ovttasdoaimmas čeahpit giellageavaheaddjiiguin. Øzerk (1999) čujuha Elbroi ja čállá, ahte ođđasat pedagoga-laš dutkamušat ja lohkan dutkamušat deattuhit, ahte lea dehálaš ovddidit mánáid doabaráju, nu ahte sis lea rikkis doaba- dahje sátneriggodat. Dutkit oaivvildit, ahte bures ovdánan sátneriggodat/doabarádju lea dehálaš eaktu, jus máná galgá šaddat buorin sisdoallohkkkin. Lea danne álgolohkanoahpahusas ja bajit dási oahpahusas hui dehálaš riggudit ja ovddidit oahppiid vásáhusaid, muosáhusaid ja doabaráju, nannen dihtii sin oahppaneavttuid ja gulahallanvejolašvuodaid.

Teakstaáddejumi eaktu lea, ahte mii dovdat sániid teavsttas. Sátneriggodat lea dehálaš áddejupmái, ii dušše galle sáni oahppi dovda, muhto maiddái man bures oahppi sániid ádde. Máná sátneriggodat nannejuvvo go ieš lohka,

ja go earát jitnosit lohket mánnái. Oahppit geat vásihit, ahte lohkan-teavsttas leat ollu amas sánit ja cealkámušat, masset lohkan-movtta.

Teakstugelbbolašvuohta

Teavstta hálddašeapmi gáibida giellageava-han- ja giellavuogádatmáhtu, pragamáhtalaš ja lingvisttalaš máhtu. Vuosttaš teakstavugiid/šáŋŋeriid maid mánná iská lea muitalus ja vitssat. Mánná hálddaša teavstta go sáhtta muitalit nu ahte guldaleaddji, gii ii dovdda teakstasisdoalu, ádde gažatkeahhtá teavstta. 6–8 jahkásaš sáhtta hálddašit teavstta muhtin dilálašvuođas, ja earás fas ii. Teakstugelbbolašvuohta eaktuda, ahte lea gealbu dábálaš šáŋŋeriin, sihke njálmmálaččat ja čálalaččat, nu ahte sáhtta ieš daid identifiseret ja ieš buvttadit teavsttaid daid siskkobeaalde. Mađe eanet ollesolmmoš muitala ja lohká mánnái, dađe buoret eavttuid mánná háhká ieš hálddašit teavstta. Teakstugelbbolašvuođa sáhtta ovddidit olles eallima.

Eavttut go mánná ieš galgá buvttadit áddehahtti teavsttaid, lea earret eará máhttit

- geavahit giela konteavsttas beroškeahhtá
- vuostáiváldi perspektiivii iežas bidjat
- birget dialogadoarjaga haga
- geavahit teakstačatnannjuolggadusaid

Giellaáddejupmi

Eanaš gielladutkamat leat guovdilastán dan maid mánná dadjá. Dál lea eanet beroštupmi dasa maid mánná ádde, ja dábálaš ipmárdus lea, ahte giellaáddejupmi boahdá ovdal hállangiela ovdáneami. Áddejupmi ja hállanbuvttadeapmi leaba goappatlágán proseassat, mat váikkuheaba nubbi nubbái. Giellaáddejupmi ovdáneapmi lea earret eará sorjávaš das mo mánná hálddaša kommunikašuvnna, sániid,

sátne-kombinašuvnnaid ja cealkagiid. Giellaáddejupmi lea áddet giela symbolafunkšuvnna ja áddet masa sánit čujuhit, mat leat okta-vuođas máná doabaovdáneapmái ja semántalaš ovdáneapmái (Gabrielsen 2003). Doaba ii leat mánnái semántalaš ovdal go mánná oahppá doahpaga ja doahpaga sáni, ja ovdal go mánná geavaha sáni funkšuvdnalaččat. Doaba- ja sátneriggodat gárggideapmi sáhtta heahtašuvvat² mánáin, geat ellet váilevaš giellaárvvosmahttin birrasis, mii ii atte doarvái hállangiela vásáhusaid (Golden 1998). Seammá sáhtta sámeigiela sátne- ja giellaáddejupmi heahtašuvvat ja rádjašuvvat dain mánáin, geain lea eará eatnigiella go sámeigiella ja geain lea eará vásáhusduogáš.

Go galgá ovddidit giellaáddejupmi, fertejit mánat vuogáiduvvat earáid hállangillii, ja oahppat áddet maid sii dadjet ja gaskkustit. Giellaáddejupmi ovdána geažosáigge, ja mánná háhká syntávssalaš didolašvuođa ceahkkálagaid. Dávjá ferte cealkagiid tulkot beroškeahhtá «dál já dás» dilálašvuođas, muhto 5–8 jahkásaččaide lea dát váttis, go sii dárbbášit ollu doarjaga konteavsttas.

Sátneriggodat

Oahppi sátneriggodat lea giellaáddejupmi vuoddu. Sátneráju ovddideapmi lea okta dain faktoriin mii eanemus váikkuha lohkanáddejupmái. Oahppiin, geat bohtet skuvlii rikkis sátnerájuin, lea stuorra ovdamunni go galget oahppat lohkat. Go oahppi sátneriggodaga galgá árvvoštallat, de ii sáhte beare guovdilastit galle sáni oahppi máhtta. Ferte maiddái geahččat mo sánit leat organiserejuvvon vuogádagaide, ja mo daid johtilit ja beaktilit viežžat muittus. Oahppi sátneriggodaga ferte árvvoštallat das, ahte *leat go* ja *mo leat* sánit organiserejuvvon badjedeahpigiidda, nugo

² hemmes

eallit, borramušat, biktasat, ivnnet, sturrodagat jnv., ja galle sáni oahppi lea oahppan kategoriijaid siskkobealde. Gáibiduvvo kognitiiva kapasitehtta badje-doahpágiid oahppat, muhto jus ollesolbmot geavahit badjedoahpágiid kommunikašuvnnas oahppiin, de dainna sáhhtá maiddá váikkuhit oahppi doaibmi sátneriggodaga ovdáneapmái. Oahppat symbolaid, nugo bustávaid ja loguid, lea odđa hástalus oahppái, go skuvlii álgá. Oahppanproseassa, mas čilget symbolaid, gáibida, ahte oahppis lea hápme- (*jorba, dávgi, njealječiegeat*), sturrodagat- (*stuoris, unni, stuorámus, unnimus, guhkki*), hálte/guovlo- (*olgeš, gurot, ovdda-bealde, maŋábealde*) ja sadjekategoriijaid (*vitnjut, laskut, ceaggut*) sátneriggodat.

Gielalaš didolašvuohhta

Šaddat buorre sisdoallolohkin gáibida, ahte mánná máhhtá oktiigeassit jietnadagaid ja daid jidnet sátnin ja dasto áddet daid dekodejuvvon sániid. Maŋŋá go mánná lea oahppan oktiigeassit jietnadagaid ja jidnet³ sániid, de lea dekodejuvvon sániid áddejupmi deháleamos. Konteaksta ja morfologiija leaba guokte dehálaš gáldu, mat addiba lohkkái dieđu teavstta amas sániid mearkkašumiid birra. Lea danne dehálaš ovddidit oahppiid metalingvisttalaš gealbbu. Gielalaš didolašvuohhta dahje metalingvisttalaš didolašvuohhta lea earret eará fonemalaš didolašvuohhta, morfologalaš didolašvuohhta ja syntávssalaš didolašvuohhta (Lyster 1994, 1998).

Metalingvisttalaš didolašvuohhta dahje gielalaš didolašvuohhta, lea dat go sirdá fuomášumi giela sisdoalus hállangiela hápmái. Hállangiela sáhhtá juohkit iešguđetlágán fonologalaš osiide, nugo cealkagiidda, dadjanvugiide, sániide, stávvaliidda, jietnadagaide

dahje fonemaide. Gielalaš didolašvuohhta doaibmabijut leat dehálaš doaimmat, vai lohkan- ja čállinovdáneapmevuohđu ahtanuššá.

Giella sisttisdoallá mánggabealalaš jietnadagaid, oaiviliid, cealkkastruktuvrraid ja konvenšuvnnaid go vuogádaga dadjanvugiid vällje. Mánná hálddaša dán vuogáda eatnigielas ovdal go skuvlii álgá. Sii áddejit cealkagiid maid eai goassege leat gullan, ja máhhtet ráhkadit cealkagiid maid eai goassege leat gullan dahje dadjan. Hállangiellahálddašeapmi gárggiida didolašvuohhta haga (mánáide ii leat dát oahpahuvvon). Giela hálddašit sisttisdoallá čuovvovaš «vuogádagain» máhtu:

- fonologalaš njuolggadusat, mat definerejit mo jietnadagaid sáhhtá kombineret
- syntávssalaš njuolggadusat, mat definerejit mo cealkagiid sáhhtá ráhkadit
- semántalaš njuolggadusat, mat definerejit sániid mearkkašumiid
- pragmáhtalaš njuolggadusat, mat definerejit mo giella geavahuvvo sosiálalašoktavuodain

Go hállat, de geavahat iežamet máhtu buot dáid vuogádagaid birra ii go sáhte dadjat ahte nubbi lea deháleappot go nubbi. Giella doaibmá ovtta- ja dan ferte geahččat ovtta- dahkan.

Fonologalaš didolašvuohhta

Fonologalaš didolašvuohhta lea máhttu analyseret hállama fonema- dahje jietnadatosiide; dovdat jietnadagaid; diehtit, ahte juohke bustávvi gullá sierra jietnadat; gullat gokko jietnadagat leat sánis; diehtit, ahte ovtta sánis leat máŋga jietnadaga, ja ahte sáhhtá váldit eret ovtta jietnadaga ja liikká lea sátni, nugo *BÁIDI* lea *B*-jietnadaga haga *ÁIDI*; diehtit, ahte máŋga sáni álget seammá jietnadagain; diehtit, ahte sáhhtá lonuhit jietnadaga sánis ja de

3 Iydere

šaddá odđa sátni, riibmasátni; gullat ovttalágán riibmasániid ja diehtit, ahte ollu sániin leat mánga stávvala. Fonologalaš diđolašvuohta lea vuosttaš lávki dasa, ahte šaddá diđolažžan stuorát jietnadat áššiide, dego stávvaliidda ja riimmaide. Mánát nagodit oktiigeassit muhtun jietnadatelementtaid jietnadatčoakkáldahkan. Go mánná sáhtá sirdit áicilvuođa ja lea diđolaš sáni eaŋkil jietnadagain, unnimus fonologalaš ovttadagain⁴, de lea máná fonologalaš diđolašvuohta gárggiidan. Sámeielas leat eará fenomenat ja hástalusat go dárogielas, omd. švavokála, preaspirašuvdna, diftonggat, konsonántačoakkáldagat sáni guovddážis ja dássemolsašupmi, mat dagahit hástalusaid fonemaid analyseremis. Seammás lea maid dái *á* nuppi stávvalis hástalus mánáide, geain lea Guovdageainnu suopman. Diftonggat leat fas hástalusán mánáide, geain lea nuortta-beale suopman, nu go Kárášjogas ja Deanus. Fonemat main lea sullasaš jietnadeapmi, omd. /a/ ja /á/ vuosttaš stávvalis, /c/ ja /z/, /č/, /ž/ ja /dj/, leat hástalusán oahppiide ja daidda hástalusaid berre oahpaheadji leat várveš⁵.

Mánát, geat skuvlaálgima muttus leat unnán fonologalaš diđolaččat, sáhttet leat riskamánát lohkan- ja stávenovdáneamis. Eanaš mánáin, geain dysleksia lea, lea váttisvuođat giela fonologalaš struktuvrrain. Sin fonologalaš diđolašvuohta lea heittogit ovdánan (Lyster 1998).

Morfologalaš diđolašvuohta

Lyster (KUF 1999) čállá, ahte lohkan- ja dutkan leat unnán deattuhan morfema ja morfemalaš prinsihpa. Easka maŋimus jagiid lea dutkan čájehan, ahte čeahpes lohkkiin lea buoret morfologalaš dáidu go fuones lohkkiin. Morfologiija lea oahppu das mo sátnit leat hukse-

juvvon, mo sátnit sodjet ja mo sániid sáhtá hukset ja ráhkadit. Morfologiija lea vuosttažettiin sátnesojaheapmi ja sátneráhkadus. Morfologiija vuolggasadji lea giela unnimus oaivilguoddi ovttadat, man namma lea morfema. Sánis sáhttet leat mánga morfema. Goallossátnit leat ráhkaduvvon guovtti dahje eanet ruohtasmorfemain. Hagtvedt (1988) oaivvilda, ahte mánná lea šaddan morfologalaččat diđolažžan, go nagoda áddet, ahte lea erohus sániin *vávvágákti* ja *gáktevávvá*.

Sámeielas lea rikkis morfologiija ja rikkis suorggideapmi mielddisbuktá sátneráhkadeami, mas lea muhtin muddui odđa dahje áibbas odđa mearkkašupmi. Mánná ferte leat diđolaš das, mo morfema váikkuha sátnehukseami. Oahppiide ferte oahpahit ja fuomášahttit mo morfemat váikkuhit sániid huksehussii, ja sániid sisdoallu ja hápmi rievda go lonohálla morfemaid. Okta fonema sáhtá rievdat olles cealkaga sisdoalu ja addit dasa áibbas odđa mearkkašumi, nugo ovdamearkkas

- «Sáhtá go mánná oaidnit?»
- «Sáhtá go máná oaidnit?»

Dán diđolašvuođa ovddida morfologalaš diđolašvuođabargguid bokte. Morfemalonohallan addá ollu vejolašvuođaid sámeielas odđa sániid ráhkadit. Idivuoma (KUF 1999) oaivvilda, ahte jus árrat vuoruha doaimmaid, mat stimulerejit morfologalaš diđolašvuođa, de dat sáhtá leat ávkkálaš oahppiide lohkan- ja čállinoahpahasas. Eanaš dutkamušat čájehit, ahte morfologalaš máhttu ja diđolašvuohta váikkuha lohkan- ja čállingárggiideapmái. Dat leat duodaštan, ahte morfologalaš diđolašvuođabargu erenoamážit ovddida lohkan- ja čállingealbbu oahppiin, geain lea bures ovdánan fonologalaš diđolašvuohta. Oahppiide berre oahpahit mo suorggideapmi ráhkada odđa sániid. Suorggideapmi lea dehálaš oassi skuvlla giellabarggus, erenoamážit go sámeielas leat ollu guhkes sátnit, maid

4 enhet

5 oppmerksom

oahppit dájvá deivet lohkan-teavsttain. Oahppiide lea ávkkálaš árrat jo oahpahit gehčosiid dovdat, vai sii daid lohket njuovžil-eabbot dalle go daid sániin deivet. Go oahppit bohtet bajit dásiide, de deivet sii guhkes sániid, ja dalle lea dehálaš, ahte sii máhttet daid lohkat njuovžilit, vai ádden dihtii sániid ja teavstta sisdoalu. Suorgásiin sáhtta ráhkadit ođđa sániid nugo *borra-t*, *borra-muš*, *borra-goahtit*, *borra-lastit* jna, seammás go fuomášuhtta oahppiid, ahte lea dehálaš lohkat olles sáni, iige dušše sáni álggu dahje osiid.

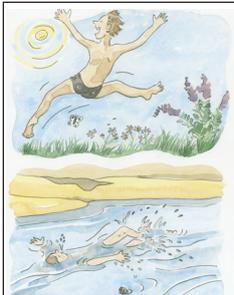
Fuollameahttun lohkan sáhtta dagahit, ahte oahppi vállje sáni boastut ean̄kil sániid gaskkas dahje dulko sáni boastut ja cealkaga sisdoallu šaddá áibbas eará. Dutkamušat (*Øzerk: 2010*) duodaštit, ahte jus oahppit lohkan-kártemiid oktavuodas álkástallet⁶ logadetti-neaset, de dat addá fuonit bohtosiid, justa daningo eai loga olles sáni, muhto dušše muhtin osiid. Oahppi sáhtta válljet sáni, mii lea vuosttaš ruvttas *geasset*, jus lohka dušše álggu sánis mii lea *geas* (geahča ovdamearkka gov.1), go lea sullasaš sátni *geassi*, masa govva čujuha.

Sihke lohkan ja sátničállin sáhtta mannat johtileabbot, jus oahppit leat oahppan dovdat álgostávvaliid⁷ (omd. eahpe-) ja sojahangehčosiid ja suorgásiid⁸ (Engen 2002, Lyster

1998). Dákkár barggaid berre maiddá deatuhit čállingiela oahppamis, erenoamážit smávvaskuvlla loahpageahčen. Skuvla ferte maiddá deatuhit systemahtalaš čállingiela morfologalaš elemeanttaid guovdilastima, nugo stávvala, stávvaljuohkima ja sojahangehčosiid. Sol Lyster (1998) čállá, ahte sániid huksehusa oahpaheapmi ovddida oahppiid morfologalaš didolašvuoda ja máhtu, seammás go dat buorida sin lohkan- ja stávvegealbbu, ja sii šaddet beaktilis ja njuovžilis lohkin. Son čállá viidáseappot, ahte Elbro ja Armbak duoda-steaba sudno iskama bokte, ahte lea vejolaš buoridit dyslektihkalaš oahppiid morfologalaš didolašvuoda, beroškeahhtá sin fonologalaš didolašvuodas ja das mo sii hálddašit čállingiela fonemahtalaš⁹ prinsihpa.

Syntávssalaš didolašvuodta

Syntávssalaš didolašvuodta lea go máhtta sániid bidjat maŋŋálagaid áddehahti dajaldahan ja go ádde, ahte sániid sadji mearrida dajaldaga oaivila. Guđege giela giellanjuolggadusvuogádat mearrida mo sániid sáhtta bidjat oktii cealkkan, nu ahte das lea oaivil ja lea giellaoahpalaččat riekta. Mánat háhket syntávssalaš áddejumi ceahkkálagaid. Dábálaččat ferte cealkkastruktuvra dulkojuvvot sorjjasmeahttun «dás ja dál» dilálašvuodas mas mánná lea, ja dát lea dábálaččat váttis

	geasset	geassut	geassi	beassi
---	---------	---------	--------	--------

Gov.1 Lohkat sániid

6 slurvete

7 prefiks

8 suffiks

9 fonematisk

mánáide gaskkal 5–8 jagi. 8 jagi rájis mánná hálddašisgoahtá konteakstasorjjasmeahtttun giela. Čállingiela sisafievrrideapmi lea dehálaš máná gielalaš ovdáneapmái. Mánáin, geain lea maŋŋonan giellaovdáneapmi ja giellaváttisvuodát, lea fuonit vuoddu oahppat lohkat ja čállit. Ja jus bohciidit váttisvuodát lohkamis ja čállimis, de leat hehttehusat ovddidit gielalaš máhtu čállingiela bokte. Mánná oahppá álgo viđa-guđa jagiin gielalaš njuolggadusvuogádaga. Sirdit áicilvuodá giela sisdoalus giela hápmái, ovdána mánás birrasii skuvlaálgin muttus. Sátneáddejupmi lea dehálaš cealkkaáddejupmái. Seammas lea cealkkaáddejupmi eanet go beare eanjkil sániid áddejupmi cealkagis. Cealkkaáddejupmi lea máhttu das manlágán kombinašuvnnat sániin sáhttet leat. Bente Hagtvedt (1988) dadjá, ahte lea dehálaš mánnái fuomášuhttit, ahte cealkka lea unna muitalus, mas leat sánit, ja ahte čállingielas sániin leat gaskkat, mat čájehit, ahte dát leat sániid ráját. Cealkagis leat unnimustá guokte sáni, okta sátni mii ovddasta olbmo dahje áđa, ja okta sátni mii muitala juoga maid bargá¹⁰. Lea viidáseabbot dehálaš oazžut mánáid áddet, ahte čuokkis muitala, ahte cealkka lea nohkan. Sáhtta mánáiguin álggos ráhkadit guovttesánat cealkagiid, ja dasto viiddidit cealkaga. Sániiguin ja cealkagiiguin bargadettiin lea dehálaš, ahte oahpaheaddji čalmmustahtta sániid ja cealkagiid, nu ahte go oahpaheaddji lohka daid, de besset oahppit oaidnit ja gullat sániid ja cealkagiid. Máná syntávssalaš ovdáneami fuobmá, go dáhttu máná árvvoštallat cealkaga meattáhusaid. Buorre syntávssalaš áddejupmi váikkuha lohkan- ja čállinovdáneapmái positiivvalaččat ja dutkan duodašta, ahte syntávssalaš diđolašvuolta ovddida lohkanáddejumi.

Sámegiella lea agglitinerejeaddji giella, dat mearkkaša, ahte sánit sojahuvvojit dahje suorggiduvvojit iešguđetlágán morfemaiguin,

10 maiddái ovttasáni cealkagat leat, omd. Boade!

ja danne lea vejolaš eanet ovdanbuktit, go dan maid sátnelohku muitalivčče. Idivuoma (KUF 1999) oaivvilda, ahte sámegiela cealkagiin lea eanet sisdoallu go dárogiel cealkagiin. Sámegiella lea giella mas sáhtta báhkodit ollu unnán sániiguin. Logadettiin dát gáibida oahppis hui dárkilis analysa, mii lea hui áigegáibideaddji. Lohkanleaktu, galle sáni minuhtas lohka, šaddá hyljibut go dárogielas.

Cealkkaáddejupmái lea sátneáddejupmi dehálaš. Muhto cealkkaáddejupmi lea eambo go dušše oktagaslaš sániid cealkagis áddet. Cealkkaáddejupmi lea maiddái máhttu sániid vejolaš lotnolasvuoda birra. Sámegielas lea morfologalaš cealkinvugiin, nugo kásusain, stuorát mearkkašupmi go syntávssas.

Idivuoma čállá:

«Sin áddejupmi syntávssalaš konstrukšuvnaide lea cealkaga oaivila duohken ja dan doarjaga duohken maid mánná oazžu dillái. Sámegiela mánáin lea eanet holisttalaš kognitiva čuolbmačoavdinstrategiija go dárogielat mánáin (Brunner 1987). Dát sáhtta áddejupvot sámegiela dovdomearkkas, mas juohke cealkaga ollislašvuolta addá oaivila. Giella ja jurdda leaba čadnon nubbi nubbaí. Go holisttalaš strategiija geavaha, de giedahallá buot sániid oktanaga, ja prosessa lea njuovžil ja automáhtalas. Syntávssalaš kongruensa, mas čadalaš sojaveapmi cealkaga sániin lea stivrejuvon álgosánis, lea stuorra veahkkin maŋit lohkanásis. Sánit mat leat fonehtalaččat váddásat lohkat, lohkojuvvojit automáhtalaččat riehta oahppiin, geain lea sámegiella 1.giellan, ja gos lea dábalaš giellaovdáneapmi. (Sámediggi/Sametinget 2000:19)»

Syntávssalaš diđolašvuoda doaibma lea fuomášuhttit oahppiid kongruensa, ja jus ii doaimmaš, de ferte veahkehit. Dán dásis sáhtta geavahit cealkagiid geardduheami ja maiddái guldalit lea go cealkka riehta (oahpaheaddji

geavaha dán bargui cealkagiid main leat meattáhusat).

Doaibmabidjoevttohusaid gielalaš diđolašvuoda bargguide gávnnat girjjiin:

Engen, Liv: *ABC Lærernes håndbok*

Frost, Jørgen ja Lønnegaard, Anette:

Språkleker Praktisk del

Wirkola, K ja Baal, L: *Hoahkat ja Stoahkat*

Wirkola, K ja Baal, L: *Ávkin ja Hávskin*

Sátneđiđolašvuoha

Sátneđiđolašvuoha oaivvilda dan, ahte mánná sáhtá muitalit, mat sániid muhtin dajaldagas leat (sátneráđju) ja máhtá hállat sániid hámi birra. Go mánná lea ovddidan metagielaš diđolašvuoda sániid birra, de easka sáhtá hállat hámi birra. Máná sátneđiđolašvuoha ovdána giella-stoahkama ja čállojuvnon teavsta bokte.

Dehálaš doaibma sátneđiđolašvuodaovddideamis lea riibmen. Go mánná galgá riibmet, de son guovdilastá dušše sániid jietnatstruktuvrra. Ollesolmmoš ferte mielde dán barggus, vai mánát gávdnet sániid main leat seammalágán jietnatstruktuvrrat, eaige guovdilastigoađe sániid mearkkašumiid. Dyslektihkáriin lea váttis guovdilastit sániid jietnat- ja stávvalstruktuvrra. Jietnadagaiguin ja stávvaliiguin bargat lea okta dain deháleamos doaimman dysleksiija eastadeames. Sániid leat eanet oidnošis go mánát galget guovdilastit čállingiela. Čállingielaš sániin leat gaskkat ja mánát fuomášit, ahte dákkár čállon osiin lea mearkkašupmi. Teakstabuvttadeapmi, čállinveahki bokte, lea dat doaibma mii eanemusat ovddida máná metadiđolašvuoda. Teakstabuvttadeamis giella čalmmustahtto máná čalmmiid ovddas, go ollesolmmoš nuppástuhtá¹¹ čálan dan maid mánná dadjá, ja čállá dan távvalii/bábirtávvalii, nu ahte mánná sáhtá čuovvut mielde ja dadjat sániid

11 omkode

hiljit ovttas ollesolbmuiin čállima oktavuodas. Teakstabuvttadeapmi lea danne dehálaš doaibma skuvllas.

Semántalaš diđolašvuoha

Giela semantihkka lea giela sisdoallu, dan mearkkašupmi. Semantihkka gieđahallá sániid mearkkašumiid. Iskat sátnen- ja doabaáđdejumi lea dehálaš dain oahppiin, geain leat fágalaš váttisvuodát. Sátneriggodat ja doabaáđdejumi lea oahppama vuoddu; vuodđun matematihkkaáđdejumi ja lohkan- ja čállingálgga ovdáneapmái, ja dasa, ahte oahppit galget oahppat fágalaš ávdnasiid. Doabaráđju mii mánáin lea áigges áigái, dahká viidasat oahppama vejolažžan. Mañimuš áiggid pedagogaš lohkanutkamat deattuhit dehálaš, ahte oahppit gárggiidahttet rikkis doabaráđju, go bures ovdánan sátneriggodat/doabaráđju lea dehálaš eaktu buorre sisdoallolohkamii (Elbro 2006, Hagtvedt 2003). Sátneráđju lea dehálaš áđdejupmái. Ii dušše galle sáni máná hálddaša, muhto maiddái man bures son daid ádde (*Øzerk: 2010*). Sániid leat doahpagiid etikeahtat. Sátni lea koda masa nu, dat leat symbolat. Sániid ovddastit objeavttaid, olbmuid, dáhpáhusaid, daguid, jurdagiid ja daid oktavuodaid. Sániin lea oaivil. Dat maid oaidnit dahje gullat, leat sániid. Dan maid mii áđdet, leat doahpagat. Doahpagat leat min gielalaš jurddašemi ja daguid oaivilguoddi reaiddut, jurdaga reaiddut. Doahpagat čujuhit objeavttaid oktasaš iešvuodaide. Doahpagat ovddastit vuodđudeaddji teorijja ja prinsihpa, mo birasteaddji áššit leat juhkkujuvnon joavkkuide, mo dat gullet oktii, manlágán gaskavuodát dain leat nuppiin nuppiiguin ja mat oktasaš dovdomearkkat dain leat. Doahpagat dahket vejolažžan áđdet birasmáilmmi. Dat dahket vejolažžan organiseret ja gieđahallat dieđuid maid oazžut sosiála duvdosiid¹²,

12 inntrykk

vásáhusaid ja muosáhusaid bokte. Doahpaga ádden mearkkaša, ahte leat oahppan vuoddu-deaddji prinsihpa ja teoriija.

Doahpagat goallostit iešguđetlágán vásáhusaid ja muosáhusaid. Ohppojuvvon doahpagat dahket vejolažžan sirdit ovttá oktavuoda dahjekonteavsttaoahppamanubbái. Dat veahkehit mánáid systematiseret ja oažžut ortnegii sosiála ja materiála moivvi mii sin birra lea. Dat ovddidit persepsuvnna systematiserema ja guhkesáigge- ja oanehisáiggemuittu gárggiideami. Doahpágiid, mat leat vurkejuvvon guhkesáiggemuitui, lea álki muittus viežžat ja geavahit odđa dilálašvuodain ja oktavuodain.

Ii leat doarvái, ahte oahppit dušše dovdet sániid. Odđa sániid oahppan sisttisdoallá čiekŋudeami ja digáštallama sániid mearkkašumi birra ja sániid geavahanvejolašvuoda birra. Go galgá oahppat lohkat áddejumiin, de lea dehálaš sáhttit guorahallat sániid čiekŋalis oaiviliid ja daid máhttit assosieret eará sániide. Lea dehálaš, ahte oahppit máhttet sániid earuhit doabavuogádagaide (kategoriijaide). Dutkan čájeha, ahte oahppit geat ožžot veahki áddet odđa sániid, viiddidit álkit sátneráju. Árgabeaivvi giella sisttisdoallá árgabeaivvi dilálašvuodaid, ja fágagiella sisttisdoallá fágalaš doahpágiid. Sániiguin bargat maiddái oahpaha oahppiide erohusa árgabeaivválaš gielas ja fágagielas. Buorre árgabeaivve giella lea buorre vuoddu viidasat oahppamii ja giellaovdáneapmái. Geaidnu fága áddejupmái manná fágasániid ja doahpágiid bokte. Oahppit, geain váilot doahpagat muhtun áššis, ožžot váttisvuodaid áddet ja háhkat alcceseaset gelbbolašvuoda fágas. Oahppi ferte máhttit doahpágiid, mat leat fágadajahusaid¹³ vuodđun. Lea danne dehálaš bargat systemáhtalaččat ja vuđolaččat sániiguin buot cehkiiin skuvllas.

Doabaoahpahallan ja sátneriggodaga ovddideapmi

Go odđa doahpaga galgá oahppat, de dárbbáša:

- ollu ja iešguđetlágán vásáhusaid
- sosiálalaš oktavuodaid main lea áddehahtti gielalaš interakšuvdna
- oahppat doahpaga sáni
- geavahit sáni dávjá ja iešguđetlágán oktavuodain
- fuomášit erohusaid fenomanaid gaskkas mat gullet doahpágii, ja seammasullasaš fenomenaid, mat eai gula doahpágii
- fuomášit sullasašvuodaid dain fenomenain mat dahket, ahte dat gullet oktii doahpágiin

Muhtun oahppit dárbbášit eanet veahki fuomášit mo doahpagat leat heivehuvvon badje- ja vuolleortnegii, vuostálasvuodaide ja bálddalasortnegii. Doabaoahppan lea kategoriseret máilmmi semántalaš vuogádagaide. Muhtun oahppit dárbbášit ollu veahki dán bargui, nugo Nyborg čadaha vuoddoahpágiid oahpaheami gielalaš medierema bokte, omd.: «daid ovttalágánvuolta lea, ahte leat jorbasat», «daid ovttalágánvuolta lea, ahte dain lea alit ivdni». Analyhtalaš kodenvuogádagas lea oahpaheaddji dehálaš gielalaš ovdagovvan. Vuogádat heive buoremusat oahppiidjovkui, mas eai leat eanet go logi oahppi. Oahpaheaddjit vásihit, ahte muhtun oahppit eai muite man birra hálle moadde beaivvi ovdal. Nyborg ja Lunde doabaoahpahuoinnu *mielde dasa lea sívvan*, ahte áššit eai leat vurkejuvvon oahppiid guhkesáiggemuitui, ja danne daid ii sáhte muittus viežžat, iige geavahit odđa dilálašvuodain/konteavsttain. Jurdda lea, ahte oahppiid dovdágiid ja vásáhusaid ferte gieđahallat ja bidjat doabavuogádagaide, vai mañnil sáhttet geavahuvvot.

13 fagutrykk

Analyhtalaš koden

Analyhtalaškodenleadoabaoahpahasajadoaba-oahppan vuodđobargu. Giedahallat oahppiid dovddavásáhusaid ja bidjat daid doabavuogádagaide eaktuda golbma proseassa:

1. **Selektiiva assosieren** veahkeha oahppiid dárkilit assosieret doahpaga ja gielalaš dajaldaga mas doaba lea kodejuvvon. Selektiiva assosieren veahkeha oahppiid identifiseret áđa, objeavtta dahje ávdnasa, fas dovdat dan ja čatnat dan doahpaggii. Selektiiva assosiasuovdnabargu nanne oahppiid dáiddu vástidit gažaldagaide: Mii dát lea sámegillii? Manin dan gohčodit sámegillii? Leat go dan ovdal oaidnán? Masa dan geavahit? Beroštát go mii das?
2. **Selektiiva vealaheapmi** veahkeha oahppiid fuomášit erohusaid doabaluohká miellahtuin dahje fuolkevuodaluohkáid miellahtuin. Selektiiva vealaheapmi oahpaha oahppiid earuhit maid dál leat oahppan eará sullasaš áššiin. Selektiiva vealaheami bargu nanne oahppiid dáiddu vástidit gažaldagaide: Leago dát (čájehit juoida) earalágán go juoga eará maid leat oaidnán? Mo? Mainna lágiin? Mii dánin (čujuhit dahje namuhit unnimusat guokte ášši) lea erohusan?

3. **Selektiiva generaliseren** oahpaha oahppiid fuobmát ovttalágánvuodaid ja/dahje sullasašvuodaid doabaluohká miellahtuin. Selektiiva generaliseren veahkeha oahppi klassifiseret áđa, objeavtta dahje ávdnasa nuppi ávdnasa ektui. Selektiiva generaliserenbargu nanne oahppi dáiddu vástidit gažaldagaide: Sulastáhtta go dát juoidá eará? Mo? Mainna lágiin? Mo dát ádat leat ovttalágánat? Mo sáhtta geavahuvvot? (Lunde 1990)

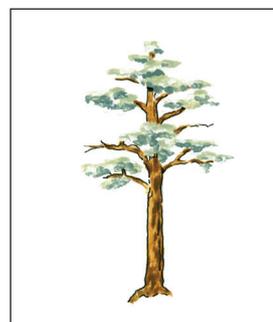
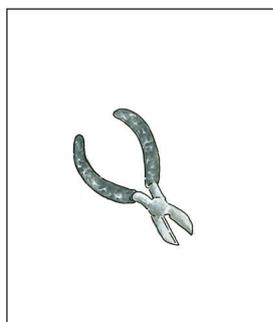
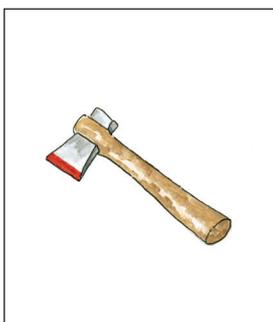
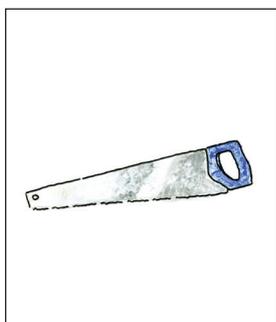
Sániid heivehit doabavuogádagaide

Go galgá fuomášit ja árvoštallat oahppi máhtu, ovddidit doabaráju ja oahpahallat doabavuogádagaid, de sáhtta bargat čuovvovaš barguid.

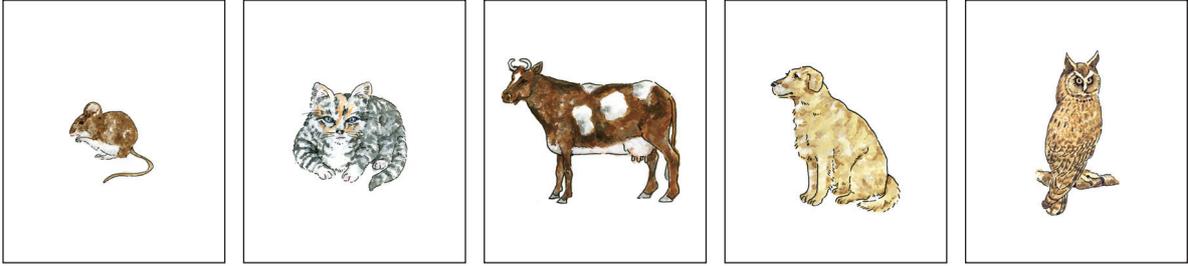
- «Njealját ii gula searváii»

Vuolggasadjin leat njeallje áđa, govat dahje lohkkon sánit, mas oahppi galgá árvoštallat ovttá áđa, mii ii gula earáid searváii, badjedoahpaga mielde (geahča gov. 2 mas badjedoaba lea *Reaiddut*). Smávvasuvlla oahppit sáhttet sirret áđaid, mat heivejit seammá dáhpáhusii seammá sádjái, nu ahte sii välljejit *sahá*, *ákšu* ja *muorramáddaga*, eage reaidduid.

REIDDUT

Gov.2 Doabasirren 1

Gov. 3. Doabasirren 2

«Mii ii heive searváí?»

Bija vihtta govvakoartta beavddi ala ja dáhto oahppi muitalit mat govain leat. Jeara guhtemuš govva ii heive eará govaid searváí, ja mii de galgá eret?

Dán bargui sáhttet leat máŋga vástádusa, oahpaheaddji ferte guldalit ja mearkkašit mo oahppi smiehttá. Govain leat njeallje njičehasa ja okta loddi. Lunddolaš lea dalle, ahte loddi galgá eret. Muhto gávdnojit maiddái eará čovdosat. Sihke bussá, sáhpán, beana ja papegeijá sáhttet leat dálus. Dasa gii jurddaša, ahte gussa ii sáhte leat dálus, lea gussa rivttes vástádus. Go dainna vugiin bargá, de lea dehálaš ovttas oahppiiguin suokkardallat sin

vástádusaid birra. Kártenoktavuođain, ferte jearrat oahppiin mo sii leat jurddašan, jus sis leat earalágán vástádusat go maid oahpaheaddji vuordá. Jeara oahppiin mii dáid sániid seammalágánvuolta lea? Mii dáid sániid oktasávuolta lea? Jo, dát eallit leat njičehasat. Oahppiide sáhtta dán vuogi mielde oahpahit doabahierarkiija. Dáinna lágiin ohppet mánat struktureret ja sirret iešguđetlágán doahpagiid.

Sátnerádjoovddideapmi

- Doabaskovvi

Ii leat ovtto dárbbášlaš čállit dieđuid jurddakártii. Sáhtta leat álkit muhtin oahppiide čállit dieđuid skovváí (Gov.4):

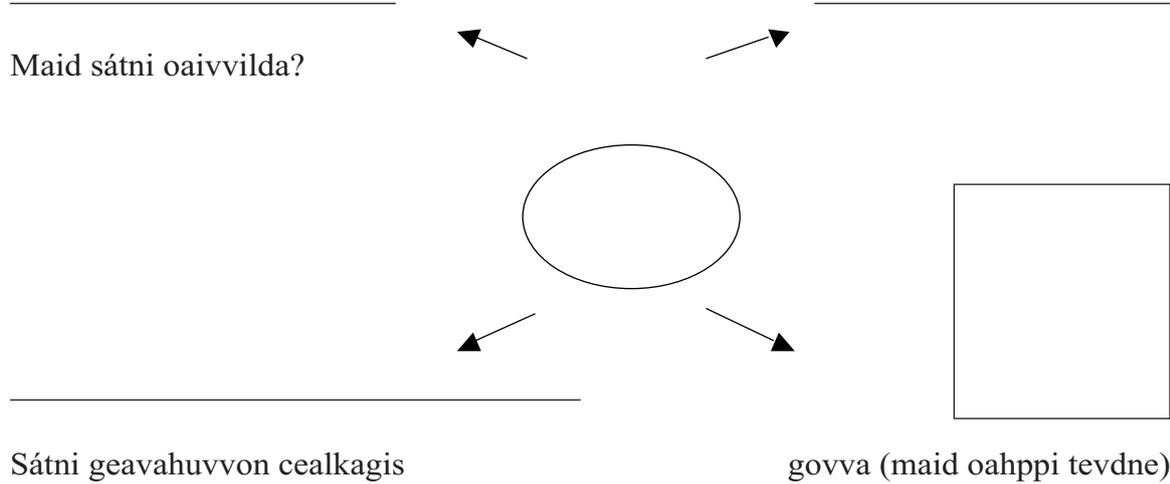
MIN EALEBAT

Tevnnet	Sátni	Ráhkát cealkaga, geavat sáni.
	busá	dá lea busa ja busa čávgat
	bena	DÁ LEA OKTTA BEANA
	kanina	Dá lea 2 njuomilat

Gov. 4 Doabaskovvi: Engen. Læreren ABC

- Sátnerádjoovddidanjurddakárta
Jurddakárta sáhtta leat veahkkin muittuheamen oahppiide sátn- ja doabaovddideami

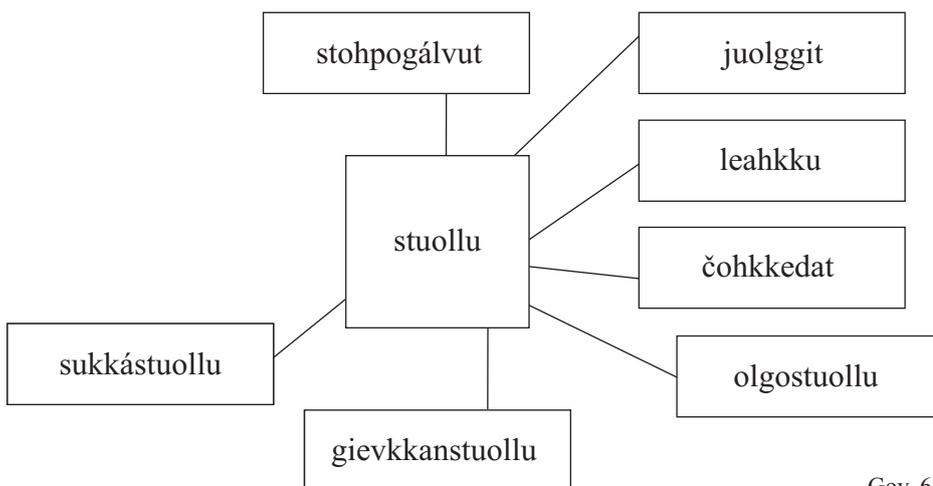
iešguđet lágánbeliid. Kárta maiddái muittuha oahppiid ahte sániid galget geavahit.

Gov. 5

- Sátnečilgenkárta
Sátnečilgenkárta sáhtta leat buorre veahkke-neavvu ovddidit oahppiid sátneráju. Dat muittuha, ahte ođđa sánit gullet doabahierarkijii, ahte

sániid galgá čilget ja geavaheami galgá čájehit ovdamearkkaid bokte. Dákkáraš jurddakárta lea vuogas doarjja oahppái go galgá fágateavsttaid čállit.

Gov. 6 Sátnečilgenkárta

Teakstadiđolašvuohhta

Teakstadiđolašvuohhta lea didolašvuohhta das mo teavsttat buvttaduvvojit iešguđetge šánje-riidda, ja máhttit hállat teakstahuksehusa birra. Didolašvuohhta teakstačatnama birra, dat mo cealkagiid ja teakstaosiid oktii čatnat konjunkšuvnnaiguin ja pronomeniiguin gullá maiddáid teakstadiđolašvuohhti. Teakstadiđolašvuohhta lea erenoamáš dehálaš lohkanáddejupmái.

Pragmáhtalaš (Kommunikatiiva) didolašvuohhta

Oahppat giela lea eanet go beare sániid oahppat. Seammá dehálaš go sániid oahppat, lea oahppat masa giella geavahuvvo, ja mo dat geavahuvvo. Gielladiehtaga oassi, pragmáhtihka, muitala mo ja masa giella geavahuvvo. Kommunikatiiva gelbbolašvuohhta sisttisoallá pragmáhtalaš oasi (giellageavahan-gelbbolašvuohhta) ja lingvisttalaš oasi (gielalaš gelbbolašvuohhta, giellaoahpahallama). Rommetveit (1972) lohka, ahte kommunikašuvdna lea didolaš doaibma, gos sáddejeaddji áigu ovttá ášši čalmustahttit vuostáiváldái. Lea dehálaš ovddidit ohppiid kommunikatiiva didolašvuohhta njálmmálaččat, vai čálalaš gulahallan ahtanuššá.

Muitaleapmi lea oassi kommunikašuvnna. Muitaleapmi lea máhttit muitalit muitalusaid ja čilget fágalaš áššiid. Ságastallan ja muitaleapmi leat gielalaš gálggat, mat leat vuodđun kommunikašuvnna eará olbmui-
guin. Lea danne dehálaš ságastallamis earáiguin máhttit muitalit oktagaslaččat¹⁴. Mii guoská skuvlii, de lea dehálaš, ahte oahppit oahpahallet muitalit ja albmanahhtit muosáhusaideaset ja oaiviliiddiset birra árgabeaivvi áššiin ja fágalaš fáttáid oktavuođas. Oahppit berrejit oahppat eanjkilis muitalanteknihkaid,

nugo ráhkadit njálmmálaš muitalusaid main lea čearggusvuohhta¹⁵ guovddázis, geavahit aiddolaš sátneválljeumi ja molsašuddi jietnageavaheami. Muitalangelbbolašvuohhta sáhtta ovddidit iešguđetlágán oktavuođain, omd. geardduhit dáhpáhusaid girjjiin, dihtor spealuin, filmmain ja fágateavsttain. Lea čájehuvvon, ahte oahppi sisdoalloáddejumi ja njálmmálaš gulahallanhárjaneami gaskkas lea oktavuohta. Kommunikatiivva didolašvuohhta lea dehálaš ovddidit miehtá skuvlavázzima.

Gulahallan dáhpáhuuvvá mánggaláhkái, nugo konteavstta vuodul, «dál ja dás» gulahallan, ja konteavsttas beroškeahhtá «das ja dalle» gulahallan. Go gulahallan dáhpáhuuvvá konteavstta vuodul (konteakstasorjávaš gulahallan) lea gažaldagas konteakstarikkis dilálašvuohdas, mas gulahalliin lea seammá duohtavuohhta dahje oktasaš konkrehta čujuhusrámma. Konteakstasorjjasmeahtun¹⁶ njálmmálaš gulahallamis gulahalliin ii leat oktasaš konkrehta čujuhusrámma. Konteakstasorjjasmeahtun njálmmálaš gulahallamis lea nuohhta, mimihkka, lihkastagat ja rumašgiella mielde. Stuorámus hástalus go galgá oahppat lohkat áddejumiin ja ráhkadit oaivila teavsttas, lea máhttit earuhit hállangiela konteakstasorjávaš «dás ja dál»-giela ja čállingiela konteakstasorjjasmeahtun «das ja dalle»-giela. Čállingiellaovdáneapmi lea muhtun muddui sorjávaš das, ahte lohkki dahje čállidiehtá, ahte son fertet dulkot ja ieš buvttadit oktasaš duohtavuohhta sániid bokte, iige nuohhta ja lihkastagaid bokte.

Konteakstasorjjasmeahtun giellaovddidanbargu lea dehálaš oassi giellaoahpahusas. Konteakstasorjjasmeahtun giella namuhuvvo namahusaiguin formála giella, oahpahusgiella, oahppogirjegiella dahje fágalaš doahpagat.

15 spenningspunkt

16 geavahuvvo maid doaba konteakstasorjakeahtes dahje konteavsttas beroškeahhtá

14 individuel

Konteakstasorjjasmeahtun giellaovddidanbarggu oktavuodas deattuhuvvo didolaš oahpahallan, masgiellaoahpahallanoidnojuvvokognitiiva áššin, ja giella oidnojuvvo kognitiiva reaidun.

«Verbála, gielalaš dadjosat¹⁷ leat vuosttažettiin guovddáš faktorat kommunikatiivadoaimmain, mat oahppandilalašvuodaide leat čadnon. Oahppiin, geain leat oahppanválttisvuodát, leat dávjá váttisvuodát dulkot rumašgiela, mimihka jna. Oahpahus ferte vuhtiiváldit, ahte oahppis ja oahpaheaddjis lea oktasaš áddejupmerámma. Jus oahpaheaddji nákke iežas bidjat oahppi dilálašvuhtii ja nákke fuomášit oahppi oahpahusavuoddu referansarámmaid, de lea buorre oahppanvuoddu huksejuvvon.» (Lyster 1998)

Muhtun guovddáš gažaldagat mat leat čadnon kommunikatiiva gelbbolašvuhtii:

- Man molsašuddi lea oahppi giella-geavaheapmi?
- Nagoda go oahppi doalahit seammá fáddái?
- Máhtta go oahppi leat árijalaš guldaleaddji?
- Nagoda go oahppi divvut eahpečielggasvuodaid mat bohciidit?
- Mo oahppis lea rumašgiella?
Mo oahppis lea mimihkka?
Ovddida go vai hehte go dat gulahallama?

Fuones lohkkiin lea heittogit ovdánan hállangiella, lea hállangiella mas lea váilevaš artikulašuvdna dahje/ja sakka gáržžiduvvon/ráddjejuvvon sátnerádjju. Buorre hállangiellagelbbolašvuolta sisttisoallá máhtu guldalit ja áddet hállama ja ieš hállat.

17 uttrykk

Kommunikatiiva gelbbolašvuoda ovddideapmi

Muitaleaddjistuollu

Oahppit ja oahpaheaddjit čohkkájit stuoluin rieggás. Muitaleaddjistuollu lea várrejuvvon oahppái gii áigu mitalit. Stuollu galgá leat oahpaheaddji bálddas. Sáhtta oahppiiguin ovddalgihtii mearredit goas stuolu áigot geavahit, nugo mearriduvvon beavve goas ožžot váldit juoga mielde skuvlii.

Muitaleaddjistuollorutiinnat berrejit leat ovtto seammát, dasgo bistevaš rutiinnat ovddidit oadjebasvuoda, dan seammás go dat ovddidit oahppiid vuordámušaid:

1. Oahppi čohkkeda stullui, mitala ja čájeha dan maid lea váldán mielde.
2. Oahppi jearrá: «Leat go ovttasge gažaldagat?»
3. Sis geain leat gažaldagat geigejit gieđa. Muitaleaddji mearreda ieš gii beassá jearrat. Muitaleaddji berre dadjat oahppi nama.

Ovdal go dáinna vugiin álgá, de ferte vuos oahpaheaddji «čájehit» mo oahppit galget láhttet mitalanbottus. Oahpaheaddji váldá ieš mielde juoga man birra mitala, ja oahppit ožžot ovdanbuktit gažaldagaid maidda vástida.

Muitaleapmi

- Oahppit galget govaid guorahallat govvagirjiin ja (áinnas) ságastallat earáiguin gova birra. Maŋná galget mitalit olles mitalusa govaid vuodul. Movttidahte oahppiid geavahit olles cealkagiid.
- Vitssaid mitalit, árvádusaid geavahit ja árvádusaid ráhkadit oahppiiguin ovttas. Oahppiid berre movttidahttit mitalit go leat oahppan vitssaid dahje árvádusaid,

nu ahte sáhttet daid juogadit daiguin earáiguin. Árvádus- ja vitsašáŋŋergeavaheapmi oahpahusas ja čilget vitssain poeŋggaid maid mánát eai ádde dalán, veahkeha mánáid viidásat siskkobealde iežaset lágamus ovdánanbiirres¹⁸ gielalaš didolašvuoda ovdáneamis.

- Ovttas hárhallat mitalusaid ráhkadit. Dán bargui sáhtta geavahit *Sátne-meahcci*-govvaplánššaid (*Iđut* lágádus).
- Govvidit go leat olgoskuvllas. Geahččat govaid projektoris. Oahppit, geat leat govvas, mitalit maid sii barge go govviduvvojedje, maid barge ovdal ja maŋŋá.

Luohkkáčoahkkimat

Luohkkáčoahkkima sáhtta čadahit oktii vahkus dahje go dasa lea dárbu. Čoahkkimii ferte oahpaheaddji ráhkadit áššelisttu omd. bábir-távvalii. Čoahkkima čadaheamis lea oahpaheaddji sátneljodiheddjin, ja sii geat áigot dadjat juoidá, geigejit giedaset. Luohkkáčoahkkimis sáhtta maidái giedahallat riidoáššiid luohkkánjuolggadusaid hárrái.

Oahppanságastallan

1. jahkeceahki rájes jo berrejit oahppit oahppat ságastallat earáiguin maid sii jáhkket ja jurddašit. Sii galget maidái oahppat ságastallat sániid ja teavsttaid mearkkašumiid birra ja iežaset oahppama birra. Ságastallan lea oahppanságastallama vuolggasadji. Oahppan dáhpáhuvvá ságastallama bokte, mas oahppit lonohallet vásáhusaid ja ožžot oktasaš áddejumi. Oahppanságastallan berre leat dábálaš bargovuohki joavkkus. Dalle oahppit beset hárhallat ságastallat iežaset máhttima

18 nærmeste utviklingsone, Vygotsky

birra, ja sii ovddidit áddejumi dasa, ahte dákkár ságastallan lea veahkkin sidjiide. Lea oahpaheaddji gii galgá mearredit geat ovttas galget bargat dahje ságastallat:

«Jorgal kránnjáoahppi guvlui.»

«Hála oahppiin, gii du maŋábealde čohkká.»

Oahpaheaddji maiddái mearreda guhte oahppi ságastallama álggaha:

«Odne álgá dat, gii glása bealde čohkká.»

Mun jáhkán...

Mun oaivvildan...

Gov.7 Álggahanveahkkeplánša

Oahppanságastallan ii doaimma, jus oahppit eai dieđe man birra ságastallat galget. Álggos ferte deattuhit mo oahppanságastallama álggaha. Lea vuogas seaidneplánšša heŋget, mas leat «álggaheaddjit», ja daidda čujuhit, jus oahppiin leat váttisvuodát johtui boahtit. Oahppanságastallama áigemearri lea birrasii 3–4 minuhta. Ságastallamis sáhttet oahppit ráhkadit smávva árvádusaid. Sii sáhttet maidái ráhkadit somás cealkagiid go rohttejit sániid vearba-, substantiiva- ja adjektiiva-sátneaseahkain.

Rollaneaktin

Rollaneaktin, sosiála rollastoahkan, gáibida gielalaš ja kommunikatiiva gelbbolašvuoda, seammás go ovddida kommunikatiiva gelbbolašvuoda. Rollastoahkan addá mánnái vejolašvuoda doaibmat jurddašuvvon dilálašvuodas, ja lea dalle «das ja dalle», hállá «das ja dalle» birra iige «dás ja dál» birra. «Das ja dalle» lea konteakstasorjjasmeahtun gulahallan, mii

lea hui mávssolaš mánáid lohkan- ja čállin- gálggaid ovdáneapmái (Øzerk, Juuso 1999).

Lev Vygotsky lea okta dain dutkiin, gii deattuhii stoahkama dehálašvuoda máná ovdáneapmái. Son anii máná stoahkama vuodđodoaibman giellaoahppamis, diehto-oahppamis ja fágalaš ovdáneamis. Rolla-neaktimis atná mánná dáiddu doaibmat jurddašuvvon dilálašvuodas. Rollaneaktimis boahhtá oai- vil ovdal go doaibma. Rollaneaktima bokte ovddiduvvo dialogagelbbolašvuohka, ja dat addá mánáide dehálaš gielalaš vásáhusaid, sátneriggodat ja doabarádju stuorru ja sii ohppet ovdanbuktit konteakstasorjjasmeahttun giela bokte. Rollastoahkan gáibida kommunikaatiiva gelbbolašvuoda seammás go ovdánahtá dan gelbbolašvuoda. Rollaneaktimis mánná ferte heivehit gielas vuostáiváldái, ja dat ovddida muitaleaddjigelbbolašvuoda. Son guhte neaktá, ferte heivehit gielas rollagovvosii, válljet sániid maid eará rollagovvosat áddejit, ja várra maiddái heivehit rolla veaháš, nu ahte earát álkibut áddejit. Rollaneaktima bokte mánát ožžot vejolašvuoda oazžut vásáhusaid ja muosáhusaid, daid ávkkástallat ja gieđahallat ja sániid bidjat iežaset vásáhusaide. Rollaneaktima oktavuodas lea dehálaš fuomášit daid oahppiid, geat eai hálit oassálastit. Sidjiide berre oahpaheaddji addit ollesolbmoveahki ja ieš árjjalaččat geavahit giela, vai mánát dustet oassálastit stoahkamii. Rollastoahkan addá oahppiide vejolašvuoda doaibmat jurddašuvvon dilálašvuodas, ja rollastoahkan lea mielde ovddideamen gulahallandáiddu ja abstrákta jurddašeami. Rollastoahkamis oahppit ožžot vejolašvuoda fañu- hit iežaset dálá ovdánandási meattá. Vygotsky (Bråten 1996:125) dadjá, ahte ovttasdoaimmas gelbbleappot olbmuiin sáhtá mánná čađa- hit eanet go maid okto nagodivčče, ja mánná loktejuvvo bajit ovdánandássái, ja dan maid mánná nagoda dál veahki bokte nagoda mañjá okto.

Jitnositlohkan

Jitnositlohkan ovddida maiddái mánáid giela. Jitnositlohkama bokte sáhtá ovddidit mánáid sátneráju ja doabahuksehusa, sirdit mánáid áicilvuoda ođđa ja amas sániide, ja oahpahit sin ságastallat maid sátnit duodas mearkašit. Ságastallan sániid mearkašumiid birra ovddida oahppiid kontekstualiserema. Lohkama oktavuodas sáhtá jearrat gažaldagaid: «Mii lea...?», «Mo lea...?», «Sáhtá go dat leat seammá go...?». Go mii imaštallat ja stoahkat ođđa sániiguin, de sáhtit ovddidit mánáid sátneráju ja gielalaš sáhkkii vuoda: «Sáhttitgo mii ráhkadit eanet ártegis sániid ja dadjan- vugiid?». Seammás lea dehálaš ságastallat teakstasisdoalu birra. Mánáid persovnnalaš vásáhusaid čatnan dasa, mii girjái lea čállon veahkeha máná ovdánit buorre sisdoallolohkin ja nannet su dekontekstualiserendáiddu.

Gielalaš ja njálmmálašgealbu stimuleren

Giella ovdána vásáhusaid ja muosáhusaid bokte, ja nannejuvvo servvoštallamis čeahpit giellageavaheaddjiiguin. Mánát ohppet ođđa sániid ja doahpagiid go dat doibmet sin eallimis. Oahpaheaddji ferte láchit dilálašvuoda dasa, ahte mánát gullet ja dárbašit máhttit ođđa sániid. Gielalaš gálggaid stimuleren mearkaša beaivválaš, dábalaš oktavuodaid ja dilálašvuodaid ávkkástallama. Dat fuomášuhtá oahppiid ođđa, dehálaš ja várra váttes sániin, bidjá hállat daid birra, ja maiddái gidde fuomášumi sániide, maid oahppit dárbašit dovdat ja máhttit.

Sátnelistobuvttadeapmi

Oahppit buvttadit iežaset sátnelisttuid. Oahpaheaddji čájeha oahppiide sátnegirjjiid ja mui-tala masa dat geavahuvvojit. Oahpaheaddji maiddái čilge, ahte sátnegirjjiid leat ráhkaduvvon alfabehtalaččat ja ahte sáni vuosttaš bustávva mearreda gokko sátni lea sátnegirjjiis.

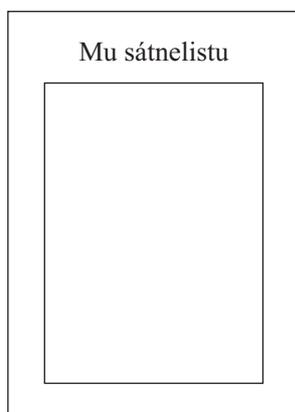
Sátnegirjji buvttadit, geavat mángosiid 30–31

- Oahppit čállet bustávaid ovttaid mielde sátnegirjjiid rámmaid sisa.
- Oahppit čállet dáid bustávaid vuollái sániid mat leat lohkanegirjji teavsttain.
- Muhtun sátnelisttuid oahppit sáhttet fáttáid mielde čohkket sániid, omd. fáttát *dálvi*, *geassi*, *eallit*, *lottit* jna. Dalle oahppit čállet fáttá nama rámmii. Ferte hástallit oahppiid sátnelistui sániid riekta čállit.

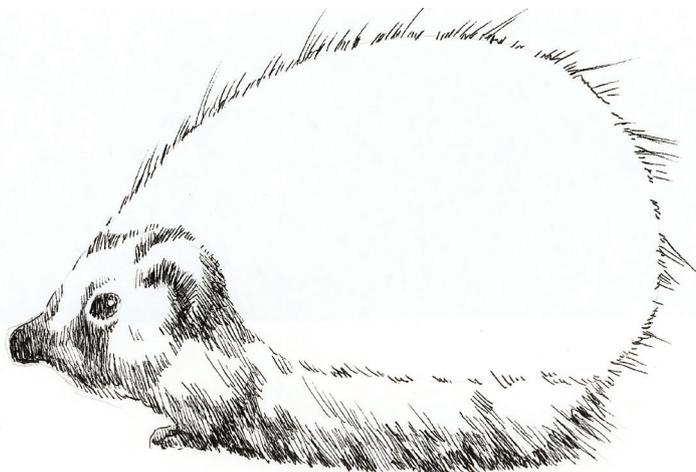
Sátnečoakkáldat

Lea dehálaš movttiidahttit oahppiid sániid čohkket. Oahpaheaddji berre geavahit ja oahpahit oahppiide čuovvovaš doahpágiid: *cealkka*, *čuokkis*, *sátneluohkká* (omd. vearba, substantiiva, adjektiiva) ja eará amas sániid maid oahppit berrejit hálddašit. Ráhkát sátnelisttuid ja heŋge daid luohkkálatnjii. Sániid birra ferte gaskkohagaid digáštalat oahppiiguin: «Maid mearkkaša dát sátni?»

Ná sáhtta maiddái bargat sániiguin maid oahppit deivet teavsttain. Dasa sáhtta sággespiinni *Leksi*, sánis *leksikon*, geavahit, mángus 1. Oahpaheaddji sáhtta geavahit *Leksi* čuovgaárkka. Berre maiddái mángget lohkan-teavstta čuovgaárkii ja čájehit mo *Leksi* susttaša linjjáid mielde ja gávdná váttes ja amas sániid. Sággessiinni sisa čállá odđa sáni, maid oahppit galget oahppat. Oahpaheaddji berre jerrat oahppiin maid sii jurddašit go gullet sáni, ja maid sii jurddašit sáni mearkkašumi birra. Oahpaheaddji čállá vástadusaid mat sátnái heivejit, sáni juohke sággái. Oahpaheaddji sáhtta stivret iežas pedagogalaš máhtu mielde ságastallama dan guvlui, ahte dat mii čállo lea riekta ja logálaš. Oahpaheaddji čájeha maiddái, ahte sáhtta sáni mearkkašupmái dieđuid ohcat teavsttas dahje govain. Maŋŋá oahpahustiimma berre mángget *Leksi* čuovgaárkka dábaláš báhpárii ja heŋget luohkkálanja seaidnái gova čilgehusaiguin. Maŋit beaivve galgá oahppiiguin ságastallat sáni birra: «Man sáni *Leksi* susttašii ikte?, Muiibehtet go maid sátni oaččui din jurddašit?, Galgat go mii ovttas lohkat mii sákkiide lea čállon?, Lea go oktage gii eará fuomáša vel?» Sátni berre heaŋgát seainnis vahku, ja dasto bidjat árkká perbmii, eará *Leksi* sániiguin ovttas, alfabehtalaččat. Pearbma šaddá luohkká sátnegirjin. Oahppiid berre movttiidahttit pearbma geahčadit, jus leat eahpesihkkarat sániide, maiguin luohkká lea bargan.

Gov. 8 Sátnelisttu mángosat 30-31

Jietnadatdállu

Jietnabovssaid sáhtta geavahit go sániid analyseret fonemaide, ja nannet oahppiid jietnadaga (fonema) ja bustáva (grafema) oktavuodaáddedjumi. Juohke fonemii dárbbášuvvo okta jietnadatboksa (gov.9). Sáni čora oážžu njeallje jietnadatbovssa. Okta jietnadatboksa ovddasta ovttá fonema.

č	o	r	a
---	---	---	---

Gov.9 Jietnadatdállu

Govus 10 muitala, ahte muhtun bustávain lea sekundára jietnadatárvu, lassin vuodđojietnadatárvi. Á bustáva lohkat muhtumin /a/, iige dušše /æ/ nugo sánis *gáma*. Dát lea dehálaš fuomášupmi oahppiide, ja ovddida stuorát fonema-grafema oktavuoda didolašvuoda (Elsness 2002).

g	á	m	a
---	---	---	---

Gov.10 Jietnadatdállu

Go geavahat sániid, main bustáva ja jietnadaga oktavuoha lea jietnadatčuovvu¹⁹, de jietnadatbovssat nannejit bustávvaohpu. Buot bustávain, mat leat jietnadatbovssain, lea vuodđojietnadatárvu. Jus geavahat jietnadatspiehkasteaddji²⁰ sániid (nugo *mánná*, *lea*, *biila*), de jietnadatbovssat fuomášuhttet oahppiid, ahte ii leat ovttá čielga oktavuoha bustáva ja jietnadaga gaskkas.

Govus 11 čájeha, ahte muhtin jietnadagat čállojuvvojit mánggáin bustávain. Oahppiiguin berre ságastallat ahte muhtun sánit dego *mánná* leat luvrasánit. Dain leat eanet sánit go giellajietnadagat. Boksii fertejit čáhkát guokte bustáva. Jietnadatbovssat čájehit dan,

¹⁹ lydrett

²⁰ ikke lydrette

ja dát ovddasta riektáčállinoahpahusa vuosttaš lávkkii. Ii galgga garvit jietnadatspiehkasteaddji sániid álgolohkan- ja čállinoahpahas, go dat sáhtta ovddidit oahppiid ortográfalaš várvešvuoda²¹ oppalaččat. Bargat jietnadatspiehkasteaddji sániiguin galgá dáhpáhuvvat plánejuvvon progreshuvnna oktavuodas, mas fonema várvešvuoha lea guovddáži, ja mas oahpaheaddji oahppiid ávžžuha čohkket sániid, main leat sullasaš hástalusat.

b	ii	l	a
---	----	---	---

l	ea
---	----

m	á	nn	á
---	---	----	---

Gov.11 Jietnadatdálut

Čálus birrasis

Luohkkálanja berre galbet, ja nu čalmmustahttit oahppiide čállingiela. Go lávlagiid dahje riimmaid hárbhallá, de sáhtta lávlla- dahje riibmaplánššaid heŋget seidnáit. Bustávva- muitogovaid/plánššaid galgá heŋget nu ahte oahppit daid barggadettiin oidnet. Sáhtta maidái giddet alfabehttalihpuid (*Idut* lágáduš) oahppiid bevddiide, maid oahppit sáhttet geavahit čáledettiin namaideaset dahje teavsttaid. Sániid, mat sáhttet leat hástalusas oahppiide nugo diftongasánit, sánit main lea *ái*, *ui*, *ii*, sánit mat álget konsonánta-čoakkáldagain, berre čállit plánššaide ja heŋget oahpahaslatnjii. Dáid plánššaid berre geavahitkoaralohkamaoktavuodas, vai oahppiide darvána sániid čállinvuohki. Plánššaid sáhtta maidái geavahit doabaoahpahusa oktavuodas.

²¹ oppmerksomhet

Muitu

Vai oahppat galgá sáhttit, de ferte olmmoš vurket ja dekodet dieđuid maid vuostáiváldá. Dáid vurkejuvon dieđuid galgá dasto maŋŋá sáhttit vuorkkás viežžat. Lea muintingálga mii ovddida oahppama. Muittu sáhtta hárbhallat, ja buoret muitu ovddida eanet oahppama.

Muitinhárjehusevttohusat

Visuála muitu

Reaidut: 6 birccu iešguđetlágán ivnnis ja bođu seainnáš, mii lea beavddi alde.

Mo bargat:

Bargat smávva jovkkožiin. Oahpaheaddji čohkká oahppiid ovddabealde.

- Oahpaheaddji ráhkada ráiddu golmmain iešguđe ivnnat birccuin beavddi ala bođu seainnáža duogábeallái.
- Oahpaheaddji lokte bođu seainnáža ja oahppit besset golbma sekundda oaidnit birccuid.
- Bođu seainnáš biddjo fas sadjai.
- Oahppit ráhkadit seammalágán ráiddu.
- Oahpaheaddji čájeha bircoráiddu, ja oahppit divvot ráiddu, jus leaš boastut. Čiega fas bircoráiddu.
- Oahppit bidjet iežaset birccuid fas lihtái.
- Oahpaheaddji viiddida ráiddu **gurot-bealde** guvttiin birccuin, nu ahte ráiddu viiddideapmi lea oahppiid lohkanháltti mielde. Oahppit besset bircoráiddu oaidnit vihtta sekundda. Oahppit ráhkadit seammalágán ráiddu.
- Oahpaheaddji čájeha fas bircoráiddu, ja oahppit divvot ráiddu, jus leaš boastut.
- Joatkke hárbhallama málle mielde, muhto viiddit ráiddu guvttiin birccuin juohke háve. Muittu maiddái áiggi viiddidit.

10. Oahpaheaddji áicá: Maid oahppit muitet? Muitet go rivttes ivnniid? Leat go ivnnit rivttes sajiin? Man guvlui oahppit barget?

Seammá hárbhallama sáhtta geavahit go bustávaiguin bargat.

Auditiiva muitu

Reaidut: 6 birccu iešguđetlágán ivnnis

Mo bargat:

- Oahpaheaddji dadjá njeallje ivnni maŋŋalagaid, omd. *alit – vilges – čáhppes -rukses*. Oahppiin leat čalmmit gitta go oahpaheaddji hállá. Oahpaheaddji dadjá ivdneráiddu guktii.
- Oahppit galget ieža ráhkadit seammalágán ivdneráiddu. Sii galget ráhkadišgoahit ráiddu gurotbealde olgeš guvlui.
- Go oahppit leat ráiddu ráhkadan, de oahpaheaddji dadjá ivdneráiddu ođdasit, nu ahte oahppit geain leat boastuvuođat sáhttet divvut. Oahppit bidjet fas birccuid lihtái.
- Oahpaheaddji ráhkada ođđa ivdneráidduid njeljiin ivnniin. Sáhtta veahážiid mielde viiddidit ovttain birccuin hávil gitta gávccii birccu rádjái.
- Oahpaheaddji áicá: Maid oahppit muitet? Muitet go rivttes ivnniid? Leat go ivnnit rivttes sajiin? Man guvlui oahppit barget?

Seammalágán hárbhallama go bajábealde, sáhtta čađahit bustávva- dahje sátnekoarttaiguin.

Lohkan- ja čállinoahpahus

Lohkan- ja čállinoahpahas mihttu lea ovddidit oahppiid buorre čállingiellagelbbolašvuoda. Fágaolbmot leat leamaš ovtto sierramielaččat mo juksat dan ulbmila. Lea čielggas, ahte čállin- ja lohkanohpahas ii gávdno oktage erenoamáš metoda, mii lea buoremus lohkan- ja čállinčehppodaga ovddideamis. Oahppit leat iešguđetlágánat, seammá leat maddái oahpaheaddjit, ja metodain leat iežaset nana ja heittot bealit. Mánát ohppet iešguđetláhká, ja vuohki mii heive muhtumiidda ii soaitte heivet earáide.

Mii lohkan lea?

Dávjá geavahuvvon lohkanformel lea (omd. Høigård 2006):

LOHKAN = DEKODEN x ÁDDEJUPMI

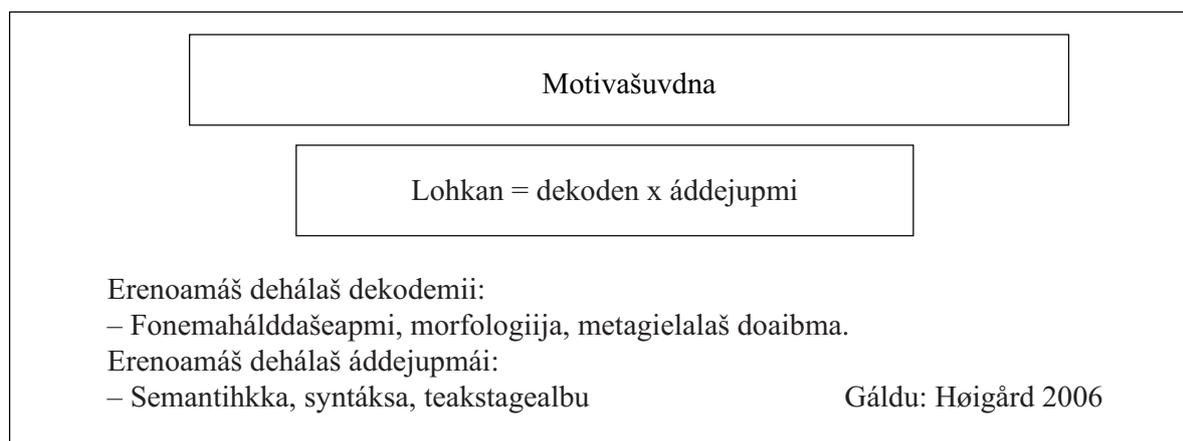
Geardunmearka mielddisbuktá, ahte jus okta fáktor lea seammá go nulla, de šaddá buvttá

(LOHKAN) nullan. Dat muitala, ahte jus nagoda dekodet teknikkalaččat teavstta, iige ádde sisdoalu, de ii leat lohkan teavstta. Ja jus muhtun ádde čállon teavstta sisdoalu – omd. konteavstta oktavuodas, muhto ii hálddaš dekodema, de ii leat lohkan teavstta.

Muhtun oktavuodain lea bajábeal lohkanformel viiddiduvvon motivašuvdnafaktoriin (Høigård, 2006):

LOHKAN= MOTIVAŠUVDNA x DEKODEN x ÁDDEJUPMI

Mánáide geat galget oahppat lohkat, lea dát viiddideapmi dehálaš. Ii oktage mánná šatta lohkkín, jus motivašuvdna váilu. Máná oppalaš giellagealbu lea dehálaš go galgá šaddet čeahpes lohkkín. Vuoddoaktu lea, ahte mánná máhtá dan giela fonemaid maid galgá oahppat lohkat. Nubbi eará eaktu lea, ahte mánná hálddaša metagielaš doaimma, mii lea hui dehálaš das, ahte álgolohkki galgá hálddašit dekodema.

Gov.12 Lohkanformel

Lohkanovdáneami muttut

Konteakstalohkan

Konteakstalohkamis mánná dulko konteavstta ja lohká dan vuodul. Mánná sáhtta čujuhit mielkepáhkii ja dadjat, ahte dasa lea čállon *mielki* dahje legopáhkii ja dadjat, ahte dasa lea čállon *lego*.

Logográfalaš lohkan

Dán muttus lea mánná sirdán áicilvuoda konteavsttas sátnegovvii. Mánná sáhtta dál «lohk-*kat*» eaŋkiwl sániid. Mánná sáhtta dál lohkat *mielki*, ii dušše mielkepáhkás, muhto maiddái jus čállo árkii. Mánná lea ráhkadan visuála gova čállon sánis ja muitá mii sániid dat lea. Vuosttaš sátni maid mánná lohká olles sátnin lea iežas namma ja muhtun eará dehálaš olbmuid namat. Logográfalaš lohkan lea seammá go ollessátnelohkan.

Fonologalaš lohkan

Go mánná olle fonologalaš lohkanmuddui, de lea ollen albma lohkamii. Lohkan lea fonologalaš go mánná ádde, ahte bustávvat ovddastit jietnadagaid, mat geassojuvvojit oktii sátnin. Lea jietnadagas jietnadahkii lohkan. Čoavdda doaibmi bustávvegealbbu olaheapmái lea, ahte mánná diehtá, ahte hállangiela sániid sáhtta juohkit eaŋkil/ovttaskas jietnadagaide. Dát gealbu lea oassi gielalaš diđolašvuodas. Lea lossat dán vuogi mielde lohkat, ja lea dehálaš, ahte oahpaheaddji diehtá, ahte fonologalaš lohkan lea dušše okta muddu ovdáneamis ortográfalaš lohkamii. Seammás lea fonologalaš lohkanmuddu hui dehálaš.

Fonologalaš lohkama dovdomearkkat leat, ahte

- mánná njozet
- jietnadagat dahje stávvalat garrasit deattuhuvvojit
- lohkki lihkahallá baksamiid
- oanehis sánit lohkkovvojit álkibut ja njuovžileappot go guhkes sánit

Fonologalaš lohkan ii leat beaktilis lohkanvuohki. Oanehisáiggemuitu lea bargovuorká. Go dasa deavdá odđa dieđuid, de jávket ovdeš dieđut. Eatnašat sáhttet muitit viđas gitta ovcci diehtoovttadaga rádjái oanehis áigái. Jus mánná, geas lea guđa ovttadaga muitu, galgá lohkat guhkes sáni jietnadagaid mielde, nu go *bussáčivga*, de dušše guhtta jietnadaga vurkejuvvot oanehisáigge muitui, earát jávket. Lea danne dehálaš mánnái fuomášuhttit, ahte sániid sáhtta analyseret stuorát ovttadagaide go bustávaide. Mađe stuorát ovttadagat, dađe eanet sáhtta oanehisáiggemuitu bisuhit. Ovttadattohku oanehisáiggemuittus lea dat seammá. Sánis *bussáčivga* oanehisáiggemuitu dárbbáša vurket dušše njeallje stávvalovttadaga, jus mánná lea oahppan analyseret stávvaliidda, dan sadjái go logi jietnadatovttadaga, ovdal oktiigeassin álgá.

Ortográfalaš lohkan

Ortográfalaš identitehtta lea siskkit govva sáni stávenvuogis. Ortográfalaš lohkan mielddisbuktá, ahte lohkki ii šat dárbbáš geavahit návccaid sátnedekodemii, go sánit lea automatiserejuvvon. Ortográfalaš lohkki lohká sániid maid oaidná. Ortográfalaš lohkan lea njuolggá geaidnu lohkamii ja dat lea lohkama bajimuš dássi. Ortográfalaš lohkan dássi lea mánná ollen, go lea ádden fonema ja gráfema oktavuodaid muhtun áigge, ja lea guhká hárjehallan fonologálaččat lohkat ja čállit. Ortográfalaš lohkki sáhtta guovdilastit sisdoalu lohkama vuolde. Dušše

go deaivida amas sániid, de ferte dorvvasit fonologalaš lohkamii ja analyseret sáni unnit osiide.

Dutkamat čájehit, ahte buorre lohkanmáhttu olahuvvo ollu lohkamiin, ja lohkeangealbu sáhtta álo ovdánit.

Lohkanstrategiijat

Lohkan lea kommunikašuvdnaproseassa. Lohkanulbmil lea áddet teavsttaid sisdoalu, ja dan lea dehálaš oahppiide deattuhit. Vai oahppit nágodit áddet teakstasisdoalu ja vai šaddet doaibmi lohkkain, de fertejit hálldašit beaktilis lohkanstrategiijaid, ja sis ferte maiddái leat vassis lohkanleaktu. Lea danne dehálaš bargat lohkanleaktu teknihkalaš beliin. Álgolohkamis lea dát erenoamáš dehálaš, vai oahppit automatiserejit beaktilis sátnedási dekodestrategiijaid.

Lea dehálaš, ahte oahppit ohppet vuđolaččat jurddašit iežaset lohka birra. Oahppanbukta šaddá buoret, jus oahppit jurddašit mo sii sáhttet čoavdit váttisvuodaid, mat bohciidit go sii deivet odđa ja váttes sániid. Oahpahus berre dahkat oahppiid didolažžan váttisvuodain, mat sáhttet bohciidit oahppama oktavuodas, ja oahppit fertejit oahppat strategiijaid mo daid buoremusat čoavdit. Beaktilis lohkan eaktuda beaktilis lohkanstrategiijaid. Oahpaheaddji ferte oahpahit mo strategiijaid geavahit earret eará ovttaslohka oktavuodas (geahča s. 32), ja movttiidahttit oahppiid daid geavahit.

Fonologalaš lohkanstrategiija

Fonologalaš lohkanstrategiija lea álgolohkki doarjja. Mánná lea áddegoahtán, ahte bustávat ovddastit jietnadagaid maid ferte oktiigeassit, vai šaddet sánit. Dát lea jietnadagas jietnadahki lohkan ja mánná lohka jitosit. Dán lohkanvuogis, mas lohki prosessere ovttas jietnadaga ain hávil, leat gáržžideamit.

Lohkan mánná hiljit, ja oanehisáiggemuitui čoggo menddo ollu diehtu. Mánná sáhtta vurket sullii 5–7 diehtooasi oanehisáiggemuitui, ja jus álgolohkki galgá lohkat sáni *juovlanigá*, de ádde bures, ahte oahppi oažžu váttisvuodaid go segmenterejuvnon jietnadagat galget oktiigeassot sátnin. Lea dan dihtii dehálaš, ahte oahpaheaddji álgolohkamis fuomášuhtta oahppiid stuorát sátnesiide, nugo stávvaliidda. Jus oahppi galgá šaddat johtilis lohkkain, de ferte máhttit sániid lohkat osiid mielde ja osiid lohkat ollisvuotán.

Ortográfalaš lohkanstrategiija

Ortográfalaš lohkanstrategiija lea, go oahppi máhtta lohkat olles sáni ja stuorát sátnesiid ollisvuotán, ja go muitui vurkejuvvojit sánit dahje sátnesiid, ja dát muitogovat aktiviserejuvvojit go oahppi deaivida daid teavsttas. Mánná ii dárbbas dalle sáni lohkat jietnadagaid mielde, ja dađi mielde lohkanleaktu ovdána. Ortográfalaš sátnedekodestrategiija lea beaktileamos lohkanstrategiija.

Lohkanoahpahusas ferte fuomášuhttit oahppiide, ahte sániid sáhtta analyseret stuorát osiide go bustávaide. Mađe stuorát osit, dađe eanet sáhtta vurkkodit oanehisáiggemuitui. Lohkanoahpahusas berre danin guovdilastit ohppiid áicilvuoda eanjkalsániide dahje sátnesiide, nugo

- morfemaide: *bussá-t, mále-t, skuvla-lávka, borra-goahit, loga-dettiin*
- bustávvaovttastumiide: *sp, sk, st, pr, kr, tr; oa, uo, ie, ea*
- stávvaliidda: *bus-sá, má-nát*

Buorre fonologalaš dekodestrategiija lea dehálaš vuoddu ortográfalaš strategiija ovddideamis. Čeahpes lohkkit maiddái dárbbasit muhtimin fonologalaš dekodestrategiija. Danin lea dehálaš oahpahit oahppiide doaibmi jietnadatoktiigeassinteknikka.

Jietnadatoktiigeassinteknihka oahpaheaddji ovddida go

- fuolaha, ahte oahppit automatiserejit doaibmi bustávvaáiddu
- fuolaha, ahte oahppit logadettiin geavahit jietnadaga, eaige bustávvanama. Jus oahppi vuostálastá, de čilge, ahte l-bustávain lea seammá go bussáin. Das lea namma, muhto jietnada earaláhkái. Bussá namma lea bussá, muhto jietnada «mjav», l namma lea «áll» muhto dadjat galgá l.
- fuolaha, ahte oahppit eai daja eaŋkil jietnadagaid syntesabargguin, muhto gesset oktii jietnadagaid bisánkeahhtá
- bargá «riipohállamiin». Oahppit hárbjehallet eaŋkil sániid dadjat hui njozet. Dát vuohki ovddida oahppiid motorihkalaš vásáhusa njozet hállat, nu ahte eai botke sáni ja dan dárbbasit go galget jietnadagaid geassit oktii sátnin
- fuolaha, ahte oahppit automatiserejit ovttá dási gálggaid ovdal go jotket boahhte dássái

Konteakstavuođđuduvvon lohkanstrategiija

Johtilis lohkkat eai oaččo veahki dušše sátnemuitogovain go lohket. Sii ožžot maiddái veahki teavsttas. Go leat hárbjehallet lohkkat, de eai dárbbas guorahallat cealkaga juohke sáni. Mánja sáni áddejit teakstaoktavuođas. Jus mánat eai ádde sáni, de dorvvastit oktavuhtii - kontekstii ja resonnerijit mii sániid dat sáhtta leat. Sii ávkkástallet teavstta signálaid ja iežaset gealbbu ja vásáhusaid. Konteakstavuođđuduvvon lohkanstrategiija lea strategiija mas oahppit ávkkástallet gealbbu máilmmi ja giela birra, áddendihtii teavstta oaivila. Danin lea dehálaš, ahte lohkanpahus ovddida konteakstavuođđuduvvon lohkanstrategiija. Lohkat álkkes lohkanpahus ovdal gielalaš- ja sisdoallogeardduheamit ovdánahttet konteakstavuođđuduvvon strategiija.

Liige lohkan oahppanstrategiijaid birra: Håland, A. ja earát: *Lesing er* (Lesesenteret, UIS 2008))

Santa, C. ja Engen, L.: *Lære å lære* (Stiftelsen Dysleksiforskning 1996)

Kulbranstad, L. I.: *Lesing i utvikling, teoretiske og didaktiske perspektiver* (Fagbokforlaget 2003)

Dehálaš áššit lohkanstrategiijaid birra

- dekodema oahppan
- doabaráju- ja sátneriggodaga nannen
- lohka bakte veahkehit oahppiid nannet sin birasmáilmmigealbbu, ja čatnat dan maid ovdalis máhttet dasa maid lohket
- čatnat oahppiid persovnnalaš vásáhusaid tekstii
- veahkehit oahppi ovdánit buorin sisdoallohkkain ja nannet dekontekstualiserendáiddu
- oahpahit oahppiide árbjehallet lohkanáddedjupmestrategiijaid, nugo predikerema, analyserema, gažaldatovddideami, gohallanovdanbuktimá²² ja čoahkkáigeasu
- veahkehit oahppiid ovddidit lohkanstrategiijaid amaset vuollánit go lohket sániid maid eai ádde, ahte sii teavstta ođđasit lohket ja geahččalit áddet teakstaoktavuođas maid sátni oaivvilda

Lohkanstrategiijaid oahppama veahkeha

- bustávaid ja sániid dovdan
- sátnegovaid dovdan
- bustávasekveanssaid – álgostávvala, sátneruohtasa, sátneloahpa dovdan
- oahpes sániid geavaheapmi ođđa, amas sániid lohka oktavuođas
- dáhpáhusaid einnosteammi ovdalgihtii
- ođđasit lohkan
- iešdivvun

22 konstruering av forestillinger

Lohkan- ja stávenhárggiideapmi

Lohkangárggiideami muttut muitalit maid strategiijaid mánát geavahit go dekodejit sániid čállon teavsttas. Čállingárggiideami muttut ges muitalit maid strategiijaid mánát geavahit duohtandahkat daddjon sáni čálalaš kodas. Vánhemiidda berre muitalit, ahte máná árra stávenhárggiid muttus vánhen ferte gierddahallat stávenmeattáhusaid, seammaláhkái go smávit mánáin ferte dohkkehit, ahte sii eai máhte hállat «riekta». Tearbma *stáven* mearkaša dan go máná čovdá sáni bustávid jietnadahkan ja geahččala ráhkadit dan vuodul áddejumi das, mii sániid bustávain šaddá.

Pseudodássi

Pseudodássi mánát eai leat čovdán alfabehtalaš koda, go sii eai leat vel fuomášán alfabehtalaš prinsihpa. Ovddaskuvlaáigge mánát leat pseudodássi. Mánát geain leat stuorra oahppanválttisvuodát sáhttet bisánit dán árra ahtanuššansdássái. Dábáláččat leat mánát skuvlaálginagis geargan dán dássi.

Logográfalaš-visuálalaš dássi

Mánát leat logográfalaš-visuálalaš dássi fuomášán, ahte sáhtá bustávid geavahit go galgá čállit ja lohkat. Sii leat maiddá oahppan muhtun bustávid, muhto eai leat vel ádden alfabehtalaš vuogádaga, ahte bustávat ovddastit hállangiela jietnadagaid. Dán dássi mánát árvádallet ollu. Mánát leat kontekstii sorjvaččat ja sáhttet vásihit, ahte sii lohket riektá jus govas ja teavsttas lea oktavuota. Máná sáhtá dán dássi čállit namas, muhto stáven dábálaš áddejumi mielde lea veadjemeahtun dassáži go máná lea ádden vuogáda, maid sáhtá geavahit stávena oktavuodas.

Alfabehtalaš-fonologalaš dássi

Mánát leat alfabehtalaš-fonologalaš dássi fuomášán alfabehtalaš prinsihpa, ahte bustávat ovddastit jietnadagaid. Alfabehtalaš vuogádat sisttisdoallá, ahte juohke bustávvašmi galgá čadnot bustávvejietnadahkii, ja ahte dán vuogádaga galgá sátnedovdama ja stávena oktavuodas geavahit. Árra fonologalaš dekodemis máná identifisere juohke bustáva sánis, jietnada juohke bustávvejietnadaga gurotbealde olgešguvlui, ja geassá jietnadagaid oktii jietnadatsyntesii.

Ortoográfalaš-morfemalaš dássi

Ortoográfalaš-morfemalaš dássi mánáin leat ollu lohkanvásáhusat, nu ahte nágodit lohkat olles sáni dahje sátnesiid ollisvuotán. Mánát ávkkástallet ortográfalaš struktuvrraid nugo stávvaliid, sátneloahpaid, morfemaid ja goallostuvvon grafemaid, muhto dovdan dáhpáhuvvá análisa vuodul, mas sáni buot bustávat leat sierranas sekveansan (Høien ja Lundberg, 2000). Dát lohkanstrategiija lea čeahpes lohkkiiid dovdomearka. Ortoográfalaš ollessátnelohkamis lea eará kvalitehta go dan ollessátnelohkamis mii logográfalaš dássi lea, mas sátnedekoden lea árváduš. Ortoográfalaš lohkan dássi ollen eaktuda ollu áiggi ja dan vuodđun lea olu hárbhallan. Buorre fonologalaš strategiija lea dehálaš vuoddu ortográfalaš strategiija ovdáneapmái. Lea dehálaš, ahte oahpaheddji veahkeha oahppiid ovddidit doaibmi jietnadatoktiigeassinteknihka.

Lohkannjuovžilvuoda ja lohkan-automatiserema stimuleren

Njuovžilislohkan oaivvilda, ahte máná ádde maid lohka. Njuovžilislohkan lea jođanis ja geahppa sátnelohkan, mii ovddida teakstaáddejumi. Lea dehálaš árrat lohkan oahpa-

hallamis ovddidišgoahtit njuovžilvuoda. Go hárhállá njuovžilvuoda, de galgá teaksta leat nu álki, ahte mánná nákke lohkat badjel 90 % sániin riehta (Frost 2003). Optimála lohkan-gárggiideami dilálašvuolta lea lohkat teavstaid, main oahppi nagoda lohkat unnimusat 80% sániin stávema haga. Go oahppi dárkilisvuoda²³ lohkan lea sullii 80%, de lohkanleaktu ovdánišgoahtá ja go mánná lohká 90% sániin riehta, de lohkanleaktu ovdána hirmosit. Oahpaheaddji berre vuhtiiváldit oahppiid lohkanovdáneami dási mielde ja dainna lágiin juksat oahppiid iešgudetlágán dárbbuid. Oahpaheaddji berre geavahit mánggalágán lohkan-oahpaheami vugiid, nu go jitnositlohkama, golmmadási lohkanhárjehallama, gearduhuvvonlohkama, mielde-lohkama, ovttaslohkama, bagadallanlohkama ja oktolohekama. Oahpaheaddji ferte maiddá lohkanmetoda válljedettiinis árvvoštallat man ollu doarjaga ja hástalusaid oahppi dárbbáša teavstta ektui. Oahpaheaddjiit, geain lea ollislaš govva oahppiid lohkanovdáneamis, sáhttet geavahit lohkanmetodaid beaktilis ja molsašuddi vugiin.

Jitnositlohkan

Jitnositlohkan lea dehálaš, go galgá ovddidit ja stimuleret lohkanjuovžilvuoda. Ii oktaga máhte lohkat njuovžilit, jus hárvve gullá, dahje it ollenge gula ovttage lohkanin njuovžilit. Dasa lea jitnositlohkan dehálaš reaidun. Oahpaheaddji lohká ovttá teakstaosi, ja dasto ságastallá oahppiiguin lohkanjuovžilvuoda dovdomearkkaid birra, omd. «Gullabehtet go, ahte sánit gullet oktii go mun daid logan, measta seammaláhkái go hállamis?»

Jitnositlohkan ovddida

- lohkanmovtta
- gelbbolašvuoda ja vásáhusaid biras-máilmmis

- fuomášumi, ahte giella girjiin lea earalágán go hállangiella
- fuomášumi bustáva ja jietnadaga oktavuodas
- áddejumi minstariidda ja struktuvraide čálalaš teavsttain
- ođđa sániid ja doahpágiid oahppama
- krihtihkalaččat reagerema mánggalágán teavsttaide
- guldalanáddejumi
- šáŋŋeroahppama
- fuomášumi, ahte teavsttat leat diehtogáldut, maid sáhtta eará fágain geavahit
- áddejumi ja dehálašvuoda, das ahte lea dehálaš jitnosit logadettiin lohkat njuovžilit ja heivvolaš leavttuin
- oahppi oppalaš giellagealbbu
- fuomášumi ođđa girječáliin
- dekontekstualiserendáiddu

Jitnositlohkan ja jitnositlohkangirjiit

Gealboulbmilin 2. jahkeceahki maŋŋá oahppit galget earret eará

- stoahkat ja geahččaladdat gielain riimmaid, hoahkamiid, ritmmaid, jienaid ja sániid geavahemiin
- ságastallat govaid ja govvaráidduid birra, ja ieš muitalit govaiguin
- albmanahttit ja muitalit njuovžilit dovduideaset, muosáhusaideaset ja oaiviliidiset birra
- ságastallat sámi máidnasiid ja muitalusaid persovnnaid ja sisdoalu birra
- gávdnat girjerádjosis čáppa-girjjálašvuoda- ja fágagirjiid alces lohkan dihte
- guldalit, rámidit ja jearahallat go earát muitalit ja lohket
- geavahit eaŋkilis lohkanáddejupme-strategiijaid ja reflekeret lohkojuvvon teavsttaid (OM06s).

23 sikkerhet

Dát ii leat gealboulbmil OM06s, muhto lean deattuhan Táhppán Siun oahppobuktage, danin go lea dehálaš, ahte sámi oahppit maiddá ohppet mo áddet lohkkovuvvon teavsttaid

Go galgá girjjiid válljet, de lea dehálaš reflekteret muhtun gažaldageid birra. Girjji *Towards reading* (1996) leat gažaldageid maid birra berre smiehtadit válljedettiin jitnositlohkangirjji:

- Geasuha go girjji hápmi?
- Lea go sisdoallu lohkanveara?
- Nagoda go teaksta doalahit oahppiid beroštumi ja áiccalmasvuoda?
- Oažžu go girji oahppiid miellagovvadáusa johtui?
- Dorjot go govat teavstta?
- Lea go giella dan dásis maid mánát áddejit?
- Lea go girjji layout ja deaddilanteknikka dan lágán, ahte bohciidahtta mánáid beroštumi?
- Ovddida go girji mánáid gažadeami ja jurdagiid?
- Stimulere go girji máná iežas lohkat háliidit?

Golmmadási lohkanhárjehallan

Lohkanhárjehallan golmma dásis lea dehálaš vuohki, erenomážit mánáide geat rahčet visuála áiccalmasvuodain. Čále stuorát sániid maid oahppit galget hárjehallat lihpuide. Máhco garra A-4 árkká golmma oassái, nu ahte lea rabas guktuid gežiid. Dán hárjehallama sáhtta bargat stuorra joavkkuin ja unna jovkkožiin.

1. dássi: Čájet oahppiide sáni oktii. Ovtta oahppiiguin stávet sáni ja geahčadit bustávvaráiddu. Divtte oahppiid lohkat sáni mángii, ovtta ja okto. Bargga buot daiguin eará sániiguin ovttaid mielde seammá vuogi mielde. Seagut sátnekoarttaid ja bargga seammá málle mielde, dassázii go oahppit sániid hálldašit.

2. dássi: Bija hárjehallansániid máhccojuvvon

árkká sisa. Olgeš gieđain doalat sáni, mii lea árkká siste ja rohttet gurot gieđain máhccojuvvon árkká hiljit. Váru ahte sátnekoarta ii lihkat. Sekundda mángá bijat sátnekoartta man nu duohká, vai oahppit dan eai oainne. Sii dadjet oktanaga sáni maid oidne. Bargga ná buot sátnekoarttaiguin. Dárkkis sániid maid oahppit eai logadettiin hálldašan. Seagut koarttaid ja čadat seammaláhkái, dassái go oahppit sániid hálldašit dalán go sáni oidnet. Divtte álggos ovtta vástidit, ja dasto okto. Ná leat buohkat árjjalaččat.

3. dássi: Dál galget oahppit bargat seammá go nuppi dásis. Sii dadjet buot sániid koaras, ja lassin galget vel stávet sániid. Dán sáhttet čadahit koaras dahje oktonasat.

Geardduhuvvon lohkan

Oahppi lohka seammá teavstta mángga geardde ja oahpaheaddji bagada. Hárjehallan šaddá beaktilin go oahpaheaddji bagada ja doarju oahppiid vuosttaš, nuppi ja goalmmát geardde lohkamis. Oahpaheaddji veahkeha oahppiid lohkat váttis sániid, ja sániid geavahit dasa maid barget. Vuosttaš lohka mánggil sáhttet oahpaheaddji ja oahppit ovtta imaštallat mii njuovžilohka dovdomearka lea. Juohke háve go oahppit teavstta lohket, de sii dasa oahpásmuvvet buorebut. Sii sáhttet guldalit ja iskat iežaset lohkanjuovžilvuoda. Teavsttaid, mat geavahuvvojit njuovžilohkami, ferte válljet oahppiivoavkku mielde. Sisdoallu galgá heivet ulbmiljovkui. Lea ovdamunni jus girjji mii geavahuvvo, leat govat mat viiddidit teavstta ja teakstaáddejumi, ja maid sáhtta leat gelddolaš dutkat. Seammás berre teaksta leat álki lohkat. Jus geardduhuvvonlohkangalgádoaimatbeaktilit, de fertejit sullii 90% sániin leat oahppásat oahppiide (s. 30). Eará sániid galgá leat álki lohkat. Teavsttat, main lea geardduhuvvon struktuvra, leat buorit veahkeneavvut geardduhuvvon lohkamis.

Mieldelohkan

Mieldelohkan lea ovttasbargu ollesolbmo ja máná gaskkas, dahje ollesolbmo ja joavkku gaskkas. Mieldelohkan lea lohkaneteknikka, mii addá mánnái vejolašvuoda áddet sisdoalu dan seammás go oažžu dovddu, ahte son lihkestuvvá lohkamiin. Mieldelohkan addá ollesolbmui vejolašvuoda doaibmat rolla-modeallan mánnái, mo geavahit lohkanstrategiijaid ja artikulašuvnna, ja mo jitnosit lohkat eallásemiin²⁴.

Oahppi ja oahpaheaddji čohkkába bálddala-gaid ja lohka seammá teavstta. Ferte leat teaksta maid oahppi dovda. Teavstta galgá njozet lohkat, muhto lunddolaš artikulašuvnmain. Oahpaheaddji čuovvu teavstta suorpmain. Álgolohkamis oahppi lea mielde lohkanin jitnosit go teavsttas leat oahppái oahpes sánit. Dađistaga go lohkančehppodat ovdána, de nagoda oahppi eanet teavsttas ieš lohkat. Go oahpaheaddji dovda, ahte oahppi ieš máhtta lohkat, de geassáda ja diktá oahppi okto lohkat. Jus oahppi lohka eahpesihkkarit, de galgá oahpaheaddji lohka goahtit mielde, nu ahte lohkan ii bisán. Go oahppi lohka boastut, ja jus dat váikkuha áddejupmái, de galgá lohkat gitta čuoggái. Oahpaheaddji de jearrá: «Áddejit go maid dál lohket?» ja diktá oahppi iežas fuomášit meattáhusa ja dovdat dárbbu ruovttoluotta mannat teavsttas.

Mieldelohkan joavkkus dáhpáhuvvá seammaláhkái go ovttain oahppiin lohkat. Dál ferte teaksta leat čállon távvalii/bábirtávvalii/dihtoriin, dahje oahppiin lea teaksta girjiis.

Ovttaslohkan

Ovttaslohkan lea go oahpaheaddji ja oahppit lohket teavstta ovttas. Ovttaslohkan lea

seammá go LHV-vuogis geardduhanmuddu, mas oahpaheaddji ja oahppit lohket oktasaš teavstta, mii lea čállon bábirtávvalii, maid buot oahppit oidnet. Oahppiin berrejit leat buot teavsttat mat geavahuvvojit ovttaslohkamis. Dalle sii sáhttet daid ieža lohkat nu mo LHV-vuohki deattuha. Ovttaslohkamis sáhtta ságastallat sihke logadettiin ja ovdal ja maŋŋil lohka. Dán vuogis sáhtta jearrat máhttet go oahppit geardduhit sisdoalu ja sáhtta maid dáid gažadit: «Mii álggos dáhpáhuvai? Gean birra teaksta lei? Gos sii ledje? Mo manai loahpas?»

Ovttaslohkanvugiin earret eará

- ovddiduvvo sátneriggodat
- buot oahppit besset oassálastit
- oahppit besset searvat ja vásihit lohkanmovtta
- oahppit besset gullat njuovžilis lohka
- oahppit hárrjánit teavsttaide, nu ahte sáhttet lohkat iešheanaláččat
- oahppat dovdat lohkanháltti
- oahppit ohppet earuhit čáppagirjjálašvuoda ja fáktateavsttaid
- oahppit ohppet einnostit muihtalusa dáhpáhusaid

Bagadallanlohkan

Bagadallanlohkan deattuha heivehuvvon oahpáhusa, seammás go ovddida differensierema. Go bagadallanlohkamiin («Reading recovery») bargá, de oahppiid ferte kártet ovddalgihti gávnnan dihtii oahppiid lohka dási. Lohkanjoavkkus galget leat oahppit, main lea sullii seammá lohka dássi. Bagadallanlohka lohka teavsttat galget heivet oahppi-joavkku lohka dássi. Teavsttat eai galgga leat menddo váddát dahje menddo álkkit, geahča 90% njuolggadusa s. 30. Vuogádaga sáhtta geavahit buot jahkecehkiin, muhto lea ávkka-learnos go oahppit máhttet njuovžilit lohkat. Bagadallanlohka ulbmil lea doarjut oahppi

24 innlevelse

lohkanproseassas, oahppat vuodđolohkanstrategiijaid, guovdilastit teakstasisdoalu ja riektačállima.

Mo bagadallanlohkan doaibmá?

Oahpaheaddji doaibmá bagadeaddjin lohkamis. Bagadallanlohkan sáhtta leat stášuvdnaoahpa-husa oassin, ja lohkan bistá dalle sullii 15–20 minuhta. Teaksta ii berre leat guhkit go ahte oahppit gerget teavstta lohkat 5–10 minuhtas.

1. Oahpaheaddji ja oahppit čohkkájit rie-gás beavddi birra dahje láhttis, nu ahte buohkat oidnet guhtet guimmiideaset, go lohket dahje digáštallet teavstta. Joavkkuin leat njeallje-guhtta oahppi main lea sullii seammá lohkanadássi.
2. Juohke oahppis lea girji dahje teaksta mii lea válljejuvvon jovkui. Oahpaheaddjis lea távval jna. Bagadallanlohkamis oahppit galget ovttas oahpaheaddji vehkiin, guovdilastit teavstta hámi ja sisdoalu.
3. Oahpaheaddji ovdanbuktá teavstta ja oahpanulbmiliid oahppiide. Oahpaheaddji fuomášuhtta oahppiide reaidduid mat mitalit man birra teaksta lea: govat, bajilčállagat jna. Oahpaheaddji maiddái čilge váttes sániid, mat leat teavsttas.
4. Oahppit lohket beallejitnosit, amaset muosehuhttit earáid lohkamis. Oahpaheaddji guldala oahppiid lohka, ja veahkeha bagadallanlohkamiin dárbbu mielde.
5. Oahpaheaddji ovdanbuktá oanehaččat girjii sisdoalu vai bovtášii oahppiid sáhkkiivuođa ja vuordámušaid.

Geahčadit girjii olggoža:

- Geat leat mielde? Maid sii barget?
- Maid leat bargan justa ovdal go dáhpáhus álggii?
- Mii son dáhpáhuvvá girjjis? Doalai go hypotesa deaivása? Dán gažaldaga galgá gieđahallat maŋŋá go gerget lohkamis.
- Geahčadit sisdoalu:

- Čilge váldoolbmuid.
- Geat earát leat mielde? Mii doaimmaid sis lea?
- Man birra girji lea?
- Čuovo mitalusa govaid bokte. Man ollu mii áddet govain?
- Govčča govaid ja loga dušše teavstta. Maid mii áddet dalle?
- Mo mitalus álgá?
- Mo mitalus nohká? Leago buorre loahppa?
- Gávdnat eará loahpa.

Guorahallat giela:

- *Bustávat*
 - Mii bustáva namma lea?
 - Gávdnat sániid mat álget seammalágán bustávain.
- *Sániid*
 - Leat go sánis bustávat maid dovddat?
 - Galle bustáva sánis leat?
 - Mainna bustávain sániid álgá?
 - Gávdnat go sániid mat riibmejit?
 - Gávdnat go sániid main lea seammá sisdoallu?
 - Buohkastahttit sániid. Gávdnat guhkimus ja oaneheamos sániid.
 - Lohkat sániid stávvaliid mielde – doaškut sániid, galle stávvala sánis leat?
 - Sáhtát go ráhkadit sániin odđa cealkaga?
 - Gávdnat sániid mat čilgejit maid nu, ja ságastallat daid birra.
 - Gávdnat sániid main lea seammalágán loahppa.
 - Gávdnat sániid maiguin sáhtta ráhkadit goallošániid.
- *Cealkagat*
 - Gávdnat cealkaga vuosttaš sáni.
 - Galle sáni leat cealkagis?
 - Mo diedát goas cealkka álgá dahje nohká?
 - Nohká go cealkka ovtto čuoggáin?
 - Gávdnat cealkagis oanehis sáni.

- *Teaksta*
 - Galle cealkaga leat teavsttas?
 - Leat go teavsttas seammalágán sánit?
 - Čuohppat teavstta cealkagiid mielde. Oahppit bardet teavstta riehta maŋŋálagaid.
 - Tevdnet tekstii.

Geahččat govaid:

- Geavahit govaid njálmmálaš ja čálalaš mitalusaid buvttadeapmái.
- Hárjehallat sániid: Mii lea gurotbealde, olgešbealde, bajábealde, vulobealde, bálddas, ovddabealde, maŋábealde, badjin, vuollin, duogábealde jna.
- Mii govain dáhpáhuvvá?
- Ságastallat govaid birra. Muhtumin leat tevnnegat, eará háviid fas govat. Manne? Maidda tevnnegiidda liikot eanemus?

Iešheanalašlohkan

Iešheanalašlohkan lea eaktun dasa, ahte mánna ovdána lohkamiin. Oahpaheaddji berre movttiidahttit oahppiid lohkat iešheanalaš, ja iešheanalašlohkan berre leat lunddolaš oassi beaivválaš lohkamis. Oahpaheaddji ferte bagadit oahppi gávndat teavsttaid dahje girjiid, mat heivejit oahppi lohkanhássái ja oahppi berošumiide. Iešheanalašlohkama oktavuodas sáhtta oahpaheaddji digáštallat ja reflekteret ovtas oahppiin su lohkama birra, vai oahppi šaddá diđolažžan iežas lohkamis (Baal ja Wirkola 2007):

1. Oahppi ja oahpaheaddji ságastallaba dekonstrategiijaid birra: fonologalašlohkan- ja ortográfalaš lohkanstrategiijaid (sáni dalán dadjat) birra, geahča čilgehusa s.27.
2. Oahppi ja oahpaheaddji reflektereba ovtas goas man strategiija galgá geavahit. Oahpaheaddji sáhtta ná rávvet: «Go sáni dovddat, de sáhtát dan dadjat dalán. It galgga sáni stávet.» «Go it dovdda sáni, de sáhtát dan stávet

dahje lohkat stávvaliid mielde, nu ahte gávnnahat, mii dat lea sániid.»

3. Oahpaheaddji bargá ovtas ohppiin amas teavsttain. Oahppi lohka ja lea ieš diđolaš maid sániid son dovda automáhtalaččat ja maid sániid son ferte gávnnahit. Oahpaheaddji registrere ja responsa addá. Oahpaheaddji ferte muitit rámidit ja muitalit oahppái mii lohkanproseassas manai bures.

Iešheanalašlohkama deháleamos elemeanttat leat:

- teakstaválljen
- áigi ja vuoruheapmi lohkamii
- teavsttaide responsa
- oahppiságastallan
- áigi bagadallamii

Proseassaorienterejuvvon áddejupmeoahppan²⁵

Girjjálašvuodaságastallan

Ovdal lohkama

Ovdaáddejupmi dagaha, ahte teavstta lea álkit lohkat. Ovda áddejupmái gullet oahppiid gealbbut ja vásáhusat fáttá birra maid teaksta gieđahallá. Go oahpaheaddji ovdanbukta teavstta, dan mearkkaša ja čilge teavstta váttes sániid, de oahpaheaddji veahkeha oahppiid oazžut stuorát ovda áddejumi. Teaksta šaddá maiddái álkit áddet, jus ovdal lohkama einnosta man birra teaksta lea. Sáhtta omd. govaid geahčadit ja bajilčállagiid guorahallat. Go lea girji, de sáhtta geahčadit girjeolgoža ja bládet girji. Dieđuid maid dát áddet, oahpaheaddji geavaha teakstadáhpáhusa einnosteamis. Lohkan, govat ja girjiit berrejit leat goovddážis álgolohkan- ja čállinoahpahusas.

²⁵ Kulbranstad, 2003

Dán muttus sáhtta hukset oahppiide vuordámušaid, go:

- merke bargoplánii jitnositlohkanáiggi. Gávdat/ohcat girjjiid main oahppit beroštit ráhkada buori rutiinnaid. Jus vejolaš, de sáhtta ráhkadit lohkančiega luohkkálatnjii dahje čohkkát rieggás logadettiin dahje gintala cahkkehit
- bokta ohppiid sáhkkiivuoda. Mitalit beavvi ovdal dan gelddolaš girjji birra, maid oahpaheaddji lea lohkan, ja maid oahppiide áigu lohkat

Lohkama vuolde

Lea dehálaš jearahallat oahppiid oaivila birra, go oahppi lea ovttá cealkaga lohkan. Sáhtta bisánit ja oahppis jearrat ovddida go cealkka oaivila. Go oahppi lea teakstaoasi lohkan, de sáhtta jearrat doallá go einnosteammi deaivása. Jus teaksta ii ovddit áddejumi, oahppi sáhtta lohkat linnjá oktii vel:

- lohkat oktii vel ovttá dahje eanet sániid
- geahččalit oaivila «árvidit» govaid dahje eará oktavuodaid dahje gealbbuid vuodul, mat oahppis jo leat
- jietnadit²⁶ sáni, mii bisseha áddejumi
- veahki jearrat
- gažadit ohppiid logadettiin, muhto ii galgga diktít nu galle oahppi vástidit
- maid gáddibehtet viidáseabbot dáhpáhuvvat?
- maid livččet don bargan?
- geavahit govaid árjjalaččat ja čájehit girjji govaid. Govaid sáhtta skánnat ja čájehit projektoris/stuorrašearpmas
- bisánit gasku mitalusa ja diktít oahppiid tevdnet mitalussii loahpa. Mañit beavve sáhttet oahppit ovdanbuktit sin govaid ja lohkat loahpaid, oahpaheaddji lohka originála teakstaloahpa, ja de digáštallet, ahte lei go mitalusa loahppa nu mo oahppit ledje jurddašan

26 uttale

Mañná lohkama

Go oahppi lea geargan lohkamis teavstta, de lea lunddolaš máhccat ruovttoluotta dan einnosteamái, maid oahppi dagai ovdal lohkama:

- Mat einnosteamit dolle deaivása?
- Mat einnosteamit eai doallan deaivása?

Lea maid dehálaš ovddidit gažaldagaid, mat guoskkahit lohkanprosessas, nugo:

- Nagodit go buot sániid lohkat?
- Deivet go sániid, mat ledje váddásat? Maid dalle barget?
- Mii du veahkehii áddet? (govat, dihto lohkanstrategiijat jna.)
- Čoahkkáigeassu:
 - GOS dáhpáhus lei?
 - GEAN birra dáhpáhus lei?
 - MII dáhpáhuvai sidjiide geat ledje mielde?
 - Makkár govaid mitalus buktá du milli?
 - Tevdnet mitalusas gova

Ferte maiddái oahppiide oahpahit gokko teavsttas lea lunddolaš bisánit, vai fáhte buorebut sisdoalu.

Dán vuogadahkii sáhtta geavahit loggagirjji. Loggagirjji sáhtta geavahit buot muttuin. Oahppit sáhttet čállit jurdagiid maid ožžot logadettiin, čállit cealkagiid main sii beroštit, dahje čállit muhtun olbmo birra gean teavsttas deivet. Oahppit sáhttet čállit oanehis referáhta dahje sáhtta oktasaš referáhta čállit bábirvávvalii.

Lohkanvuogit

Lohkanvuogit leat juhkkajuvvon guovtti váldojovkui. Go galgá oahppat lohkat, de ferte hálddašit sihke analysa ja syntesa/-oktiigeassima. Analyseret lea juohkit stuorát gielalaš ollisvuoda unnit osiide, nugo cealkaga dahje sáni

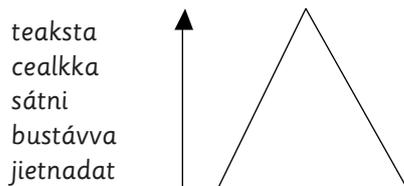
juohkit unnit osiide gitta bustávva/-fonema-dássái. Syntesa lea fas teavstta unnit osiid nugo bustávaid dahje stávvaliid oktiibidjat stuorát ovttađahkan, sátnin ja cealkkan. Analysa ja syntesa lea lohkamis čadnon dekodeanaspektii (čiekŋudeapmi, geahča Baal ja Wirkola 2007, Høigård 2006).

Syntehtalaš vuogit

Syntehtalaš vuogit, jietnadatvuohki ja stávvalvuohki, deattuhit dekodenmáhtuid. Vugiid vuolggasadji lea osiin ollesvuhtii. Jietnadatvuogi vuolggasadjin lea čállingiela unnimus oassi, bustávva. Oahppi oahppá gráfemaid (bustávaid) ja daidda gullevaš fonemaid (jietnadagaid), ja dasto geassá bustávvejietnadagaid oktii stávvalin, sátnin ja loahpas teakstan. Bustávát ja daidda gullevaš jietnadagat ovdanbuktojuvvojit ovttaid mielde. Go oahppit leat oahppan doarvái bustávaid ja jietnadagaid, de deivet sii lohkan-teavsttaid, main leat beare oahpes bustávát. Jietnadatvuohki deattuha bustávva-oahpahusa mii lea dehálaš elemeanta álgo-oahpahusas. Automatiserejuvvon bustávva-gealbu lea deháleamos oassi syntehtalaš vuogis. Syntehtalas vugiid gohčodit maiddái «bottom up» vuohkin (Traavik, 2008) go álget čállingiela unnimus osiin, fonemain ja grafemain, dahje stávvaliin.

Stávvalvuohki

Stávvalvuogi vuolggasadjin leat stávvalat.

Gov. 13 Syntehtalaš vuohki dahje «bottom up»-vuohki www.semperglutenfritt.no

Mánát ohppet lohkat stávvaliid mielde, nugo omd. *gá* ja *ma*, ja ohppet oktiigeassit/oktiibidjat stávvaliid sátnin *gáma*. Sáme-gielas leat unnán ovtta-stávval sánit. Ovtta-stávval sánit leat pronomenat, advearbbat, partihkallat, konjunkšuvnnat, ovtta-stávvalvearba *leat* ja biehttalanvearba *in, it, ii* jna. Sáme-gielas leat ollu guovttestávval sánit, muhto leat unnán guovttestávval sánit, main leat dušše njeallje jietnadaga. Go álgo-oahpahusas bargá stávvaliiguin, de ferte válljet sániid, mat leat mánáide oahppásat ja mat čuvvot stávvaljuogu váldonjuolggadusa – stávvalsárggis biddjo nu ahte čuoŋvovaš stávval álgá ovttain konsonánttain. Stávvaljuogu váldonjuolggadusa birra gávnnat metodagirjii *Ávkin ja Hávskin* (Baal ja Wirkola 2007).

Guhkes sániid lohkan lea váddásat oahppái, go sáhtta leat vajáldahtán sáni vuosttaš jietnadagaid dassáži go olle sáni lohppii, ja dalle ii oáččo mielde sáni sisdoalu. Go sánit juhkkajuovvojit stávvaliid, de oahppi oahppá oaidnit stávvala sáni oassin, ja oahppá lohkat sáni stávvaliid mielde, nu ahte ii leat dárbu muitit go omd. guokte oasi sánis *las-ta*. Go lea hárhellan oktiigeassit jietnadagaid, de berre stávvaliid ráhkadišgoahtit ja hárhallat syntesa stávvaldásis. Dan maŋŋá hárhallá maiddái morfema- ja sátnedásis.

Sáme-giela sániid ráhkadusa govvideamis stávval lea hui dehálaš oassi. Ovddeš Norgga-beal sáme-giel álgolohkan- ja čállinoahpahusa oahpponeavvuin ii leat stávvaljuohkin ávkká-stallojuvvon. Muhto dál ávžžuhit atnit stávvaljuohkima álgo-oahpahusa oahpponeavvuin. Suoma bealde álgo-oahpahusas gal lea leamaš stávvalis guovddáš sadji. *SÁTNEEAHCCÁI*, internehtas gávdnamis, lea álgo-oahpahusa oahppo-neavvu, mii lea ráhkaduvvon stávvaliid mielde. Oahpponeavvoraiddu čujuhus lea www.satnemeahccai.no dahje www.lohkan.no. *Ánin dánin ja Táhppán siun A* lohkan-girjii leat maiddái čállon stávvaliid mielde.

Stávvallohkan ja stávvaloahpaheapmi

- Lávlla

Šuokŋa: «Boares áddjá»

:/:Heai-ka vieh-ká:/:

vái-bá nu,
šied-đá nu.

Nil-lá juk-sa Heaik-ka.

Heai-ka báh-cá Nil-lás.

Nil-lá vuoi-tá

Heai-ka bar-gu.

- Válđit áđa kássas

Bagadus:

Čohkket áđaid kássi dahje gorii. Oahppit sáhttet maiddái buktit áđaid ruovttus. Oahppit čohkkájit rieggás. Kássa lea guovdu rieggá. Go oahppit váldet áđaid kássas, de eai galgga geahččat, dušše iskat ja de dadjat jitnosit maid leat gávdnan, ja de oahppit doškot sáni. Gallii doško? Galle stávvala ledje? Go oahppit leat oadjebasat bargovuohkái ja máhttet, de kássi bidjá mánggastávval áđaid.

Bargga ná:

Oahpaheaddji: Dáhttu muhtun oahppi álgit.

Muhtun oahppi: «Váldá kássas ovtta áđa. Mus lea širáfpa».

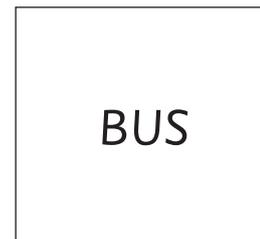
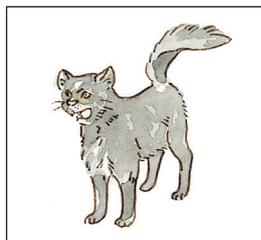
Oahppit: Doškot ja dadjet «Ši-ráf-fa»

Oahpaheaddji: Gearduhit ja doškot: «Ši-ráf-fa»
Gallii doaškkuidet?
Galle stávvala sánis ledje?

Gearddut 5–6 geardde.

- Govvakoarttat ja álgostávvalkoarttat

1. vuohki: Juoge oahppiide govvakoarttaid, ovtta guhtiige. Bija beavddi ala stávvalkoarttaid, mat gullet govaide. Oahppit vuoruid mielde gávdnet stávvalkoartta mii heivešii sin govvi.

Gov.14 Govvakoarttat

2. vuohki: Bija govva- ja stávvalkoarttaid beavddi ala. Oahppit vuoruid mielde rahpet ovtta govvakoartta ja ovtta stávvalkoartta. Jus gullaba oktii, de oahppi váldá pára. Lea vuogas geavahit goappatlágán duogášivnni, vai oahppi diehtá maid koarttaid galgá rahpat.

- Stávvalkoarttat – stávvalkoarttaspeallu Stávvaliid laktit oktii sátnin.

- Golbma álgostávvalkoartta leat beavddis vuollálágaid. Golbma nuppistávvalkoartta leat beavddis gopmut. Oahppit rahpet koarttaid vuoruid mielde ja bidjet koartta dan álgostávvalkoartta báldii, mii heive rahppon kortii, nu ahte šaddá sátni.

- Stávvalkoarttamemory

Ulbmil: Stávvalkoarttain ráhkadit sátnepáraid

Mo: 2–4 oahppi oassálastet spellui.

16 koartta - 8 álgostávvalkoartta ja 8 nuppistávvalkoartta (Sáhtát geavahit stávvalkoarttaid mat leat spealus *Stávvalkoarttat: Iđut*)

Oahppit rahpet vuoruid mielde koarttaid ja ráhkadit sániid. Jus šaddá sátni, de oahppi oážžu sátnepára.

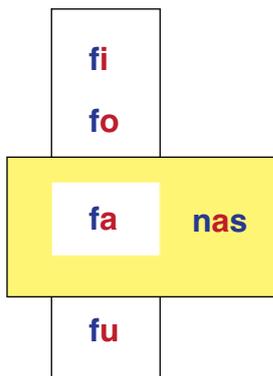
- 4 stávvalkoartta (sánit juhkkovuvvon stávvaliid mielde) juhkkovuvvojit juohke oahppái. Jus oahppiin leat sátnepárat, de bidjet daid sierra. Dasto rohttejit vuoruid mielde gránnjás koartta ja geahččalit sáni ráhkadit.

- Stávvalbingo sániiguin

Geahča čilgehusa mánggus 26.

- Lohkankino

Ráhkát lohkan kino. Garra árkka máhco gasko, ja čuohpa dasa «glása», geahča govus 15. Ráhkát stávváliid, bustávaiguin maid oahppit hálddašit, sierra árkii, mii heive máhccojuvvon árkka sisa. Čále vokálaid rukses bustávaiguin ja konsonanttaid alit bustávaiguin. Go oahppit leat lohkan álgostávváliid ovtta nuppi stávvalkoarttain, de galget oahppit gávdat albma sáni. Oahppit sáhttet sániid čállit čállingirjái.

Gov.15 Lohkankino

- Stávvalplánššat

4 oahppi, ja 4 stávvalplánšša main leat vuosttaš- ja nuppistávvalat (2 guovttestávval sáni).

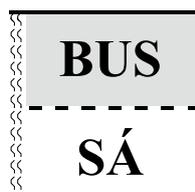

Gov.16 Stávvalplánššat

Oahppit ožžot guhtege stávvalplánšša. Sii galget guokte sáni ráhkadit stávvalplánššaiiguin. Guovttis ja guovttis čuoččastit bálldalagaid. Oahpaheaddji ja eará oahppit lohket guovttestávval sániid.

- Stávvalgirjjáš

Dákkár girjjid ferte ráhkadit spiralniskkiin, vai sáhtta bládet go galgá gávdat rivttes nuppi stávvala vuosttaš stávvalii, vai šad-

Gov.17 Stávvalgirjjáš

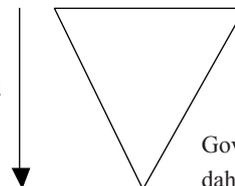
dá sátni (geahča «LOGUT 1–10», Davvi Girji).

- Stávvalkoartaspeallu (*Iđut* lágádus 2009)
- Álgojietnadatspeallu (*Iđut* lágádus 2009)

Analyhtalaš vuohki

Analyhtalaš vuohki deattuha áddejumi. Analyhtalaš vuogádaga vuolggasadjin leat stuorát oasit go bustávat. Ollisvuohka sáhtta leat teaksta mas lea oaivil, cealkagat (cealkavuohki) dahje sátni (ollessátnevuohki), mat analyserejuvvojit tekstadásis vulosguvlui, earkilis fonema-grafema oktavuhtii. Analyhtalaš vuogi namma lea maiddái «top-down»-vuohki (Traavik, 2008). Dovdat sátnesiid ja sátnegovaid leat lohkanstrategiijat, mat analyhtalaš metodat deattuhuvvojit. Dovddus analyhtalaš metodat leat sátnegovvametoda, LHV-metoda ja teakstahábmen.

teaksta
cealkka
sátni
bustávva
jietnadat

Gov.18 Analyhtalaš vuohki dahje «top-down»-vuohki

LHV-vuohki

Ulrika Leimar lea LHV-vuogi vuoddeaddji. Su jurddašvuogi mielde sátni ja doahpagat, maid mánat dovdet ja geavahit, mánáid hállangiella, galget leat vuoddu teavsttaide, maid oahppit galget lohkat. Leimar jurddašvuogi dorjot ee. Vygotsky, Donaldson ja Bruner (Frislid 2006). Hagtvedt (1988, 1996) čujuha, ahte go detáljjat ja gielalaš diđolašvuodabarggut, maid «jietnadat/phonics»-árbevierru ovddida, biddjojot oaivilguoddi oktavuodáide, de dat addet buorre vuodu máná čálalaš giellaovdáneapmái. LHV-vuohki deattuha, ahte lohkan oahpaheapmái

gullá guldalan- ja hállančehppodat. Mánát muddejit teavsttaid maid oahpaheaddji čállá, ja seammá teavsttaiguin oahppit maŋná barget. Friddjačállinhárjehusat geavahuvvojit lohkan-oahpahemiin fárrolagaid. LHV-vuogis galget oahpaheaddji ja oahppit ovtta buvttadit lohkan-teavsttaid, maid oahppit geavahit álgolohkamis ja -čállimis. Čállon teavsttat geavahuvvojit joatkkabarggus, mii čuovvu LHV-vuogi muttuid. LHV-vuogi válđo- ulbmil lea ávkástallat oahppiid hállangiela ja sin beroštumiid.

Liigelohkan LHV-vuogi birra:

Baal L. ja Wirkola K.: *Ávkin ja Hávskin* (Sámediggi 2007)

Eira, Inga Ravna: *Lohkan hállama vuodul* (1984 Sámi oahpahusráđđi)

Elsness, Turid Fosby: *Den grunnleggende lese- og skriveopplæringen* (Aschehoug 1989)

Sátnegovvavuohki

Sátnegovvavuogis oahppit ohppet muhtun sániid sátnegovvan. Oahpaheaddji vehkiin oahppit analyserejit fonema-grafema oktavuoda sánis. Analysa bokte oahppit áddegohtet jietnadaga ja bustáva oktavuoda.

«Čállit dihtoriin – oahpa lohkat»-metoda²⁷

Dihtorgeavaheapmi lohkan- ja čállinoahpahusas lea dábaeabbon šaddan daid maŋimuš jagiid. Trageton (2003) oaivvilda, ahte lea álkit oahppat čállit go lohkat. Son ávžžuha, ahte álgolohkan- ja čállinoahpahus álggahuvvo dihtoriin, ja ahte giehtačállin maŋiduvvo 3. ceahkái. Stoagadettiin tastaturain mánná fuomáša fonema ja grafema oktavuoda, čoavdá čállingielakoda, ja nu čállá ja lohká. OM06s dadjá,

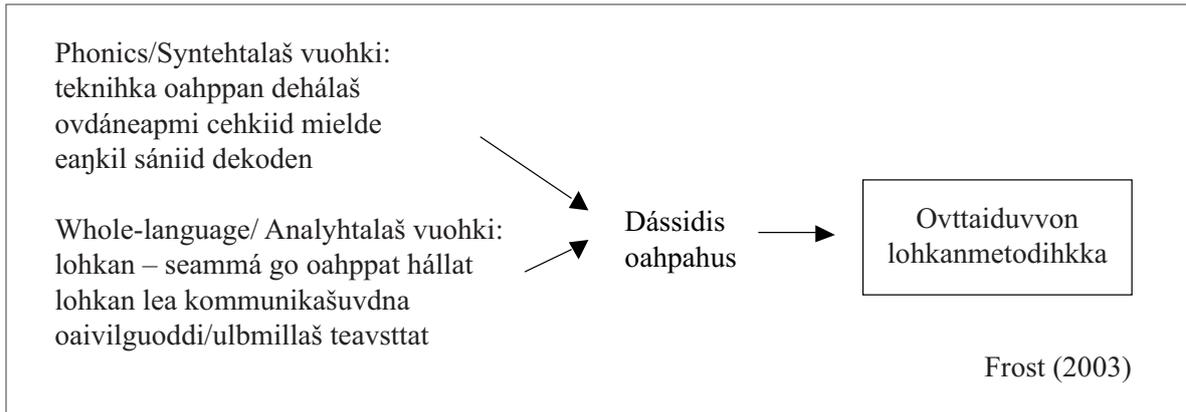
ahte «oahppit 2. jahkeceahkis galget máhttit geavahit bustávaid ja geahččaladdat sániiguin, iežas giehtačállošsin ja dihtoriin (OM06s:44).»

LHV-vuohki ja teakstabuvttadeapmi, dego lohkan- ja čállinoahpahus, vuhtiiváldet maid dái odđasat dutkamiid ja vásáhusaid bokte leat gávnnašan:

«Oahppan dáhpáhuvvá buoremusat go oahppanávnas lea oassin ulbmilaš oktavuoda. Teavsttat berrejit leat gávnálaččat. Lohkanáddejupmi deattuhuvvo seammá ollu go dekodein. (...) Analyhtalaš vuogit deattuhit strategiijaid, maid čeahpes lohkkat geavahit: sátnesiid ja sátnegovaid dovdan, giela vuolitvuogádagaid ja konteavstta ávkástallan» (Traavik 2006:93).

Stuorra hástalus ovttagardánis analyhtalaš čállingiellaoahpahusas lea sihkkarastit, ahte oahppit, geat dárbašit syntehtalaš hárhallamiid, ožžot doarvái jietnadat- ja oktiigeassin-hárhallama. Eará hástalus lea maiddá, ahte oahpaheaddji čállinteavsttat oahppiid dikterema oktavuoda ja oahppiid dihtor dahje gieđain čállinteavsttat eai leat nu buorit gielalaš ovdagovat oahppiide. Oahppit fertjit oaidnit ja beassat geavahit iešguđetlágán girjiid ja molsašuddi teakstašáŋŋeriid, main lea alla girjjálaš kvalitehtta. Luohkkálanjas berre leat buorre oahpahuslanja girjeráđju. Daid hástalusaid, mat dás leat namuhuvvon, vuhtiiváldá interaktiivvalaš lohkan-oahpahusmetoda.

27 Á skrive seg til lesing.

Gov.19 Lohkanmetodalaš vuoddoainnu ovdáneapmi

Interaktiivvalaš vuohki/ Lotnolas vuohki

Eai buot mánát oahpa lohkat dušše syntehtalaš vugiin dahje dušše analyhtalaš vugiin. Sii dárbbasit oahppat lohkat iešguđetlágán strategijaid vuodul. Interaktiivvalaš vuohki lea analyhtalaš ja syntehtalaš vugiid seaguhus. Oddasat lohkanutkit čuočuhit, ahte ii gávdno dušše okta vuohki mii buoremusat ovddida lohkealbbu. Leat fuomášan, ahte lea dehálaš vuhtiiváldit iešguđetlágán prinsihpaid, jus háliida eanaš oahppiid veahkehit lohkanpahusas. Sihke syntehtalaš ja analyhtalaš lohkanvuogit leat dehálaččat lohkanpahusas. Lea dehálaš mánáide oahpahit jietnadagaid oktiigeassit sátnin dahje stávvalin, dan seammás go lea dehálaš nannet daid aiddo ohppojuvvon sániid sátnegovvan. Lyster (1998:120) čállá ahte Bull²⁸ čujuha, ahte lohkanpahusvuohki berre huksejuvvot sihke «wholelanguage» ja «phonics» árbevieruid ala. Bull vuolggasadjin lea máná suopman ja oahppi iežas mitalusat ja teavsttat, muhto seammás son deattuha, ahte máná galgá oahppat čállingiela prinsihpaid ja njuolggadusaid, mat stivrejtit čállingiela.

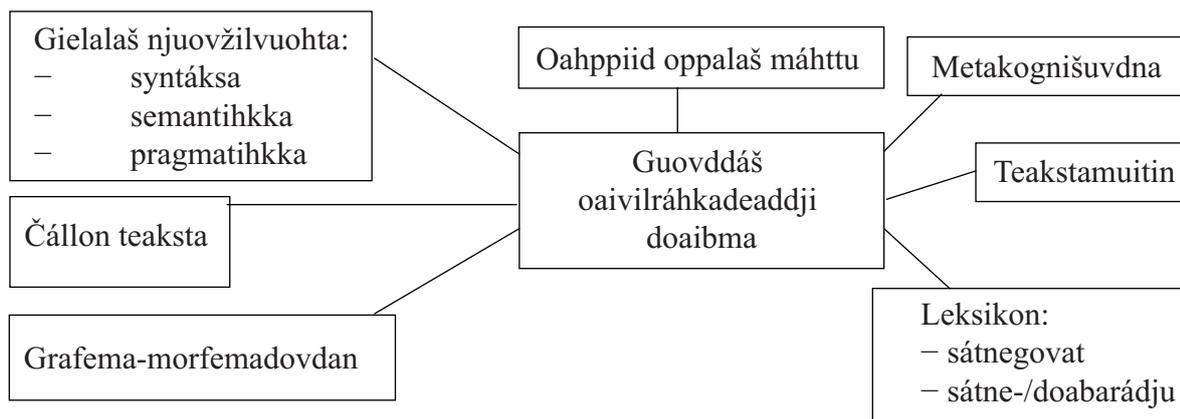
28 Bull, T 1983: Talemålsbasert lese og skriveopplæring. I M. Anmarksrud (red.), Grunnleggende les – og skriveopplæring. Landslaget for norsk undervisning/ Cappelen

Buhtes LHV-vuohki ii deattut fonologalaš barggaid ja doaimmaid, iige eará gielalaš diđolašvuodabarggaid, mat ee. sáhttet ovddidit bustávva-jietnadat-oktavuodaid áddejumi. Jørgen Frost (2003) fuomášuhtá, ahte lohkanmetodalaš dutkan daid mañimus jagiid lea iskan lotnolasvugiid váikkuhusa²⁹, main lohka dehálaš vuolggasadjin lea gielalaš kommunikašuvdna, seammás deattuhuvvojit njuolggá instruksuvnnat hálddašit lohkaneteknikkalaš vuodđogálggaid. Interaktiivvalaš vuogis lea dehálaš guovdilastit sihke syntehtalaš ja analyhtalaš vugiid doaimmaid, iige dušše doaimmaid, mat vuoruhit ovtta vuogi.

Ovttaiduvvon metodihka gávdná LHV-vuogis ja «Reading Recovery»-vuogis (Frost, 2003).

Dálá dássidis oahppanoaidnu deattuha, ahte oahppi galgá leat guovddázis lohkanpahusas. Lohkanbargu galgá láchčojuvvot nu ahte mánái, iežas eavttuid vuodul, lágideuvvojit bargovuogit, mat ovddidit doaimmalaš strategijaid ja dovvot lohkami. Oahpanvuohki galgá doarjut ja váikkuhit oahppi jurddašeamái ja bargovugiide.

29 effekt

Gov.20 Interaktiiva lohkanmodealla Frost (2001): Ehri 1995, Rumelhart mielde

Ehri ovddiduvvon interaktiivalohkanmodealla (geahča gov.20) guovddázis lea lohkki guovddáš oaivilráhkadeaddji doaibma. Go čalbmi čuovvu sániid teavsttas, geahččala lohkki oavila ráhkadit dain iešguđet dieđuin, mat leat oassin tulkonproseassas. Eará oasit modeallas čájehit iešguđetlágán gealbogálduid, mat lea lohkki muitui vurkejuvvon, ja mat dagahit, ahte oahppi sáhtá dovdat ja tulkot teavstta.

Gielalaš sihkkarvuohta dahká, ahte lohkki sáhtá tulkot teavstta syntávssa, sátnemarkkašeami (semantihka) ja dábalaš giellageavaheami (pragmátiha) vuodul. Dát dagaha, ahte gielalaš dárkkisteapmi ja vejolaš mudden lohka- ma oktavuodas lea vejolaš.

Oahppi oppalaš máhttu addá oahppái vuoddu áddet maid lea lohkan. Dan vuodul maiddái sáhtá mannat teavstta duogábeallái ja hukset áddejupmerámma.

Metakognišuvdna doaibma dahká, ahte oahppi sáhtá bargat kritihkalaččat teakstaáddedjumiin ja gávdat strategiijaid, mat ovddidit áddejumi. Oahppi sáhtá šaddat ođđasit lohkat teavstta, dahje guovdilastit dehálaš sániid teavsttas, go fuomáša ahte lea boastut lohkan.

Teakstamuitin lea muitit maid lea lohkan dássáži, mii addá duogáža viidasat tulkomii ja áddejupmái.

Oahppi leksikonas (mentála ovttaht-ton fierpmádagas) leat sihke sátnegovat ja

sátnerádju/doabarádju. Ahte álkit beassat leksikonii³⁰ ovddida sátnedovdama ja sátnetulkoma.

Grafema-fonemadovdan lea oassi lohkki geargusvuodas doarjjavuogádhkii mii geavahuvvo amas sániid deavamis, ja mii muđui ráhkada vuodu lohkanálgga huksemii.

Lohkama oktavuodas ovtasbarget buot lohkanmodeallaoasit. Lohkki sáhtá válljet sirdit várvešvuoda³¹ osiid gaskkaid (metakognišuvdna) ja dainnalágiin deattuhit ovta dahje eanet diehtoosiid³² nannoseappot go earáid dihto oktavuodas. Dattetge lea oppa áigge vuorrováikkuhus osiid gaskkas mii sáhtá nannet dahje njuolvudit ulbmila. Go geahččá lohka dain modealla mielde, de lea maiddái dehálaš ávkkástallat ja nannet vuorrováikkuhusa mii lea oahppi iešguđet diehtovejolašvuoda³³ beliid gaskkas.

30 god tilgang til leksikon

31 oppmerksomhet

32 kunnskapsområde

33 kunnskapspotensiale

Buorre lohkanpahus ii sistisdoala dušše vassis oahpahusdoaimmaid, maid oahppit galget čadahit. Lohkanoahpahus lea ovttasbargu árjjalaš oahpaheaddjiid ja árjjalaš oahppiid gaskkas, ja árjjalaš oahppiid ja eará árjjalaš oahppiid gaskkas. Dán ovttasbargoperspektiivva deattuhit maid Torgersen, Wagner ja Raschotte (Frost 2003). Sii čuočuhit, ahte oahppi ja oahpaheaddji oahppandialoga sáhttá leat seammá mearredeaddji go oahpahusa sisdoallu. Oahpaheaddjit geat lihkostuvvet, heivehit oahpahusa oahppiid dárbbuid vuodul ja sii árvoštallet iežašet oahpahusa. Oahpaheaddjit geat lihkostuvvet, geavahit dávjjibut muddejuvvon doarjaga, ja dávjjibut čájehit oahppiide konkrehta bargovugiid. Oahppandilálašvuoda dáhpáhusaid galgá aiddostahttit³⁴ dainnalágiin, ahte mánná ovttasbargá earáiguin geat leat gelbboleappot. Dán ovttasbarggus mánná oahpasmuvvá gelbboleappuid strategiijaide, ja jus mánná vuostáiváldá strategiijaide, de šaddet dat oassin su gelbbolašvuodas. Lea maidái, nu ahte oahpaheaddjit geat lihkostuvvet lohkanpahusain, leat oahpaheaddjit, geat hálddašit lohkanproseassa ja lohkanmetodihka ja geat dan máhtu vuodul čadahit oahpahusa mas geavahit sihke analyhtalas ja syntehtalaš vugiid mat dorjot nubbi nuppi, interaktiiva lohkanmetoda.

Buorre lohkanpahusas (Frost 2003) ferte bargat dan ala, ahte:

1. ávdnet teavsttain oaivila
2. ovddidit hállangiela jietnadatstruktuvrra diđolašvuoda
3. ovddidit čállingiela ortográfalaš struktuvrra diđolašvuoda
4. ovddidit sániid, main lea čielga bustávva-jietnadat oktavuoha
5. movttiidahttit oahppiid čállit ja lohkat
6. láchčit rikkis lohkan- ja čállinvejolašvuodaide

34 presisere

Čállin

Mánná ii boađe skuvlii čállingiela gealbbu ja vásáhusaid haga. Eanaš mánát máhttet čállit namaset. Golmma jagis jo sáhttet mánát earuhit tevnnege čállagis. Eai leat gal vel fuomášan jietnadaga ja bustáva oktavuoda, muhto geahččalit visuálalaš gova čájehit čállagis. Álggos sin čállingeahččaleapmi leat bárrosárgát. Fonologalaš čállimis oahppi čállá dan maid gullá. Dávjá guođđá oahppi vokáleid, ja konsonantačoakkáldagat ge eai leat ollisláččat mielde (SKUVLA - sáhttá šaddat SUVLA). Ođđasat dutkan čájeha, ahte čállin lea dehálaš geaidnu lohkanbui. Go mánná galgá čállit ođđa sáni, de ferte mánná segmenteret sáni, gealbu, mii lea eaktun máhttit geavahit fonologalaš lohkanstrategiija. Ollessátnečállin lea go mánná čállá muhtun sániid maid lea bajiloahpan. Mánás lea visuála sátnegovva maid ii leat analyseren unnit osiide. Mánnái lea sátni ollisvuoha. Lea dábaláš, ahte mánná čállá namas dán vuogi mielde. Ortográfalaš čállin eaktuda, ahte hállangiella lea norbma mo sániid galgá stávet. Mii čállit maid gullat. Ortográfalaš čállinstrategiija dovddaha, ahte ii leat ovttu njuolga oktavuoha jietnadagain maid gullat ja bustávain maid čállit. Jus galgá máhttit geavahit ortográfalaš strategiija, de ferte ortográfalaš liigedieđuid vurket guhkesáiggemuitui ja daid ferte sáhttit viežžat ja geavahit go čállá. Mii sáhttit leat vurken dieđuid mo olles sáni dahje sátneoasi galgá čállit.

Čállinmuttut

Stávenstrategiijat, stávenovdáneapmi ja sátničállin čuvvot sullasaš muttuid go dekodena ja dekodengálggat. Muhto čállima ja dekodema oasseproseassat eai leat seammalágánat.

Sátnestávemii, seammá go sátnedekodemii, geavahit guokte válđostrategiija. Vuosttaš lea fonologalaš strategiija ja nubbi lea ortográfalaš strategiija.

Pseudočállin

Mánná ii máhte vuos bustávid čállit, muhto lea fuobmán, ahte čállin gávdno. Pseudočállinmutterdovdomearkalea, ahtemánná dahka-luddá čállima. Dahkaluddančállin lea dušše roanze bustávalágán sárgát. Dát teakstabuvtta-deapmi lea čiegusčállin dahje stoahkančállin. Pseudočállin lea dehálaš reaidu oahppi čállingiela ovdáneamis. Lea danne dehálaš, ahte mánát besset stoahkat, ahte sii čállet. Mánát maiddá fuomášit, ahte čállin lea dehálaš, ja ahte čállin lea maiddá gulahallanvuohki.

Logográfalaš-visuála čállin

Stoahkančállin lea dehálaš maiddá dán ovdánandásis, go mánát eai leat vel oahppan grafemaid/bustávid ja fonemaid/jietnadagaid, nu eai hálddaš vel alfabehtalaš prinsihpa. Sis váilu máhttu das, ahte bustávid ovddastit jietnadagaid, eaige sii hálddaš, ahte bustávid galgá čállit maŋŋálagaid hálteprinsihpa mielde. Muhto mánát leat dán muttus beroštišgoah-tán bustávid. Sii ohppet iežaset nama čállit, ja dasto lagašolbmuid namaid. Sii máŋgejit maiddá sániid visuála muittu mielde, ja nu sii čállet sátnegovaid. Logográfalaš-visuála muttus mánát čállet stuorra bustávaiguin.

Logográfalaš-visuála dássi lea dehálaš čállin-ovdáneamis. Sihke čállin ja lohkan gáibida, ahte mánná máhtta alfabehtalaš prinsihpa. Ja go mánná dan hálldašišgoah-tá, de lea jođus čuovvovaš ja hui dehálaš čállinmuddui, mii lea fonologalaš dássi.

Fonologalaš čállin

Alfabehtalaš-fonemalaš gealbbu oahppan lea stuorra ja áddjás bargu eatnašiid, go fertejit áddet alfabehtalaš prinsihpa ja oahppat buot bustávvgovaid gullevaš jietnadagaiguin. Fonologalaš čállin lea, go mánná sáni čále-

deittiinis čállá ovttá bustáva juohke jietnadahkii, maid nagoda identifiseret, danin go máná fonemaguldalangealbu lea dievasmeahtun. Fonologalaš muttus leat guovddázis bustávid, mat ovddastit jietnadagaid, ja sihke jietnadeapmi ja oaidnu leat dehálaččat. Eangalasgillii geava-huvvo doaba *invented spelling*. Dát doaba čilge mii dáhpáhuvvá. Mánná sáhtta fuomášit iežas stávenvuogi. Ja son sáhtta fuomášit odđá stávenvuogi juohke háve go čállá, go čáledettiin dorvva-sta bealljái, iige oidnui.

Mánáid segmenterendáiddut ovdánit dađi-staga, muhto guhká sáhtta oaidnit ovdamearkaid dego:

- vokálaid jávkan
- bustávvanamaid geavaheapmi
- konsonántajoavkkuid álkidahttin
- fonologalaš stáven sániin, mat gáibidit ortográfalaš liigedieđuid (*nallu* - sátnái *nállu*, *áccá* - sátnái *áddjá*)
- ovttá bustávva čállin go galgá čállit fonemaid, mat gáibidit bustávva-sekvenssa (*nalla* - sátnái *njalla*)

Ortográfalaš čállin

Dán dásis mánná čállá ortográfalaččat, ja juk-sagoah-tá ollesolbmo čállindási. Mánná hálldaša eanaš riektáčállinnjuolggadusaid, nugo čállit riektá sániid, mat eai čállo nugo gullojit. Son maiddá hálldaša eará konvenšuvnnaid mat gusket riektáčállimii, nugo čállinmearkaid ja versala³⁵ geavaheami. Ortográfalaš čállinmuddu eaktuda dovddastusa, ahte ii leat njuolga oktavuoh-ta jietnadaga ja bustáva gaskkas maid čállit. Ortografiija oahppá vuosttažettiin čalmmiiguin. Danne eat sáhte vuordit, ahte mánná galgá máhttit riektá čállit ovdal go lea hárvánan lohkkii.

Mánná lea dál ollen čállin-ovdáneamis dan dássái, ahte máhtta lohkat ja čállit. Mánná

35 stuorra bustávva

sáhtta dál áicilvuoda ja konsentrašuvnna sirdit sisdollui, dasa maid teaksta galgá gaskkustit. Dán muttus lea dehálaš movttiidahttit máná geavahit lohkan- ja čállingealbbu reaidun gulahallamii ja viidasat oahppamii.

Oahppiid váilevaš gálggat váilevaš oahppan-vásáhusaid dihtii leat hástalussan oahpahus-fálaldaga heiveheamis. Oahpaheaddji ferte gávnnaht mii sáhtta leat doarvái movttiidahtti, ahte dát oahppit háliidit bargat dassái go rábi-dit³⁶ gálggaid.

Čállinvuogit

Oktasaščállin

Oktasaščállin lea vuohki mii lea álgga-huvvon Ođđa-Zealánda lohkan-ja čállin-oahpaha oktavuoda. Oktasaščállinvuohki ovddida oahppiid čállingiela ádejuumi. Oahppit čállet vásáhusaid ja jurdagiid birra iežaset sániiguin ovtas oahpaheaddjiin. Oktasaščállinvuohki heive bures smávvaskuvladássái. Hállan, čállin ja lohkan vuoddu-ducuvvojit oahppiid vásáhusaide ja muosa-husaide, nu go oktasaš mátkkiide, ávvude-miide, doaimmaide skuvllas dahje skuvla-joavkku gussiide. Oahppiid buvttadan teavst-tat leat hui buorit lohkanávdnasat. Easkaálgi lohkki sáhtta einnostit maid teaksta bohta sisttisoallat. Oahppiid buvttadan teavsttat leat joavkku lohkanávdnasiid guovddážiis. Amasgielagiidda lea oktasaščállin erenoa-máš ávkkáláš, go teavsttat reflekterejit oahppiid vásáhusaid. Lea danne vuogas ja buorre vuohki sámi joavkkuin, main leat oahppit, geain njálmmálaš sámegeiella ii leat nu buorre ja nanus. Lohkanávdnasat, mat leat buvttadan dán vuogi mielde, addet sihke oahpaheaddjái ja oahppiide oktasaš duogaža áddet teavstta. Oahpaheaddji ferte

veahkehit oahppiid gávdnat guovddáš čoavdda-sániid, ja einnostit maid oahppit bohtet lohkat, semantihkalaš ja syntavssalaš dieđuid vuodul.

Teakstabuvttadeapmi

Oahppit sáhttet oahpahas buvttadit lohkan-girjjážiid. Čállinbottuid ferte merket tiibma-plánii ja berre geavahit duppaltiimma, vai oahpasmuvvet čállinbargovuohkái. Ferte maid-dái oahpahaslatnjii ráhkadit čiega, girjebáji, mii bovde čállimii, gos buot čállinreaidut, maiddái dihtor, leat gávdnamis. Girjebájis oahppit ráhkadit ieža girjjiid girjjiid mielde maid leat oaidnán. Oahppiid girjebuktagiin ferte leat ovdasiidu, masa girječállin, tevdne-jeaddji ja girjji namma leat čállojuvvon. Lea ovdamunni jus joavku ii leat menddo stuoris, sullii 12 oahppi. Čállinbottut vuodduvvet prosessačállimii dahje oktasaščállimii. Leat oahppit ieža geat välljejit, man birra háliidit čállit. Oahppit sáhttet buvttadit fáddágirjjá-žiid, masa olles joavku lea sárgon govaid ja čállán teavsttaid. Buot oahppiid čállingirjjiid biddjojit joavkku girjerádjui ja geavahuvvojit lohkan-girjin lohkan-oahpahas. Oahppit sáhttet maiddái ráhkadit sátnegirjjážiid fáttáide, maiguin leat bargamin.

Čállin árra lohkan-oahpaha muttus ovddida oahppiid fonologalaš didolašvuoda. Ollu riik-kain laktet čállima árra lohkan-oahpahussii. Čállin doarju lohkan-oahppama, go veahkeha oahppiid johtileappot čoavdit lohkan-koda dasgo oahppi fuomáša jietnadaga ja bustáva oktavuoda.

Oahppiid čállin:

- veahkeha oahppiid oahpahallat segmen-terengálggaid, mat leat alfabehtalaš čállingiela vuoddu
- nanne oahppiid fonemagrafemaoktavuoda-

36 skaffe seg

gealbbu. Lea vuogas liibmet alfabehta³⁷ oahppi beavddi ala.

- addá lagaš oktavuoda čállingillii. Oahppit vásihit čállingiela kommunikašuvdna-reaidun.

Čállinboddu

Friddjačállima berre čađahit oktii vahkus, go dalle oahppit ieža ohppet váldit ovddasvástadusa gávdnat čállinfáttáid. Oahppit sáhttet de miehtá vahku ráhkkanit čállinboddui. Go oahpaheaddji lohká girjji jitnosit, go oahppiin lea olgoskuvla, de berre oahpaheaddji jearahallat: «Lea go juoga man birra mii sáhttit čállit?». Evttohusaid berre čállit seidneplánšii, mii heaŋgá oahpahuslanjas, ja maid oahpaheaddji geavaha, jus oahppit eai dieđe man birra galget čállit. Oahppit sáhttet geavahit mángosa 29.

Čállinboddoorganiseren

1. Čoahkkananboddu

Oahppit ja oahpaheaddji čohkkájit rieggás. Oahpaheaddji bálddas lea guoros stuollu, muitaleaddjistuollu. Stuollu lea várrejuvvon oahppái, gii muitalit áigu. Vuoruid mielde 3–4 oahppi sáhttet váldit ruovttus juoga áda man

birra muitalit. Muitaleaddjistuollorutiinnat lea ovttu seammát. Go oahppit leat muitalan, de oahpaheaddji ges joatká ja dalle guovdilastá čállinbottu. Oahpaheaddji ovdanbuktá girjjážiid maid oahppit leat ovddit čállinbottus čállán, lohka daid ja jearrá ovttaskas oahppis:

- Áiggut go joatkit dáinna muitalusain, dahje áiggut go odđa muitalusa čálligoahhtit?

2. Čállinboddu (sullii 30–40 min.)

Čállinbottus oahppit čället iešheanalis dásiset mielde. Oahpaheaddji ferte oahppi dási mielde veahki addit, nugo mo oahppi, gii máhtta čállit áddehahti čálloša, gálgá muitalusa struktureret veahkehit oahppi gii ii dieđe man birra čállit galgá mo oahppi, gii lea čállimis fonologalaš dásis, galgá segmenteret ja gos gávdnat bustávaid alfabehtalihpus³⁸

Álgočállindásis lea tevnnet hui dehálaš eanaš oahppiide. Muhtun oahppit háliidit dušše tevdnet, earát ges geavahit gova jurddakártan. Tevnnega bokte oahppit šaddet didolažžan das maid áigot čállit. Oahpaheaddji ferte ovdanbuktit gažaldagaid govaide.

3. Čoahkkananboddu

Čállinboddu loahpahuvvo nu mo álggahuvvo, állinrieggás. Dál doaibmá muitaleaddjistuollu čállistuollun. 3–4 oahppi besset

Oahppiid friddjačállinfáddáválljen

Oahppi \ Beaivi				

Gov. 21 Friddjačállinfáddáskovvi Mánngus 29

37 Sátneahccái - beavdealfabehtta, Idut

38 Idut lágádus

vuoruid mielde čohkkát čállistuolus tevne-
giid čájeheamen, ja mitalusa lohkat. Juogo
oahppit ieža dahje oahpaheaddji sáhtá lohkat.

Oahppiid čállinmitalusat leat vuodđun ságas-
tallamii mas:

- Leat gažaldagat čállái.
- Gažaldagat tevnegeii ja tekstii galget ovdan-
buktit eanet dieđuid dahje čielggadusaid áššái
maid oahppit eai leat ádden. Oahpaheaddji
maiddái berre ovdanbuktit gažaldagaid, ja dán
vuogi mielde son oahpaha oahppiide maid sii
sáhttet jearrat. Oahpaheaddji sáhtá maiddái
fuomášuhttit teavstta ja tevnnega oktavuoda.

Jus oahppi lea dušše tevdnen, sáhtá oahpa-
headdji jearrat:

- Jus don livččet galgan čállit teavstta,
maid livččet háliidan mitalit?
Muitalivččii go teaksta eanet go gov-
va? Muitala go teaksta seammá
go govva?
- Jus oahppi lea illustreren teavstta,
sáhtá oahpaheaddji jearrat
- Maid tevnnet muitala? Maid teaksta
muitala? Muitala go teaksta eanet/eará
go tevnnet? Muitala go tevnnet juoga
maid teaksta ii mital?
- Jus oahppi lea čállán illustrašuvnna
haga, de sáhtá jearahallat su.
- Jus livččet galgan tevdnet tekstii, maid
dat livčče galgan mitalit?
- Lea rápmi čállái. Oahpaheaddji álggaha
ja sáhtá jearrat:
 - Lea go din mielas juoga mii lea ere-
noamáš buorre dahje somá tevnnegeis
(dahje mitalusas)?

Jus oahppit ovdanbuktet oppalaš rámi, nugo
ahte tevnnet lea čappa dahje mitalus lea
somá, de berre várrugasat sin bágget dadjat
mii lea somá dahje buorre. Oahpaheaddji fer-
te ieš maiddái oassálastit, vai oahppit ohppet
mo sáhtá rámidit: erenoamáš detáljjaid govvas,
somás ja erenoamáš sánit mitalusas jna.

Riektačállinresponsa

Oahppiid čállin girjiid berre geavahit lohka-
noahpahas. Lea dalle dehálaš, ahte oahppiid
čállin lea divvojuvvon riektáčállinjuolggas-
dusaid mielde. Oahpaheaddji ferte mitalit
oahppiide, ahte buot girjiin, mat galget alm-
muhuvvot, ferte fuolalaš olmmoš lohkat leat
go sánit čállon riektá, ja ahte girjiit fertejit
giellabassamii. Go oahppit čállet, de lea oah-
paheaddji gii dárkkista giela.

Ortografalaš didolašvuoda ovddideapmi

Sátnehárjehallankoarttat

Mánáid riektáčállindidolašvuodta váikkuha
mánáid lohkangelbui. Hárjehallankoarttat
(gov.22) deattuhit maid oahppit háldda-
šit iešheanalis, seammás go ožžot oahpa-
headdjis veahki. Oahpaheaddji ráhkada hárje-
hallankoarttaid ieš. Oahppit sáhttet hárjehal-
lat vahkosániid ja/dahje daid vahkosániid,
maid leat diktáhtas boastut čállán.

Bagadus:

- Vuosttaš linnjái oahppi čállá sáni maid
ii hálddaš veahki haga
- Oahpaheaddji merke buot rivttes
bustámaid sánis (✓)
- Oahpaheaddji čállá sáni riektá nuppi linnjái
- Oahppi čállá sáni ođđasit riektá
goalmmát ja njealját linnjái

Juohke kortii čáhket guokte hárjehallansáni.

1	<i>MÁ</i> ✓
	MÁLA
	<i>mála</i>
2	

Gov.22 Sátnekoarta. Mánggus 34

Jietnadatdállu

Sáhtta geavahit jietnadatdáluid hárjehallat oahppiid návccaid analyseret daddjojuvvon sániid, ja nannen dihtii oahppiid fomena/jietnadat- ja gráfema/bustávva fuomášumi oktavuoda. Vuolggasadjin lea daddjojuvvon sáni ja dan fonemaid analyseren. Juohke fonemii tevnejuvvo jietnadatboksa.

Sáttni *girji* oažžu vihtta jietnadatbovssa, geahča s. 23.

g	i	r	j	i
---	---	---	---	---

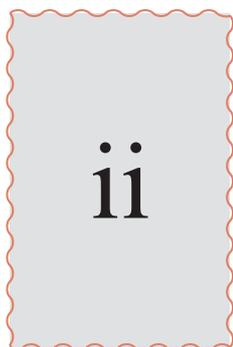
Gov.23 Jietnadatdállu

Sátnediagramma

Oahpaheaddji čállá távvalii sániid, maid oahppit galget erenoamážit hárjehallat diagrammii. Seammá sánit čállojuvvojit lihpuide, mat biddjojit diagramma báldii. Álggos galgá oahppiiguin ovtta lohkat sániid mat leat diagrammas. Dasto bohtet oahppit ovttaid mielde, váldet ovttá lihpu, lohket sáni ja darvehit sáni rivttes ruvttái diagrammas.

Vahkkosánit

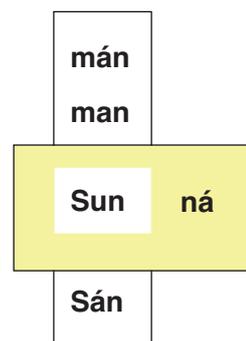
Oahpaheaddji ráhkada rámma, mii heñgejuvvo oahpahaslanja seaidnái. Rámmii heñgejuvvo vahkkosátni, maid oahppit galget guovdi-lastit. Oahpaheaddji ja oahppit geavahit sáni cealkagiin, ja sii ságastallet mat jietnadagat/bustávat sánis leat.

Gov.24
Vahkkosátnerámma

Sátnelohkankino

Mii ráhkadit lohkan-kino mainna 3/4 oahppi sáhttet ovttasbargat. Sániid čállá garra árkkii ja dasa ráhkada olggoža, mas lea ráigi ja maid sáhtta jodihit vulos bajás, geahča čilgehusa s. 38.

Gov.25
sátnelohkankino

Sátnebingo

Juohke oahppi oažžu sátneárkka (mánngus 35) masa oahpaheaddji lea čállán 15 sáni, muhtun álkkes ja muhtun váttes sániid, linnjáide, mat leat ruvttáid vuolde. Oahppit välljejit 9 sáni, maid čállet ruvttáide, okta sátni juohke ruvttái. Oahpaheaddji vällje 9 sáni dan 15 sánis ja lohka ovttá sáni hávállassii. Jus oahppi lea čállán lohkkon sáni muhtun ruvttái, de russe sáni. Oahppit huikkádit BINGO, jus leat ožžon golbma russejuvvon sáni vuollálagaid, doarrás dahje vitnjut.

1. _____	6. _____	11. _____
2. _____	7. _____	12. _____
3. _____	8. _____	13. _____
4. _____	9. _____	14. _____
5. _____	10. _____	15. _____

Gov.26 Sátnebingo
Mánngus 35

BUORRE OAHPPANBIRAS JA HEIVEHUVVON OAHPAHUS

Frost (2003), čujuha Borstrøm iskamii, ahte álgolohkki ferte oahppat vuodđolohkanstrategiijaid kontrollerejuvvon sátnehivvodaga čađa, mii geardduheami bokte badjelohppojuvvvo³⁹. Integrerejuvvon lohkanmetodalaš rámma siskobealde lea dán vejolaš čađahit, seammás go doalaha lunddolaš giela ovdamunnin barggaddettiin lohkanangirji álkiduvvon teavsttaiguin. Metodaálkideami oktavuodas oaiivilduvvo, ahte oahpaheaddji doarju oahppi justa das maid son teavsttas ii hálddaš, ja guovdilastá dan maid oahppis lea vejolašvuhta oahppat, oahppi lagamus ovdánanbiires. Dát prinsihppa lea vuodđun go geavaha heivehuvvon dahje muddejuvvon doarjaga⁴⁰. Oahpaheaddji ovttaskas oahppi eavttuid dovdamuš⁴¹ addá vejolašvuodaid dán vuogádaga mielde bargat teavsttaiguin ja sátnearámmasvuodain, mas oahpaheaddji váldá ovdasvástádusa sániide, mat leat olggobealde oahppi olámuttu, dan seammás go oahppi ferte oazžut heivehuvvon doarjaga dasa maid measta nagoda okto, ja mas oahppi ii oáččo doarjaga áššiide, maid son máhtta. Dán vuogi mielde sáhtta oahpaheaddji guovdilastit sániid, main lea dakkáraš váttisvuodadássi, mainna oahppi ferte bargat, seammás go beassá iskat váddásat sániid. Go ávkkástallá geardduhanlohkanprinsihpa, de sáhtta automatiserendárbbu heivehit individualaččat. Oahpaheaddji bargu lea heivehit movttiidahtti ja gelddolaš oahppanbirrasa, mii lea huksejuvvon buorre lohkanpahusa gealboeavttuid ala ja buorre sosiála birrasii. Vai oahppit galget oazžut optimála lohkan- ja

čállinoahpahusa, de ferte oahpaheaddji maid dái bures dovdat álgolohkan- ja čállin-oahpahusa teoriijaid ja metodihka.

Lohkan- ja čállinbagadusgihppa (KUF 1999) deattuha gávccii dehálaš dovdomearkka buori oahppanbirrasii:

1. Valjis lohkan-teavsttat oahpahuslanjas iešguđet váttisvuodadássi
2. Gealbohárjehusaid (omd. fonologalaš didolašvuoda, jietnadeami/lyderema jna) ja girjelohkama deattuheapmi oahppiid lohkanadási mielde
3. Molsašuddi lohkan (geardduhanlohkan, ovttaskalohkan, jaskalohkan, iešheanalohkan, bagadallanlohkan)
4. Molsašuddi lohkanávdnasat (muitalusat, fágateavsttat, divttat, álkes lohkanangirjižat)
5. Čállinproseassoahpahus (proseassačállin, oktasaščállin)
6. Sierralaš⁴² hárjehusat, mat ovddidit fonologalaš gálggaid ja dekodema, eastadan dihtii muhtun oahppiid lohkan- ja čállinváttisvuodaid
7. Gelddolaš čállin- ja lohkanpahus, mii geahpeda oahppi eahpelihkostuvvama riskka⁴³
8. Oahppiid lohkan- ja čállinováneami čuovvleapmi kártemiid, čállinmáhpaid ja vánhenságastallamiid bokte

OM06s váldoprinsihppa lea heivehuvvon oahpahus. Heivehuvvon oahpahusas galgá vuhtiiváldit oahppiid eavttuid ja návccaid, nu ahte oahppit ovdánit sosiálalaččat, gielaččat, persovnnalaččat ja fágalaččat. OM06s dadjá: «Oahpahus galgá maiddá heivehuvvot oahppiid kultuvrralaš ja gielalaš duogáži. Buot skuvlaoahpahus, nugo oahppohivvodat, bargovuogit, lohkanmetodat, organiseren ja oahpponeavvut, galget heivehuvvot oahppiid

39 overlære

40 tilpasset el. gradert støtte/scaffolding, Frost 2003

41 kjennskap

42 eksplisitt

43 tilkorkommingsrisiko.

eavttuide.» Jus galgá heivehit álgolohkan- ja čállinoahpahusa oahppiide, de lea dárbu oahppiid kártet, vai gávdná juohke oahppi vuolggasaji. Oahppiid ferte maiddái jeavdda- laččat árvvoštallat. Árvvoštallama ferte maiddái čadáhít oahppiin ovttas. Lea buorre prinsihppa oahpahasas, ahte oahpahasfálaldat galgá huksejuvvot dan vuodu ala maid mán- ná juo hálddaša ovddežis. Vygotsky doahpa- gat, nugo hukset «doarjja stilasa / stellega»⁴⁴ (Bråten 1996) - ođđa dieđuid hukset ovddeš dieđuid / gealbbu ala ja vuhtiváldit vuolggasaji, ja «máná lagamus ovdáneami biire» leat oahpes doahpagat pedagogaide. Muhto jus lohkanohpahas dáid prinsihpaid alde galgá lihkestuvvat, de ferte oahpaheadjis leat nana gealbu árvvoštallat dan man guhkás mánna lea ollen lohkanovdáneamis, vai sáhtta heivehit oahpahasas. Systemáhtalaš ja vuđolaš áican lea dehálaš go galgá áicat maid ovttaskas oahppi máhtta iešguđet dásis: maid oahppi lea oahp- pan, maid hálddaša ja seammás oaidnit oahppi nana ja heittogis beliid. Dákkár áican galgá veahkehit oahpaheadji heivehit oahpahasas oahppiide. Lea dehálaš, ahte oahpaheadji heiveha čállingiela doaibmabijuid oahppiide, geat ohppet lohkat measta ieža, amaset hehtejuvvot ovdáneamis, muhto ožžot hástalusaid, vai vásihit ovdáneami ja ahtanuššama. Oahppit geat hiljit ovdánit lohkamis dárbbasit ollu bargat gielalaš didolašvuodain, hárjehallat bustávaid ja allafrekveanta sániid dovdát⁴⁵. Sii dárbbasat sihke syntesa- ja analysahárje- hallamiid. Sii dárbbasit maiddái eanet veahki guorahallat ja vuđolaččat jurddašit iežaset lohkama birra.

44 støttende stilas, Suomabealde dadjet stilasa stellegiin

45 gjenkjenne

Oahppanstiillat

Dunn ja Dunn (Jensen 2004) definereba oahppan- stiilavuogi mo olmmoš buoremusat guovdi- lastá, oamasta, ođđasis hábme ja muitá ođđa ja váttes dieđuid.

Dunn ja Dunn oahppanstiilavuogádat čilge, ahte olbmot dávistit⁴⁶ iešguđetláhkáii:

Biraslaš gealddáhagat

Biraselemeanttat main lea váikkuhus oahppa- mii, lea čuovga, jietna, temperatuvra ja latnja- biergasat. Muhtumat barget heittogit árbeviro- laš oahpahaslanjas. Muhtumiin lea dárbu, ahte radio lea alde. Earát šaddet mášoheamit, jus lea garra čuovga. Muhtumat dárbbasit lieggasa dahje galbmasa.

Dovddolaš⁴⁷ gealddáhagat

Leat stuorra motivašuvdna-, ovddasvástá- dus-, sávrod- ja struktuvraerohusat oahppiid gaskkas. Muhtumat liikojit ovddasvástádussii. Earát eai nágot bargat, jus leat menddo stuorra barggut, mat eai leat juhkkujuvvon osiide.

Sosiologalaš gealddáhagat

Muhtun oahppit liikojit iehčanassii bargat, earát ges stuorra joavkkuin dahje párrabarg- gus. Earát ges dárbbasit ollesolbmuiguin ovttasbargat, go galget bargat ođđa ja váttes fáttáin.

Fysiologalaš gealddáhagat

Muhtun oahppit ohppet buoremusat eahkedis, earát ges iditbeaivve. Muhtumat fertejit borrat barggadettin, earát fas dárbbasit vuos gárvet bargguid ovdal go boradit. Muhtumat dárbbasit lihkanbottuid ođđa áššiid oahppamis.

Psykologalaš gealddáhagat

Muhtun oahppit leat impulsiivvat, earát ges jurddašeaddjit. Muhtumat sáhttet dalán

46 reagere

47 Følelsesmessig

vástidit gažaldagaide dahje mearrádusaid váldit. Earát dárbbasit áiggi.

Áiccut

Mii guoská áiccuide, de muhtun oahppit ohppet buoremusat go gullet, muhtumat go oidnet, muhtumat go isket dahje geahččaladdet, ja earát ges go geavahit olles rupmaša árjjalaččat.

- **Auditiivalaččat** gievrras oahppit háliidit njálmmálaš ovdanbuktima. Dát oahppit dárbbasit vuos gullat teavstta ovdal go ieža lohket. Dát vuohki oažžu oahppiid buorebut guovdilastit, muohkkadit ja vurket muitui ođđa oahppanávdnasa.
- **Visuálalaččat** gievrras oahppit hálidit čálalaš instruksuvnnaid. Sii muitet buorebut dan maid oidnet ja lohket.
- **Taktiilalaččat** gievrras oahppit ohppet buoremusat go geavahit giedaid. Sii ohppet go čállet notáhtaid dahje go tevdnejit, ráhkadit kártaid ja skoviid.
- **Kinstehtalaččat** gievrras oahppit muitet buoremusat dehkiid čađa. Sii ohppet buoremusat váccedettiin dahje eará lihka-deami bokte. Dát oahppit fertejit barggadettiin beassat lihkadit oahpahaslanjas. Sii ohppet maiddái ekskuršuvnna, borramušráhkadeami, dramatiserema, rollaneaktima ja jearahallama bokte.

Oahppiid oahppaneavttuid kártet

Heivehuvvon oahpahas eaktuda, ahte oahpaheaddji diehtá maid gálggaid oahppi hálddaša. Oahppi sáhtta kártet dynámalaččat dahje buvttorienterejuvvon pedagogalaš kártema bokte.

Buvttaorientevvon pedagogalaš kárten mihtida oahppi gálggaid dihto fáttás árbevirolaš njálmmálaš ja čálalaš iskamiid čađaheamis, veahki dahje doarjaga haga. Sátneidiktáhtta, visuála- ja auditiiva bustávvidiktáhtta dahje lohkaniskan ovdanbuktá bohtosiid maid sáhtta buohtastahttit. Dát iskanvuogit gal eai muital mat bohtosiid duogábealde lea. Oahpaheaddji ii dieđe lea go oahppi bargan nu bures go sáhtta, iige maid oahppi lea vihkkhallan barggadettiin. Ovdamunni dákkár kártenvugiin lea álkkes hálddašeapmi ja unnánaš áigegeavaheapmi. Dasa lassin kártema sáhtta čađahit stuorra joavkkuin.

Dynámalaš kárten geahččala ovdanbuktit mat prosessat leat doaimmas oahppi váttisvuodačoavdimis ja oahppamis. Kárten čađahuvvo oahppi ja oahpaheaddji gaskasaš ovttasbargus ja dialogas. Oahpaheaddji beassá gullat mo oahppi jurddaša, seammás go áicá oahppi oahppanstrategiijaid. Jus leaš dárbu, de oahpaheaddji sáhtta oahppi doarjut iskama čađaheamis. Dynámalaš kártenvuohki lea resursagáibideaddji vuohki. Dynámalaš kárten addá buriid vejolašvuodaid heivehit oahpahusa, go kárten addá dievaslaš dieđuid oahppi lagamus ovdánanbiirres.

Mo lohkan ja čállin- ovdáneami sihkkarastit

Lea dehálaš ahte oahpaheaddji kárte oahppiid gielalašdidolašvuoda dási moddii jagis. Oahppiid gielalaš didolašvuoda gárggiideami-kártemii sáhtta geavahit *OAHPPI GIELALAŠ GÁLGGAID ÁICAN* (mánngus 2) ja - *GIELALAŠ DIDOLAŠVUOHTA OAHPPI GIELALAŠ GÁLGGAID ÁICAN – ČÁLLIN* (mánngus 3). *I. jahkeceahkkái* lea buvttaduvvon sierrá didolašvuodakárten, *Gielalaš didolašvuodakárten*, mii galgá čadahuvvot gidđat 1. jahkeceahkis.

Oahppiid bustávagealbbu ja lohkančehppodaga mihtideami várás eai gávdno sámegeielas kártemat/ iskamat, maid oahpaheaddji sáhtášii geavahit formatiiva árvvoštallanbarggus. 1. ja 2. jahkeceahkis leat geatnegahttojuvvon nášunala lohkan-kárteniskosat sámegeielas, muhto dat eai galgga čadahuvvot ovdal go gidđat. Dát kártemat leat summatiiva árvvoštallamat. Dát iskamat mihtidit oahppiid fonemalaš grafemalaš, morfemalaš ja ortográfalaš didolašvuoda, ja maiddái bustávagealbbu, fonologalaš, analysagealbbu, fonologalaš syntesa/oktiigeassingealbbu, automatiserejuvvon sátnedovdangealbbu, sátneddejumii, cealkkaaddejumii ja čállinmotorihkkalaš gealbbu.

Bustávva- ja sátnediktáhtta

Oahpaheaddji dárbbáša čadahit formatiiva árvvoštallama jeavddalaččat, vai sáhtta oahppiid bagadit ja veahkehit beaivválaččat vai sáhtta heivehit oahppiide oahpahusa. Formatiiiva árvvoštallama kártenvuogit, maid oahpaheaddji sáhtta geavahit beaivválaš barggus leat ee. bustávadiktáhtat ja sátnediktáhtat.

Bustávadiktáhtta

Bustávadiktáhta berre čadahit vuosttaš geardde álgogeahčen skuvllajagi ja dasto sullii juohke 4./6. vahkus, nu guhká go lea dárbbášlaš. Oahpaheaddji berre bustávadiktáhta čadahit sihke auditiivalaččat ja visuálalaččat. Buot alfabehttalihpuid ja bustávaplánššaid ferte gokčat ovdal go čadaha bustávadiktáhta. Oahppit galget oazžut dieđu, ahte sii ožžot čállit bustávamállemaid maid háliidit, go diktáhtta ii leat čappačálliniskan. Deháleamos lea, ahte oahppit máhttet gávdnat rivttes bustáva dihto jietnadahkii. Bustávadiktáhta čállá sierra skovvá/girjái.

Bustávadiktáhta čadaheapmi:

1. Oahpaheaddji lohka jietnadaga guktii
2. Oahpaheaddji lohka ovttá sáni mas jietnadat lea álgojietnadahkan
3. Oahpaheaddji lohka bustávavajietnadagaid. Diktáhttabohtosiid galgá fievrredit sierra skovvá juohke oahppi várás (mánngosat 4 ja 5)

Visuálalaš bustávadiktáhta čadaheapmi:

1. Oahpaheaddji čájeha bustávakoartta ja oahppi dadjá mii bustávavajietnadat lea
2. Oahpaheaddji fievrreda diktáhttabohtosiid sierra skovvá juohke oahppi várás (mánngosat 4 ja 5)

Go oahppit álget skuvlii, de ferte kártet oahppiid bustávamáhtu:

1. Nagoda go oahppi oktiibidjat bustáva álgojietnadahkii? Oahpaheaddji ráhkada iskama, mas leat govat daidda álgojietnadagaide maid oahpaheaddji háliida iskat. Oahppi galgá sárgut bustávas govvii, mii seammá álgojietnadagain álgá.
2. Nagoda go oahppi geavahit bustávaide? Oahpaheaddji lohka bustávavajietnadaga guktii, oahppi čállá bustáva girjásis. Bohtosiid fievrreda oahpaheaddji bustávadiktáhttaboadusskovvá, mánngus 4–5.

Bustávdiktáhttabohtosat

Oahppi:

	A	Á	B	C	Č	D	Đ	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	Ŋ	O	P	R	S	Š	T	Ʀ	U	V	Z	Ž	
	a	á	b	c	č	d	đ	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	n	o	p	r	s	š	t	Ʀ	u	v	z	ž	
25.08	A							E							L	M														
30.09	A							E				I			L	M					R		S							

Gov.27 Bustávdiktáhttaboadusskovvi Mánngus 4 Unna bustávat /Mánngus 5 Stuorra bustávat

Sátnediktáhtta

Sátnediktáhtas sáhttet leat guokte doaimma. Dan sáhtta geavahit oahppi lohkan- ja čállin-ovdáneami duodaštussan oppalaččat, dahje kártet máhtta go oahppi čállit sániid, maid oahpahusas lea giedahallan. Nubbi sátnediktáhttageavahanvuohki sáhtta sisttisdoallat oahpes ja amas sániid. Nubbi sátnediktáhttageavahanvuohki gáibida sániid, mat oahpahusas leat giedahallon. Leat sánit mat leat lohkan-teavsttain.

Sátnediktáhtta sáhtta maidái geavahit 2. jahkeceahkis oahppiid vahkosániid riektáčállima iskkadeapmái. Oahppiide sáhtta addit sátnegirjjáža, masa sániid čállet. Oahpaheaddji divvu sániid, ja sátnegirjjáža sádde vahkosáččat vanhemiidda. Vánhemat besset ná čuovvut mielde mo oahppit čovdet čállinbarguid. Sii galget vuolláičállit. Hálddašit oahppat čállingiela lea lossa ja áigegáibideaddji

bargu. Muhtumat rahčēt eanet go earát. Muhtun oahppit čállet daid seammá sániid boastut mánngii, ja seammá oahppit dávjá vajáldahttet vuolláičállaga oazžut diktáhtaide.

Sátnediktáhta ulbmilat:

- Oahpaheaddji galgá sihkkarastit systemáhtalaš duodaštusa das maid oahppi hálddaša, ja čujuhit ovdáneapmái dahje bisáneapmái
- Oahppi galgá oazžut dieđu mo son ovdána
- Vánhemat galget oaidnit mo mánná bargá ja ovdána

Sátnediktáhtta lea dušše okta unna oasáš čállinbarggus. Muhto lea dehálaš, ahte dát bargu dahkkojuvvo, nu ahte oahppit lihkestuvvet/eai eahpelihkostuva.

Sátnediktáhta sáhtta čadahit lihpuiguin:

- Oahpaheaddji čuohppá olles gubá lihpuid dahje geavaha sátnediktáhttaskovi maid oahpaheaddji ráhkada, maid geavaha vahkkodiktáhttii.
- Oahppit čállet seammás nama lihppui/ mángosii maid ožžot.
- Oahppit čállet sátnediktáhta lihppui/- mángosii maid eai oaččo ruovttoluotta.
- Oahpaheaddji divvu ja addá juohke oahppái njálmmálaš máhcahusa, mas ovdáneapmi ja dat maid oahppi hálddaša deattuhuvvo ovttot:
 - Man buorre, Ovlá. Dus ledje buot sánit riehta goalmmát gearde juo maŋŋálagaid.
 - Dál nagodit stávet *son* áibbas riehta, Ánná. Áibbas buorre!
 - Don muitet *d* bustáva...
- Vánhemat/ fuolaheaddjit besset čuovvut mielde máná ovdáneami vánhenságastallamiin. Jus ovttage oahppis leat vátisvuodát dahje ii čájjet ovdáneami ja dat dagaha fuolastuvvama, de berre vánhemiid gohččut liigeságastallamiin. Lea dehálaš, ahte oahpaheaddji čakčavánhemiid-čoahkkimis ovdanbuktá manlágán máhcahus- ja ovttasbargorutiinnaid háliida ásahit.
- Oahpaheaddji ráhkada dokumenterenprotokolla, masa oahppiid bohtosiid fievrrida, iežas geavaheami várás (gov.28). Čuovvovaš momeanttaid sáhtta geavahit:
 - Čále beaivvi ja hárjehallansániid

- Jus oahppi seaguha unna ja stuorra bustávid, de čálát seammaláhkái sáni protokollii, vai beasat čuovvut mielde oahppi ovdáneami
- Mearret geat máhcahusa galget oážžut juohke vahkus ja merke geat sii leat, sihkkarastit ahte muittát geat dieđu leat ožžon
- Geavat seammá sániid duollet dálle, vai oahppit, geat eai nagodan daid riehta čállit ovddit háve, ožžot vejolašvuoda oktii vel geahččalit
- Válde muhtimin mielde sániid mat leat veaháš eksohtalaččat, nugo šukuláda, vai diktáhtas ii šatta dušše hárjehallat suivadis sániiguin, mat eai mearkkaš nu ollu oahppiide
- Sátnediktáhttabohtosiid fievrrida sierra skovvá, mii ráddjo oahppiperbmii⁴⁸.

Sátnediktáhtat eai dábálaččat máhcahuvvo oahppái. Bohtosat leat dušše oahpaheaddjái álgolohkan- ja čállinoahpahusas veahkkinn. Oahpaheaddji sáhtta ságastallanáiggis guovdi- lastit oahppi áicama dasa mo sáni stávejuvvo riehta. Oahpaheaddji čállá dalle boasttu stávejuvvon sáni riehta sierra árkii, ja de dáhttu oahppi iežas fuomášit mii lea erohus su čállin ja riehta čállon sánis. Oahpaheaddji sáhtta maiddái mearkkašit boasttu stávejuvvon sáni, nu ahte merke daid bustávid mat leat riehta, ja dasto čállá rivttes sáni sierra bábirbihtái, maid oahppi oážžu geahčadit, geahča s. 46 *sátnehárjehallankoarttat*.

Sátnediktáhttabohtosat						
Oahppi:	mánná	mánnu	manni	Ánná	Sunná	unni
30.08	mn	mnu	mn			
29.09	mná	mnu	mni			
15.10	máná	mánu	mani	áná		

Gov.28 Sátnediktáhttabohtabusskovvi Mánggus 32

Ságastallanáigi

Lea dehálaš čuovvut ovttaskas oahppi lohkanovdáneami. Dan sáhtta čadahit ságastallanáiggi, masa oahppi ja oahpaheaddji oassálastiba. Oahppi lohka okto ja maiddá oahpaheaddji veahkeha. Oahpaheaddji ságastallanáiggi notáhtat biddjojit oahppiperbmii. Lagaš lohkegeallbovárggiid čuovvleapmi lea hui dehálaš bargu álgolohkamis ja -čállimis, vai oahpaheaddji sáhtta eastadit oahppiid lohkanváltisvuodaid.

Lohkan- ja čállinkártenskovit

Lohkama oktavuodas oahpaheaddji dárbbasa reaiddu, mii sáhtta sihkarastit oahppi lohkanovdáneami árvvoštallama. Lohkanovdánanskovvi (mánngus 6), maid Ingvar Lundberg ja Katarina Herrlin leaba ráhkadan, lea dakkáraš reaidu. Skovvi árvvoštallá oahppiid fonologalaš didolašvuoda, sátnedekodema, lohkanjuovžilvuoda, lohkanáddejumi ja lohkanberoštumi. Lundberg čállá, ahte ii leat álki vástidit man guhkás oahppit galget leat ollen iešguđet cehkiin daid álgoskuvlajagiid, muhto jus muhtun oahppit loahpageahčen nuppi jahkeceahki eai leat vel ollen fonologalaš didolašvuoda 7. muddui, sátnedekodema 8. muddui, lohkanjuovžilvuoda 2. muddui ja lohkanberoštumi 2. muddui, de fertejit oahppit doarjaga ja liigeveahki. Juohke oahppái ráhkaduvvo sierra kártenskovvi. Dasa merke man guhkás oahppi lea ollen lohkanovdáneamis. Dán vuogi mielde juohke oahppi oahppit iežas ovdáneamis lohkanprofiilla. Kártema berre čadahit juohke nuppi mánu álggus. Oahppiid, geain lea hiđis ovdáneapmi, berre dávjibut kártet.

Nubbi kártenskovvi (mánngus 7), maid Lundberg lea buvttadan, árvvoštallá oahppiid čállingeallbu: riektáčállima, cealkkahuksema ja teakstahábmena, doaibmi čállima, teakstabvttadeami ja čállinberoštumi ja motivašuvnna.

Čállinoahpahusa galgá čadahit buot dásiin skuvllas. Muhto lea áibbas dehálaš čuovvut mielde oahppiid čállinovdáneami álgogajiid. Dalle lea stuoramus várra, ahte muhtun oahppit darvánit destruktiiiva strategiijaide, maiguin giksašuvvet reasta skuvllaáiggi ja maiddá maŋŋá eallimis. Dát skovvi doaibmá maiddá seammaláhkái go lohkanovdánanskovvi.

Ruovttu ja skuvlla ovttasbargu

Ruovttujaskuvllaovttasbarguleaáibbasdárbbasaš ja dehálaš go mánná skuvlii álgá, sihke sosiálalaš ja fágalaš ovdáneami oktavuodas. Lea dárbu, ahte ruoktu diehtá álgolohkan- ja čállinoahpahusa birra, vai vanhemat sáhttet máná veahkehit ja doarjut máná lohkan- ja čállinovdáneami oktavuodas, nu ahte mánná sáhtta buoremusat ahtanuššat.

Dutkamušat čájehit, man dehálaš giellaovdáneapmi lea lohkanohpahussii. Buorre ja čielga ovdánan giella addá buoremus eavttuid lohkanohpahusas, ja maiddá buot eará lohkanohpahussii. Guorahallamat čájehit, ahte mánáin geat bajásšaddet ruovttuin main vanhemat beroštit mánáid giellaovdánemis, leat buoret lohkan- ja čállingálggat go earáin (Hekneby 2003). Hekneby namuha doahpaga «family literacy». Doaba gokčá maŋga beali. Čállingiella ovdána ovttasbarggus earáiguin, erenoamážit bearraša siskkobeaide, ja manin dát ovdáneapmi dáhpáhuvvá muttuid mielde ja ovdal skuvllaagi.

Vánhenčoahkkimiin ja muđui ge lea dehálaš, ahte vanhemat ožžot čájehuvvot, mo sii sáhttet leat buorit ovttasbargoguoimmit lohkan- ja čállinoahpahusas. Interneahpponeavvovráiddus satnemeahccai.no dahje *lohkan.no* – *LOHKANÁRKKAT*- gávdno eanet lohkanuš das mo vanhemiid sáhtta neavvut čállin- ja lohkanohpahusa oktavuodas. Nordahl (2002)

fuomášuhtá ee.: «Ovttasbargu ruovttu ja skuvlla gaskkas lea eanemusat dieđuid bokte iige dialoga, ságaskuššama ja mieldemearredeami bokte.» Son deattuha, ahte ovttasbargu ii berre leat dušše dieđuid bokte, muhto ságaškuššama ja mieldemearredeami bokte. Nordahl čujuha, ahte kommunikatiiva ovttasbargu ruovttu ja skuvlla gaskkas lea áibbas dehálaš: «Vánhemat ja oahpaheaddjit sáhttet šaddat ovttaoaivilis bajásgeassin dilálašvuodas, skuvlabargočuovvoleamis ja das mo oahpahus sáhtá leat.» Máhttolokten 2006s deattuha, ahte «vánhemiin/fuolaheaddjiin lea válodoovddasvástádus, ja sii leat mávssolaččat mánáid moki ja oahppamii». OM06s dadjá viidáseappot: «Ruoktu galgá maiddá oážžut dieđuid das mo oahpahus lágiduvvo ja makkár bargovuogit ja árvvoštallanmáhtet geavahuvvojit.»

Vánhemiidčoahkkimis vánhemiiguin sáhtá ovttas digáštallat mo sii buoremusat sáhttet leat veahkkín lohkanohpahusas, ja vánhenerávaovttasbargui sáhtá geavahit daid mildosiid mat dán oahpaheaddjibagadusas leat:

- Mánngus 8: Ráva fuolaheaddjiide lohka ja čállima birra
- Mánngus 9: Oahpaheaddji rolla: Ovdáneami ja ahtanuššama oahppaneavttut

Sáhtá maiddá bagadit vánhemiid lohkat girji:

- *Foreldrenes ABC*. Liv Engen (Damm 2003). Girji vuodul sáhtá maiddá digáštallat vánhemiidčoahkkimiin.
- Sáhtá maiddá juohkit gihppaga *LOGA MUNNJE!* (Stiftelsen Dysleksi Sámediggi) ja *Astta lohkat...* (FUG).
- Eanet dieđuid ovttasbargu birra gávdná maiddá:

Baal, L. ja Wirkola, K.: *Ávkin ja hávskin*. (Sámediggi)

Gaup, S.: *Táhppán siun oahpaheaddjibagadus*, s.1–50. (Davvi Girji 2012)

Girjjálašvuohta

- Baal, L. ja Wirkola, K. (2007): *Ávkin ja Hávskin metodagirjii*. Sámediggi.
- Bråten, I. (1996): *Vygotsky i pedagogikken*. Cappelen Akademiske Forlag.
- Elbro, C. (2006): *Læsning og læseundervisning*. Gyldendal Danmark.
- Elsness, T.F. (1989): *Den grunnleggende lese og skriveopplæringen*. Aschehoug.
- Elsness, T.F. (2002): *Vi skriver. Staveutvikling hos barn i alderen 7–8 år*. Doktoravhandling. Oslo: Unipub forlag.
- Engen, L. (2002): *Lærere ABC. Håndbok i lese- og skriveopplæring*. Damm.
- Engen, L. (2. opplag 2007): *Lærere ABC. Håndbok i lese- og skriveopplæring*. Damm.
- Frislid, E ja Travik, H (red.) (2006): *Boka om GLSM*. Universitetsforlaget.
- Frost, J. (1999/2. opplag 2001): *Lesepraksis – på et teoretisk grunnlag*. Cappelen Akademiske Forlag.
- Frost, J. ja Lønnegaard, A. (1996): *Språkleker, Praktisk del*. Universitetsforlaget.
- Frost, J. (2003): *Prinsipper for god leseopplæring*. Cappelen akademiske forlag.
- Gabrielsen, E. m. fl. (2003): *Lese- og skriveutvikling. Fokus på grunnleggende ferdigheter*. Gyldendal.
- Golden, A. (1998): *Ordforråd, ordbruk og ordlæring i et andre språks perspektiv*. (2. utgave 2003) Gyldendal Akademiske.
- Hagtvedt, B. (2003): *Talespråklige ferdigheter og skriftspråkutvikling*. I: Wold, A.H. (red.): *Skriftspråkutvikling*. Cappelen akademiske forlag.
- Haugstad, O. (2004): *Begynneropplæring. Praktisk/teoretisk innføring*. Pedagogisk forlag.
- Hekneby, G. (2003): *Skrive – lese – skrive*. Universitetsforlaget.
- Høigård, A. (2006): *Barns språkutvikling muntlig og skriftlig*. Universitetsforlaget.
- Jensen, R. (2004): *Å mestre mangfold. En bok om læringsstiler*. Damm.
- Kirke, utdannings- og forskningsdepartementet (1999): *Veiledning L97 – L97S. Lese- og skriveopplæring*. Nasjonalt læremiddelsenter.
- Kulbranstad, L. I. (2003): *Lesing i utvikling, teoretiske og didaktiske perspektiver*. Fagbokforlaget.
- Lyster, S. (1994): *Språkrelatete lærevansker hos barn og ungdom*. (3. opplag 1998) Universitetsforlaget.
- Lyster, S. (1998): *Å lære å lese og skrive – Individ i kontekst*. Universitetsforlaget.
- Máhtodepartemeanta, Sámediggi, Oahpahusdirektoáhtta (2008): *MÁHTTOLOKTEN SÁMI OAHPPOLÁNA-BUVTTUS*
- Myrvoll, M. (2005): *Sámegiella álgooahpahus. Evalueren*. Sámediggi.

- New Zealand's Ministry of Education (2003): *Å lese for livet. Barn lærer å lese*. Cappelen akademiske forlag. Oslo.
- Nordahl, T. ja Skilbrei, M. L. (2002): *Det vanskelige samarbeidet*. Oslo: Nova.
- Utdanningsdirektoratet. Obligatorisk kartleggingsprøve (2008): *Kartlegging av leseferdighet på 2. årstrinn. Del 2. Idehefte*.
- Rommetveit, R. (1972): *Språk, tanke og kommunikasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Santa, C. ja Engen, L. (1996): *Lære å lære*. Stiftelsen Dysleksiforskning.
- Idivuoma, L. (1999): *Lesemetodikk for elever med samisk som førstespråk i skolen*. Sámediggi / Sametinget.
- Idivuoma, L. (2000): *Lohkanmetodihkka oahppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan skuvllas*. Sámediggi / Sametinget.
- Idivuoma, L.: *Prošeaktačilgehus 1.oassi; lohkanráhkkanearni/ lesemetodikk for elever med samisk som førstespråk i skolen. Prosjektbeskrivelse 1.del; leseparathet*. Sámediggi/Sametinget.
- Kjølaas, J.H. (2001): *Lohkanmetodihkka oahppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan skuvllas*. Sámediggi / Sametinget.
- Idivuoma, L.: *Prošeaktačilgehus 2.oassi; Álgooahpahus / Lesemetodikk for elever med samisk som førstespråk i skolen. Prosjektbeskrivelse del II. Samisk begynneropplæring med fokus på avkoding*.
- Kjølaas, J.H. (2002): *Sámegiella álgooahpahus I oassi árvvoštallan - Lohkánráhkkanearpmi*. Sámediggi / Sametinget.
- Kjølaas, J.H. (2003): *III oassi prošeaktačilgehus. Sámegiella álgooahpahus*. Sámediggi/Sametinget (2004): *II oassi árvvoštallan Sámegiella álgooahpahus - dekode*. Sámediggi / Sametinget.
- Mikalsen, A.D.B. (2003): *III oassi árvvoštallan. Sámegiella álgooahpahus – Lohkanipmárdus guovddážis*. Sámediggi / Sametinget.
- Strandklev, O.I. og Lindbæck, S.O. (2004): *Hva er tilpasset opplæring?* www.elevsiden.no
- Trageton, A. (2003): *Å skrive seg til lesing. IKT i småskolen*. Universitetsforlaget.
- Traavik, H. og Alver, V.R. (2.utgave 2008): *Skrive- og lesestart. Skriftsspråkutvikling i småskolealderen*. Fagbokforlaget.
- Towards reading*. (1996) Open University Press, Buckingham.
- Wagner, Å.K.H., Stromquist, Sven ja Uppstad, Per Henning (2008): *Det flerspråklige mennesket. En grunnbok om skriftspråklæring*. Fagbokforlaget.
- Wirkola, K. ja Baal, L. (2003): *Hoahkat ja stoahkat*. Sámediggi.
- Wold, A.H. (red) (1996): *Skriftspråkutvikling. Om hvordan barn lærer og lese og skrive*. Cappelen Akademiske Forlag.
- Øzerk, K. (1998): *Læring i fellesskap. En pedagogisk mulighet i arbeid for tospråklighet*. Sámi oahpahusráddi/ Samisk utdanningsråd.
- Øzerk, K. (2010): *Språkutvikling, lesing og innholdsforståelse. Pedagogiske ideer, metoder og prinsipper fra NEIS-modellen*. Oslo kommune, Utdanningsetaten.
- Øzerk, K. ja Juuso, R. (1999): *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánáidgárddiide. Pedagogisk idebok for tospråklige barnehager*. Sámi oahpahusráddi/ Samisk utdanningsråd.

Sissel Gaup

Metodaoassi

Táhppán Siun

Oahpaheaddjibagadus

Davvi Girji

Sissel Gaup

Oahpaheaddjibagadus

Táhppán Siun

metodaoassi

Davvi Girji – 2012

Dán girjjis lea kopijaváldin gildojuvvon earret go dan maid lea lohpi njuolggadusaid mielde «Lov om opphavsrett til åndsverk», «Lov om rett til fotografi» ja «Avtale mellom staten og rettighets- havernes organisasjoner om kopiering av opphavsrettslig og beskyttet verk i undervisningsvirksomhet». Dáid njuolggadusaid rihkkun váidojuvvo.

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Ruhtadan/Økonomisk støtte: Sámediggi

© Davvi Girji AS 2012

<http://www.davvi.no>

davvi@davvi.no

Govat/Illustrasjoner: Siv Marit Turi Ekaas

Gráfalaš barggus vástida/Grafisk arbeid: Davvi Girji AS

 <http://706.davvi.no>

Sisdoallolisttu

METODAT	5	Lohkangirjjiis S. 64–65 Bustávva J.....	31
Skuvllabeaiveorganiseren.....	5	Lohkangirjjiis S. 66–67 Bustávva Ž.....	32
<i>Bures boahhtin</i>	5	Lohkangirjjiis S. 68–69 Bustávva B.....	32
Iditboddu.....	5	Lohkangirjjiis S. 76–77 Bustávva K.....	33
Iditboddofáddáevttohusat.....	5	Lohkangirjjiis S. 78–79 Diftongga Oa.....	34
Nammačuorvun.....	6	Lohkangirjjiis S. 80–81 Bustávva T.....	35
Otná beaivi.....	6	Lohkangirjjiis S. 82–83 Diftongga Ea.....	36
Mánut.....	6	Lohkangirjjiis S. 84–85 Bustávva H.....	36
Beaivádeapmi.....	6	Lohkangirjjiis S. 86–87 Bustávva P.....	37
Jagi áiggit.....	6	Lohkangirjjiis S. 88–89 Bustávva D.....	38
Dálki.....	7	Lohkangirjjiis S. 90–91 Bustávva F.....	38
Lávlagat / hoahkamat.....	7	Ruovttus.....	39
<i>Mana dearvan</i>	7		
A LOHKAN- JA BARGOGIRJJIT	8	Á LOHKAN- JA BARGOGIRJJIT	40
Kártet mánáid bustávvamáhtu.....	8	Á bargogirji deattuha gealboubmiliid:.....	40
Oahppat dovdat bustávvaamáhtu.....	8	Ovdaáddejupmeovddidan strategiijat.....	40
Doahpagat maid oahppat bustávva barggus.....	9	Mo ovddidit kontekstastavuodduuvvon	
Čállinhárjehallanprogrešuvdna.....	10	strategiijaid.....	41
Oahpaheaddji.....	10	Koaralohkan.....	41
Oahppit.....	10	S. 7 Jođus.....	42
Bustávat.....	10	S. 8–9 Gos Bolfi lea?.....	44
Bustávva oahppanprográmma.....		S. 10–11 Mun máhtán.....	45
A lohkan- ja bargogirjjiis.....	11	S. 12–13 Lea – Ii leat.....	46
<i>Bustávva oahppan ja LHV-vuogi</i>		S. 14–15 Sáve ja Sofe.....	48
<i>váldomuttut</i>	11	S. 16–17 Váivi.....	50
<i>Bustávva bargan</i>	12	S. 18–19 Máđut.....	52
Teaksta ja giellaanalysa.....	13	S. 20 Loddi.....	54
Sátnegovvavuohki.....	15	S. 21 Káre.....	55
Syntesabargu.....	15	S. 22 Unna vieljaš.....	57
<i>Lohkankino</i>	15	S. 23 Heaikka geassi.....	58
Lohkangirjjiis S. 6–9 Bustávat M, Á, N, U.....	16	S. 24–25 Dá lea.....	60
Lohkangirjjiis S. 10–11 Bustávva S.....	17	S. 26–27 Hánná.....	62
Lohkangirjjiis S. 12–13 Bustávva A.....	18	S. 28 Oahppit riibmejit.....	64
Lohkangirjjiis S. 18–19 Bustávva I.....	18	S. 29 Hutkás Piera.....	66
Lohkangirjjiis S. 20–21 Bustávva R.....	19	S. 30 Áhkku ja Náhkku.....	67
Lohkangirjjiis S. 22–23 Bustávva L.....	20	S. 31 Bolfi Bivddus.....	69
Lohkangirjjiis S. 24–25 Bustávva Š.....	21	S. 32–33 Buožas.....	70
Lohkangirjjiis S. 26–27 Bustávva E.....	22	S. 34–35 Láilá Mále.....	73
Lohkangirjjiis S. 36–37 Bustávva V.....	22	S. 36–37 Ballán.....	75
Lohkangirjjiis S. 38–39 Bustávva O.....	23	S. 38–39 Divrrit.....	76
Lohkangirjjiis S. 40–41 Bustávva Č.....	24	S. 40–43 Jagi áiggit.....	78
Lohkangirjjiis S. 42–43 Bustávva G.....	25	S. 45–47 Mánut.....	80
Lohkangirjjiis S. 44–45 Bustávva Đ.....	26	S. 48–50 Vahku beaivvit.....	81
Lohkangirjjiis S. 46–47 Diftongga Uo.....	27	S. 51–52 Hei.....	84
Lohkangirjjiis S. 48–49 Bustávva F.....	27	S. 52–53 Hei Ánde.....	85
Lohkangirjjiis S. 50–51 Diftongga Ie.....	28	S. 54–55 Ođđa Sihkkel.....	87
Lohkangirjjiis S. 52–53 Bustávva C.....	29	S. 56–57 Mátkkis.....	88
Lohkangirjjiis S. 54–55 Bustávva D.....	30	S. 58–59 Joknameahcis.....	90
Lohkangirjjiis S. 62–63 Bustávva Z.....	30	S. 60–61 Čuoigangilvu.....	91
		S. 62–63 Čierastallan.....	92

S. 64–65 Rieban	93	S. 35–36 Áhtasánit - okta ja ollu	127
S. 66–67 Beaivváš	95	S. 38 Muhtun sánit mitalit maid	
S. 68–70 Lihkohisvuohta	96	mii bargat	127
S. 71 Sáhpánviessu	98	S. 39 Muhtun sánit mitalit maid	
S. 72 Meahcis	99	mii bargat	128
S. 73 Stoahkanlávlla	100	S. 40–41, 43–45 Dahkansánit	128
S. 74–75 Lášmes Láilá	101	S. 47 Dahkansánit ja áhtasánit	129
S. 76–77 Rukses-Gahpir	102	S. 48–49, 57–58 Sátneráiddut	129
S. 78–79 Máinnas sáhpána birra	104	Mánngus 11 Vuostesánit – Sánit main	
S. 80–81 Bussáčivga ja sáhpán	105	lea nuppelágán oavil	130
S. 82–83 Dat unna rukses vuoncáš	106	S. 50 Mii oahppat stuorra bustáva	130
S. 85–87 Sáve Lovpe	108	S. 51 Stuorra bustávva ja čuokkis	131
S. 88–89 Noaide-Biehtár	109	S. 52 Gažaldatmearka ja čuokkis	131
S. 90–91 Fasttेशurvi	111	S. 53 Cealkka	132
S. 92–95 Máren bivdá	112	S. 54 Cealkka	132
S. 96–97 Diedus ge máhtá Lottá		S. 55 Loga ja čále cealkagiid	
Sihkkelastit	114	oddasit	133
S. 98–99 Mun ja mu lagamusat	115	S. 56 Čále sániid riehta manjalagaid	133
Mun Čálán Eanet- Bargogirji	117	S. 60 Smávvasánit	133
S. 3 Bustávat – Gávdat seammá bustáva	117	S. 61 Smávvasánit	134
S. 4 Seammá bustávat	117	S. 63 Mii Ráhkadat odđa sániid	135
S. 5 Mii Geardduhat alfabehta	118	S. 64 Mii Ráhkadat odđa sániid	135
S. 6 Alfabehta	118	S. 65–66 Goallossánit	135
S. 7 Alfabehta	119	S. 65–71 Goallossánit	136
S. 8 Alfabehta	119	S. 72 Goallossátnerátkin	137
S. 9 Vokálat ja konsonánttat	120	S. 74–77 Nj- Sánit	138
S. 9 Muittát go konsonánttaid?	120	S. 78–84 Dg/Nk- Sánit	138
S. 10 Vokálat ja konsonánttat	121	S. 86–89 Ui-Sánit, S.91–96 Ái-Sánit,	
S. 11 Okta dahje guokte konsonántta	121	S. 98–103 Ii-Sánit	139
S. 12–13 Stávvalat	122	Mánngosat 11–15: Diftonga-Sánit	140
S. 14, 19, 37, 42, 46, 59, 62, 76, 82,		S. 105–107 Breava	140
85, 90, 97, 104 Sátneruossalas	123	S. 108–110 Divttat	141
S. 15–18 Riimmat	123	S. 111–114 Sárggusráidu	141
S. 19 Mat Gullet Oktii?	124	S. 111 Čále Mitalusa Sárggusráidui	142
S. 21–24, 26–30 Sátnekategoriseren	124	S. 112 Sárggo ieš sárggusráiddu ja čále	142
S. 25 Sátnekategoriseren - mii ii gula			
Searvá	125		
S. 31, 34 Jurddakárta	125		
S. 32 Áhtasánit	126		
S. 33 Mánngaidlohku - riekkis gova			
mii heive sátnái	126		

**GIRJJÁLAŠVUOHTA,
VEAHKKEOAHPPONEAVVUT 143**

METODAT

Skuvllabeaiveorganiseren

OM06s deattuha čálalaš ja njálmmálaš gálggaid. Lea dalle lunddolaš ja dehálaš, ahte sámegeiella ja giellaovddidanbarggut, nugo oahppiid doabaráju ovddideapmi, ožžot stuorra saji álgolohkanoahpahasas. Iđitbottus sáhtta deattuhit giellaáššebargguid, nugo omd. mánuid, jagi áiggiid, vahkkobeivviid. Seammás berre oahpaheaddji ovdadit tiimma/skuvllabeaivvi dáhpáhusaide¹, nu ahte oahppit dihtet mii tiimmas dahje beaivvis galgá dáhpáhuvvat. Rutiinnat ovddidit jaskatvuoda ja oadjebasvuoda.

Bures boahhtin

Oahpaheaddji dearvvaha buot oahppiid ovdal go luoitá sin oahpahaslatnjii.

Iđitboddu

Iđitbottus berrejit oahppit čohkkát rieggás, vai oidnet nubbi nuppi, ja vai sáhtta čadahit joavkoságastallama. Iđitboddu addá oahppiide buorre skuvllabeaivve álggu. Iđitbottus sáhtta ja berre njálmmálaš giellabargguiguin bargat.

Iđitboddofáddáevttohusat

- Vuodđogálggat: ivnnet, minstarat, hámit, sturrodagat, sadji jna.
- Giellastoahkammat mat ovddidit gielalaš didolašvuoda: stávvalat, riimmat, álgojietnadagat, sánit, cealkagat, goallosánit jna.
- Bustávvaohpahas – LHV bargomuttus, teaksta ja giellaanalysabarggut
- Sosiála gelbbolašvuoda barggut: giitit, vuordit vuoru, veahkehit, jearrat/-vástidit, riidočoavdin, dovddut jna.
- Jitnositlohkan (geahča s. 30–31) ja girjjálašvuolta (geahča.s. 34–35 *Girjjálašvuodaságastallan*)
- Árváduusat, vitssat/cuksasat, muitalanboddu (geahča s.18 *Pragmáhtalaš didolašvuolta*).

¹ forutsi

Nammačuorvun

Nammačuorvun, dahje ahte oahppit ieža dadjet nama vurrolagaid. Gii odne lea eret? Gallis skuvllas leat odne?

Otná beaivi

Mii beivviid odne lea? Mii beivviid ikte lei? Mii beivviid ihttin lea? Galle beaivvi leat vahkus?

Lávlagat:

«Guhte beaivi odne lea?» (Dárogiel lávlla «Hvilken dag er det i dag?»)

«Čieža beaivvi vahkus leat»²

«Vuossárgga, maŋŋebárgga doaškut mii.» (Dárogiel lávlla: *mandag, tirsdag klapp, klapp*)

Mánut

Mii mánuid dál lea? Galle mánu leat jagis? Geas lea riegádanbeaivi dán mánus? Bidjat mánotbaji nama kaleandarii. Mánnonammalihpuid sáhtta vuollálagaid seaidnái heŋget, vai oahppiiguin ovttas sáhtta guorahallat galle mánu jagis leat, gallát mánnu kaleandaris lea jna. (geahča *Čieža čáppa 3*, Davvi Girji).

Beaivádeapmi

Gallát beaivi lea odne? Dán mánus leat 31 beaivvi. Man nummirii leat bohtán? Lohkat ovttá rájes dán beaivvi beaivádeapmái. Sáhtta maiddái loguid maŋosguvlui lohkat.

Gávdat ja bidjat kaleandarii beaivvi nummira (geahča *Čieža čáppa 3*, Davvi Girji).

Jagi áiggit

Mii jagi áiggiid dál lea? Mat jagi áiggit leat jagis? Koaras lohkat jagi áiggiid, doaškut go ollet rivttes jagi áigái. Jagi áiggi nammalihpuid sáhtta vuollálagaid seaidnái heŋget, vai oahppiiguin ovttas sáhtta guorahallat galle jagi ággi leat jna.

² Westerlund, S.G.: Lávllagirji

Dálki

Beaivvi dálkedihtu: Mo odne lea dálki? Maid biktasiid ferte coggat dákkár dálkin? Ferte go maidige erenoamážit odne jurddašit?

Lávlagat / hoahkamat

Lea buorre álggahit beaivvi lávlagiin. Lávlagat ovddidit mánáid njálmmálaš giela ja giellanjuovžilvuoda. Lea vuogas välljet vahkko lávlaga, maid sáhtta iditbottuin hárjehallat. Sáhtta maiddái hoahkamiid geavahit. Teavstaid sáhtta lohkat koaras.

Mana dearvan

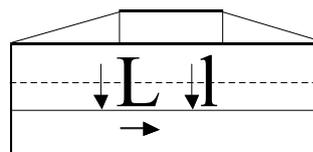
Beaivvi berre loahpahit jaskadit. Oahpaheaddji giitá beaivvi ovddas, go buot oahppit leat čuoččastan bevddiid maŋábeallái. Loahpaheami oktavuodas oahpaheaddji dadjá geat oahppit, vuoruid mielde, ožžot ráidui boahtit čuožžut. Oahpaheaddji váldá juohke oahppi gihtii ja dadjá «Giitu otnážis, Anna ja oaidnaleapmái» ovdál go luoitá sin gárvodit.

árvidit mii bustávaid dat lea, ja lohkat bustávvejietnada.

Bustávvadálus leat golbma gearddi, lokta, beaivelatnja ja keallir. Buot stuorra bustávát orrot lovttas ja beaivelanjas, earret okta, *D*, mii orru buot lanjain. Unna bustávát orrot guhtet sajis: muhtumat orrot dušše beaivelanjas (a, á, c, č, e, i, m, n, o, r, s, š, u, v, z, ž).

Nubbi joavku orru beaivelanjas ja lovttas (b, d, đ, f, h, k, l, t, t̃). Goalmmát joavku orru ges beaivelanjas ja kealláris (g, j, ŋ, p). Bustávaid bargadettiin galgá hállat bustávaid hámiid birra. Lea go das jorba, dávge vai njulgeslinnjá hápmi? Bustávahárjehallamii sáhtta geavahit bustávvadálu mánggus 28.

Sáhtta bustávvalihpu (Iđut lágádus) darvehit oahppi beavddi ala veahkkin muitit bustávaid ja daid hámiid.

Gov. 29 Bustávvadálu

Doahpagat maid oahppat bustávabarggus

Doahpagat

Oahppanulbmilat: dovdat doahpagiid

<p>Hámit</p> <ul style="list-style-type: none"> • njulges linnjá • vinju linnjá • čiehkka³ • dávgi • gierdu • njealječieгат • golmmačieгат <p>Sturrodát</p> <ul style="list-style-type: none"> • stuorra, unna • seammá stuoris, stuorát • stuorra, stuorát, stuorámus • seammá stuorra, unnit • unni, unnit, unnimus <p>Sajádat</p> <ul style="list-style-type: none"> • ceaggut, laskut, vitnjut, doarrás 	<p>Sadji (linnjá ektui)</p> <ul style="list-style-type: none"> • vuollin, badjin • alde, vuolde, siste • maŋábealde, ovdda-bealde, bálddas • bajimuččas, vuolimuččas • olgešbealde, gurutbealde <p>Hálti</p> <ul style="list-style-type: none"> • bajásguvlui, njuolga ovddosguvlui⁴ • vulosguvlui • gurutguvlui • olgešguvlui 	<p>Relašuvdna</p> <ul style="list-style-type: none"> • guhkes, oanehis • seammá • earalágán • seaggi/govdat/gassat • allat/vuollegis • lossat/geahpas • galmmas/liekkas • garas/dimis <p>Maŋgálas ortnet⁵</p> <ul style="list-style-type: none"> • maŋimus • ovddimus • gasku • loahpas <p>Lohkomearri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Okta, guokte, golbma jna.
--	--	--

3 vinkel

4 speilvending

5 bortover

Čállinhárjehallanprogrešuvdna

Oahpaheaddji

1. čájeha mašiidna- ja giehtačállaga earu
2. čájeha távvalis gokko bustáva čálligoahdá ja čilge bustáva allodaga, govvodaga, sajadaga jna. ja čállá távvalii stuorát krihtain/tuššain/guobbarasain
3. čállá bustáva stuorát áibmui giedain

Oahppit

1. čállet bustáva távvalii
2. ráhkadit bustáva plastiliinnas
3. čállet bustáva stuorra báhpárii ivdnebliánttain dahje málejit
4. čállet bustáva gárvves minstara mielde
5. gávdnet bustáva dihtora boallobeavddis⁶.

Nuppi jahkeceahkis barget oahppit sihke stuorra ja unna bustávaiguin.

Bustávat

Dušše bargogirjjiis bustávaiguin bargan ii ovddit jietnadatbustávva oktavuoda automatiserema. Automatiseren gáibida beaivválaš geardduheami. Vuđolaš ovdabargu lea dehálaš ovdal go oahppit bargagohtet bargogirjjiin. Oahpaheaddji ferte čuovvut oahppiid ja sihkkarastit bargogirjebargguid maŋŋá, ahte máhttu lea darvánan. Oahpaheaddji ferte veahkehit oahppi ráhkadit assosiašuvnnaid bustáva ja vástideaddji jietnadaga gaskii iešguđetlágándoaimbijuid bokte, geahča bargoevttohusaid s. 57–58.

⁶ tastatur

Bustávvaohppanprográmma A lohkan- ja bargogirjjis

Bustávvaohppan ja LHV-vuogi váldomuttut

Ii leat dárbu buot dáid váldomuttuid čađahit juohke ođđa bustáva oktavuodas. Áidna mainna muttuin ferte juohke bustávain bargat lea **BARGOMUDDU**. Sáhtá muhtumin bargat dušše muhtun bargomuttuin, nugo – bustávabargo- ja loahppabargomuttuin. Seammá teavstta, maid dikterenmutter ráhkada, sáhtá geavahit mángga bustávvi, ja das oheat ja merket iešguđet bustáva. Muhto dalle fertejit oahppit geavahit sierra ivnni juohke bustávvi.

- **Ságastallanmuddu**

Dán oasis sáhtá ovtas oahppiiguin geahčadit illustrašuvnnaid dan lohkanirjji bargosiiddus mainna oahppit leat bargamin ja ságastallat das mii oidno. Sáhtá maiddái olgokuvlla fáttáid dahje eará oktasaš vásáhusaid geavahit vuodđun ságastallamii.

- **Dikterenmuddu**

Dikterenmutter šaddet oahpaheaddji ja oahppit ovttaoaivilii man birra ja maid sii čállet. Oahppit čohkkájit rieggás čállinbottus. Oahpaheaddji čállá teavsttaid bábir-távvalii dahje dihtorii, jus oahpahušlanjas lea prošektor/smartboard. Oahppit ožžot das mángosa mainna maŋŋá barget. Teakstabuvttadeapmi sáhtá maiddái muhtumin leat bustávvaohkan, maid oahppit evttohit, dahje dušše okta cealkka.

- **Bargomuddu**

Bargomuddu sáhtá álggahuvvot seammá beaivve dahje maŋit beaivve. Oahpaheaddji sáhtá leat veaháš divodan teavstta. Oahpaheaddji ja oahppit ovtas lohket teavstta ođđasis. Teavsttas sáhtá omd. oheat:

- namaid
- bustáva mainna oahppit leat bargamin ja riekkistit dan
- sániid maid oahppit máhttet lohkat

Oahpaheaddji sáhtá teavsttas válljet sániid maid čállá báhpárii ja heŋge daid diktere-ma báldii bábir-távvalii.

Bustávabargan

- Lohkat teavstta omd. girjjis *Dill Dall*, mas lea dat álgojietnadat, maid oahppit galget oahppat. Maŋŋá lohka oahppit árvidit man jietnadaga sii galget oahppat
- Guldalanhárjehallan – geahčedit govaid *Sátnemeahccái* plánššas ja gávdnat sániid, mat álget jietnadagain maid oahppit galget oahppat
- Čájehit bustáva oahppiide:
 - Geahččat bustávahámi
 - Iskat gokko njálmmis jietnadat ráhkaduvvo
 - Geahččat speadjalis mo baksamat leat dalle go dadjat jietnadaga
 - Iskat gokko njuovčča lea dalle go dadjat jietnadaga
- Čájehit bustávamuitogova:
 - Aiddostahttit, ahte jietnadat lea seammá go mii govvosa álgojietnadat lea
 - Geahččat ja lohkat sáni mii gova vuolde lea
 - Geahčedit bustáva dovdomearkkaid
 - Henget muitogova távvala báldii
- Čállinhárjehus:
 - Oahpaheaddji muitala mo bustáva čállá, omd. stuorra *A*: álgit badjin, guhkes linnjá vitnjut vulos gurutgvlui, guhkes linnjá olgešgvlui jna.
 - Oahppit gurret sáttobábirbustáva suorpmáiguin: Oahppi dadjá mo son čállá bustáva, gokko álgá, guđe gvlui čállá jna.
 - Oahppit čállet bustáva guobbarasain távvalii
 - Oahppit hápmejit bustáva plastiliinnas
 - Oahppit čállet bustáva unna távvalii
 - Oahppit málejit bustáva stuorra árkii
 - Oahppit čállet bustáva stuorra formáhtas ivnniiguin
 - Oahppit hárjehallet čállit linnjá ala
 - Oahppit čállet bustáva unnit formáhtas ja tevdnejit muitogova
 - Oahppit čállet sáni gova vuollái
- Jurddakártaskovvi: Oaidnit bustáva ja jietnadaga oktavuoda (s. 17 *Sátnemeahccái* jurddakárta)
- Lohkangirjjis dahje *Sátnemeahccái* plánššas ja maddái oahpahušlanjas oheat sániid, main lea dat bustávva maid joavku galgá hárjehallat:
 - Álgojietnadatsániid
 - Sátnesiskkošjietnadatsániid
 - Loahppajietnadatsániid
- Bargobihtát:
 - A bargogirji.
 - Differensieren lassi bargobihtáiguin: www.satnemeahccai.no dahje www.lohkan.no

Teaksta ja giellaanalysa

Bustávat:

- Mii stoahkat «Mu fatnasis lea...»
- Oahppit čohkkájit rieggás. Oahpaheaddji álggaha. Son dadjá sáni mii álgá jietnadagain ja bálkesta spáppa muhtun oahppái gii dadjá sáni, mii álgá dainna jietnadagain ja bálkesta spáppa eará oahppái.
- Oaidnit go mii seammá bustáva eará sániin oahpahušlanjas?

Stávvalat:

- Gávnnat go stávvaliid mat álget?

Sánit:

- Leat go sánis bustávat maid dovddat?
- Galle bustáva leat sánis?
- Mainna bustávain sátni álgá?
- Lea go ovttasge joavkkus namma mii álgá seammá bustávain?
- Mii bustávaid lea sáni loahpas?
- Gávnnat go sániid mat riibmejit?
- Gávnnat go sániid main lea seammá sisdoallu, dahje vuostesániid?
- Galle stávvala sánis leat?
- Sáhtát go ráhkadit cealkaga sániin?
- Mii ráhkadat goallosániid.
- Mii rátkit goallossániid.
- Gávnnat go stávvala mii váilu?

Cealkagat:

- Sáhtát go čujuhit cealkaga ovddimuš/maŋimuš sáni?
- Galle sáni cealkagis leat?
- Mii čuohppat cealkaga sániid mielde ja lohkat.
- Mas don diedát mo cealkka álgá?
- Nohká go cealkka ovtto čuoggáin?

Teaksta:

- Galle cealkaga leat bábirtávvalii čállon teavsttas?
- Oahppit lohket ivnniid mielde. Oahpaheaddji čállá oahppiid cealkagiid iešguđetlágán ivnniiguin vai oahppit besset oaidnit ahte teavsttas lea ollu cealkagat.

• Geardduhanmuddu

Geardduhanmuddu álggahuvo maŋŋá go oahppit ožžot teavstta maid oahpaheaddji lea dihtoris čállán A4-árkii. Juohkehaš oažžu čállojuvvon teavstta. Oahppit lohket teavstta oahpaheaddjiin ovttas (miel delohkamiin) dahje iehčanassii.

Oahppit sáhttet sárgut gova tekstii. Sii sáhttet ohcat gelddolaš sániid ja sárgut sárgáid daid vuollái.

- **Loahppabargomuddu**

Dán muttus oahppit barget iežaset leavttuin bustávaiguin/ jietnadagaiguin, sániiguin ja cealkaiguin/ teavsttain. Dán muttus oahppit barget iešheanalis sátnekoarttaiguin, main leat sánit maid sii máhttet lohkat.

Sátneboksa:

- Oahppit čohkkejit sániid alfabehtalaččat, ráhkadit cealkagiid daiguin.

Oahppit ráhkadit sátnegirjjáziid, mánggus 30–31:

- Oahppit čohkkejit sániid mat leat teavsttas ja čállet daid sátnegirjjáziid.
- Oahppit čállet odđa fáttá sániid sátnegirjjáziid.

Iešguđetlágán spealut:

- bustávvalotto, bustávvamemory, bustávvaomino, bustávvaráidallaspeallu
- stávvalotto, stávvalmemory, stávvalomino, stávvalráidallaspeallu
- sátnelotto, sátnememory, sátnedomino, sátneráidallaspeallu
- goallossátnelotto
- bustávva-, stávval ja sátneløko
- riibmasátnespeallu
- sátnesorterenspeallu

Ulbmil:

- Oahppit galget gávdat algojietnadaga iešguđetlágán sániin.

Mo: Golbma govvakoartta golmma iešguđet jietnadagas leat beavddi alde maŋŋálagaid. 12 govvakoartta leat beavddi alde gopmut. Oahppit rahpet koarttaid vuoruid mielde ja bidjet koartta dan govvakoartta vuollái mii álgá seammá jietnadagain.

Muhtun spealut leat gávdnamis *Táhppán siun oahpaheaddjibagadus eGirjjiis*, ja muhtun eará spealut leat *Iđut* lágádusas almmuhuvvon.

- Oahppiid čállingirjjážat, maid leat čállán čállintiimmain
- Álkkes lohkingirjjážat (ee. Ánin dánin táhppán siun lohkingirjjážat ja Ulun dulun lohkingirjjážat, Davvi Girji)
- Bustávva-koarttat, stávvalkoarttat (*Iđut* lágádus) – oahppit ráhkadit sániid
- Sátnekoarttat:
 - Oahppit ráhkadit cealkagiid, čállet daid girjjiidasaset ja tevdnejit dasa
- Iešguđetlágán lohkingirjeteavsttat

Sátnegovvavuohki

Seammás go bargá fonologalaš dekodemiin, de berre maiddái oahpahit muhtin sániid-sátnegovvan. Sáhtta hárhjehallat sániid, nu go *lea / lean / leat, go, ii, ja*, ja olbmomaid, dassázii go sánit leat darvában sátnegovvan.

Dáiguin sániiguin, ovttas eará sániiguin, sáhtta ráhkadit oanehis teavsttaid. Jus *lohkanárkkaid* áigu geavahit, de ferte oahppiide oahpahit sátnegova *LEA* hui árrat, go dát sátni geavahuvvo vuosttaš geardde 4.lohkanárkkas – www.satnemeahccai.no dahje www.lohkan.no.

Syntesabargu

Go oahppit leat oahppan guokte jietnadaga, de berre oahpahišgoahtit oahppiide oktii-geassit jietnadagaid. Oahppit galget oahppat laktit jietnadagaid stávvalin/ sátnin ja stávvaliid sátnin.

Dán bargui sáhtta geavahit čuovvovaš doaimmaid:

- Bustávvaskohter dahje tráktor:

Skohter reagain dahje tráktor jorriin lea garra báhpára duohken.

Reagas / jorris leat guokte bustávvaakoartta dahje eanet.

Oahpaheaddji rohtte skohtera / tráktora, nu ahte okta ja okta bustávvaakoarta ain oidno hávállasii garra báhpára duohken. Geahča Baal ja Wirkola 2007. Bustávva-jietnadagaid oahppit jidnejit dađistaga go ihtet. Jietnadagat galget lávlojuvvot oktii, nu ahte ii leat boddu jietnadagaid gaskkas. Go stávvalkoarttaiguin lohká, de čállá stávvaliid koarttaide.

Lohkankino

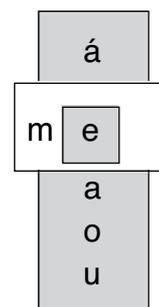
Lohkankino ráhkaduvvo garra báhpáriin. Nuppis lea šearbma maid oahpaheaddji jodiha nu ahte okta ja okta bustávva oidno. Oahppit lávlot daid bustváid maid oidnet, nu go *má, me, ma, mo, mu*.

Eanet bargoevttohusaid gávdná:

Baal, L. ja Wirkola, K. (2007): *Ávkin ja hávskin*. Sámediggi.

Haugstad, O. (2004): *Begynnerlesing. Praktisk/-teoretisk innføring*.

Pedagogisk forlag.

Giellastoahkan A lohkan- ja bargogirjji oktavuodas

Go bargá bustávvaohpahusain, de berre maiddái seammás bargat gielalaš diđolašvuoda-bargguiguin. Bargoevttohusat giellastohkosiidda leat maiddái namuhuvvon LHV-metoda bargomuttuin.

Ulbmil gielalaš diđolašvuodabargguin lea oahppiid dahkat diđolažžan das, ahte hállangiela lea:

1. *sisdoallu*: mii hállat guhtet guimmiidasamet
2. *hápmi*: hállangiela sáhtá juohkit unnit osiide, maiguin stoahkat sáhtá

Oahppanulbmilat:		
<ul style="list-style-type: none"> • guldalit jietnadagaid • teakstabuvttadeapmi • riibmasánit hoahkamiin • riibmet • čilget • cealkagat 	<ul style="list-style-type: none"> • dahkansánit – vearbbat • áhtasánit – substantiivvat • goallossánit • stávvalat • sáni álgojietnadat • sátnesiskkošjietnadat 	<ul style="list-style-type: none"> • sáni loahppajietnadat • lohkat sáni jietnadagaid • jitnet⁷ • guhkes ja oanehis sánit

Lohkangirjjis s. 6–9 BUSTÁVAT M, Á ,N, U

Riimmat

Mat riibmasánit leat?

Oahpaheaddji ovdanbuktá doahpaga riibma. Oahpaheaddji geardduha dan, ahte go guokte sáni riibmejít, de lea danne go sánit leaba sullalagaid. Oahpaheaddji lebbe riibmagovvakoarttaid láhtái ja oahppit galget gávdnat guokte govvakoartta mat riibmejít.

Mat sánit riibmejít?

Oahppit galget gávdnat sániid mat riibmejít, govaid vuodul. Oahpaheaddji čájeha golbma gova, okta govva ii riibme ja guokte riibmejít. Oahppit gávdnat dan guokte, mat riibmejít.

⁷ lydere

Gávna riibmasáni

Dá lea gállu. Dá lea lávdi. Dá lea goddi. Dá lea gálli.
Do lea... (dállu). Do lea ... (návdi). Do lea ... (loddi). Do lea... (máli).

Gávna ádaid mat riibmejit

Oahppi oažžu ruoktot mielde govvakoartta. Oahppi ja fuolaheaddji gávna juoga mii riibme dan govvakortii. Oahppi váldá áda mielde skuvlii ja oahppit bidjet riibmaáda čájáhusildui.

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut, s.62–65, go oahpaha bustávid M, Á, N, U ja vástideaddji jietnadagaid
- Bargogirji s. 4–15

Lohkangirjji s. 10–11 BUSTÁVVA S

Riimmat

Mat riibmasáni leat?

Otne mii joatkit riibmemin. Oahpaheaddji geardduha dan, ahte go guokte sáni riibmejit, de lea danne go sáni leat sullii ovtahápmásaččat. Oahppit ovdanbuktet riibmasátneevttohusaid. Dalle sáhttit oažžut sihke albma ja dušši-sániid (non-sániid). Oahpaheaddji čállá távvalii albma sániid rukses ivnniin ja dušši-sániid ges alit ivnniin. Sáhtta buohtastahttit sániid ja fuomášuhttit oahppiid, ahte albma sániin lea sisdoallu. Daidda sáhtta govaid tevdnet.

Bustávvariibmen

Dá lus lea uvssat. Biillas lea olju Hánta oaidná áhku.
Jovnnas leat... (buvssat). Áhkus lea... (solju). Guive borra... (gáhku).

Loddi oidno almmis. Liissá mále áiddi.
Elles lea siedja... (čalmmis). Ovlla oastá... (báiddi).

Oahpaheaddji sáhtta govaid geavahit veahkin, go oahppit galget riibmasáni gávdat.

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva S ja vástideaddji jietnadaga.
- Bargogirji s. 16–18

Lohkangirjjis s. 12–13 BUSTÁVVA A

Riimmat

Mat sánit riibmejit 1

Lohkat oahppiide guokte sáni hávil. Oahppit galget gávnnahit riibmejit go sánit:

<i>láibi – gáibi</i>	<i>buvssat – báidi</i>	<i>čohkkun – vuovttat</i>
<i>honnet – dronnet</i>	<i>bealgi – nealgi</i>	<i>gákti – gahpir</i>

Mat sánit riibmejit 2

Oahpaheaddji lohká golbma sáni, guokte sáni riibmejit.

Mat riibmejit?

<i>gállu – muođut vai nállu</i>	<i>liibma – tiibma vai bábir</i>
<i>albmi – beaivváš vai čalbmi</i>	<i>guovža – ealga vai čuovža</i>
<i>gákti – bákti vai gahpir</i>	<i>juvla – čuvla vai sihkkel</i>

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva A ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.19–22

Lohkangirjjis s. 18–19 BUSTÁVVA I

Riimmat

Cealkkariibma

Ráhkadit cealkkariimmaid ovttas oahppiiguin. Oahpaheaddji berre ráhkadit govvaevt-tohusaid maid čájeha oahppiide, ovdal go oahppit ieža galget hutkat cealkkariimmaid.

Ovdamearkkat govaide:

<i>Ánde vuodjá.</i>	<i>Hánná gállá.</i>	<i>Beana ciellá.</i>
<i>Tiibmá čuodjá.</i>	<i>Ovllá čállá.</i>	<i>Guovža njiellá.</i>

Oahpaheaddji: «Mus lea *gárri*.» Oahppi: «Mus lea... (*várri*).»

Oahppit, guovttis ovttas, tevdnejit riibmagovaid. Riibmagovaid henge seaidnái.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva I ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.23–25

Sátne

Oahpaheaddji lea heŋgen cealkkakoartta seaidnái. Oahpaheaddji sáhtá geavahit cealkagiid oahppiid buvttateavsttain (LHV-teavsttas). Oahppit ja oahpaheaddji ovtta lohket koartta ja geardduhit tearpma cealkka. Galle sáni leat cealkagis? Oahpaheaddji heŋge máŋga cealkkakoartta oahpahušlatnjii. Man ollu sánit leat dán cealkkakoarttain? Jus oahppit cuiggodit, ahte sániin leat gaskkat, dahje ahte lea čuokkis cealkaga loahpas, de oahpaheaddji čilge: «Juohke sáni maŋis lea gaska. Juohke cealkaga loahpas lea ges čuokkis».

Mii sániid lea ovddimučas?

Oahpaheaddji: «Giddejekket čalmmiid. Sáhttibehtet go gullat mii sániid lea ovddemus dán cealkagis/ maŋimužžan dán cealkagis?» Oahpaheaddji ráhkada cealkagiid.

Galle sáni?

Oahpaheaddji: «Giddejekket čalmmiid. Sáhttibehtet go gullat galle sáni dán cealkagis leat?» Oahpaheaddji álgá guovtte sánát cealkagiin. Oahppit bidjet beavddi ala ovtta legobirccu juohke sáni várás. Oahpaheaddji sáhtá geavahit oahppiid buvttateavsttas váldon cealkagiid. Go oahppit leat merken birccuiguin, de oahpaheaddji čájeha cealkaga, mii guhkes báhpárii lea čállon. Oahpaheaddji lohka cealkaga oktii vel dan seammás go logadettiin čujuha sániide. Loahpas koaralohkkojuvvojit sánit ja oahpaheaddji logadettiin čujuha daidda. Oahppit besset de dárkkistit lea go sis rivttes bircolohku.

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva R ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 26–28

Lohkangirjjis s. 22–23 BUSTÁVVA L

Cealkka

Oanehis mitalusat:

Oahpaheaddji: Cealkagat leat oanehis mitalusat. Dál áiggun mun ráhkadit unna mitalusa (muhtun oahppi birra) *JUNNE LEA BIVDDUS*.

Oahpaheaddji: Mii lea dán oanehis mitalusa namma?

Oahppit: Cealkka.

Oahpaheaddji ráhkada cealkaga juohke oahppái. Juohke háve oahpaheaddji jearrá:

– Mii lea oanehis mitalusa namma? Oahppit vástidit: Cealkka

Sánit šaddet cealkkan

Ovttas oahppiiguin ráhkadit cealkaga, mas dihto sátni lea mielde, omd. mánná. Sáni galgá čállit távvalii/ bábertávvalii. Oahppit evttohit eará sániid, maid oahpaheaddji čállá távvalii. Juohkehaš oažžu ovttá dain sániin, mat leat távvalis. Sániiguin sii ráhkadit cealkaga. Oahpaheaddji čállá cealkagiid dihtoriin. Oahppit ožžot iežaset cealkaga, mii liibmejuvvo vuolemužžii stuorra árkii. Sii tevdnejit dasa gova. Árkkaid oahpaheaddji darvviha/ cikce oktii suorragirjin.

Cealkagat govaide

Oahppit čuhppet govaid vahkkobládiin, dahje ožžot oahpaheaddjis muhtun gova. Juohke oahppi čállá cealkaga govvi. Oahpaheaddji dahje oahppi čállet cealkagiid dihtoriin. Govat teavsttain heñgejuvvojit seaidnái čájáhussii.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva L ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 29–31

Ahtasánit

Mu golmmačieगत háhtta

Lávlla guovdilastá doahpaga *sátne*, go eaŋkil sánit váldojuvvojit eret juohke háve go lávlla lávlojuvvo. Álggos lea *háhtta*, dasto *golbma* ja loahpas *čiega*. Daidda sániide čadnojit lihasteamat, mat leat mielde, dalle maiddái go sátne jávká lávlagis.

Háhtta: gieđat oaivvis oktii

Golbma: golbma suorpma

Čiega: mii hábmet golmmačieगतaga čuvddiiguin ja belggiiguin vuostálagaid

Lávlla: *Mu golmmačieगत háhtta*

(Dárogillii: *Min hatt, den har tre kanter*)

Mu golmmačieगत háhtta,

dat golmmačieगत lea.

Jus golmmačieगत ii leat,

de háhtta ii leat mu.

Ahtasánit

Gávdat ahtasániid:

Oahpaheaddji: «Dál mun logan ovttá cealkaga, muhto das váilu okta sátne.

Sáhtti-behtet go dii mu veahkehit gávdat sáni mii heive?

Mun áiggun borrat...».

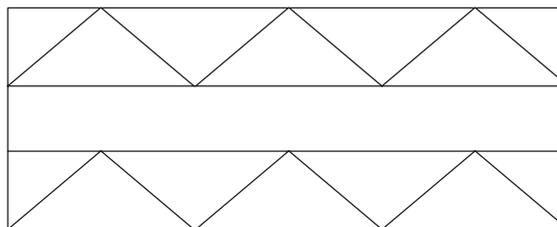
Oahpaheaddji čállá távvalii sániid maid oahppit evttohit.

Oahpaheaddji: «Sánit maid dii leppet evttohan, leat ahtasánit.»

Máhccungirjjáš

Oahppit ráhkadit máhccungirjjáža (gov.30) áhtasániiguin, maidda tevdnejit govaid. Okta sátne juohke siidui. Girjjiid sáhttet addit mánáidgárdái dahje unnit oarbinaččaide.

- LHV-bargomuđdu ja syntesa-barggut go oahpaha bustávva Š ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 32–34

Gov.30 Máhccungirjjáš

Lohkangirjjis s. 26–27 BUSTÁVVA E

Cealkka

Gávna ođđa vejolašvuodaid

Oahpaheaddji juohká oahppiide sátnekoarttaid. Berre álggos álgit oanehis cealka-giiguin, main leat dušše golbma sáni. Nu ollu oahppit leat mielde go leat sánit cealka-gis. Oahppit galget riehta maŋŋálagaid čuožžut, vai šaddá áddehahtti cealkka. Eará oahppit lohket cealkaga jitnosit ovttas oahpaheaddjin.

Ráhkát cealkaga ođđasit

Oahppit barget ovttas joavkkus. Juohke joavku oažžu ovttá cealkaga, mas leat seammá ollu sánit go oahppit. Oahppit lohket cealkaga ja dasto čuhppet cealkaga sániid mielde. Oahppit galget ovttasrádiid bardit cealkaga fas oktii.

Viiddidit cealkaga

Oahppiiguin ovttas viiddidit cealkaga.

Álggos álgá guvttiin sániin: *Elle vázzá*, mii sáhtta šaddat *Elle vázzá johtilit*, mii sáhtta šaddat *Elle vázzá johtilit bálgá mielde*, mii sáhtta šaddat *Elle vázzá johtilit bálgá mielde ruoktot* jna.

Oahppiin jearrat: «Sáhtta go cealkaga šat viiddidit?» Dán cealkkastoahkama sáhtta rieggás bargat.

- LHV-bargomuddu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva E ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 35–37

Lohkangirjjis s. 36–37 BUSTÁVVA V

Stávvalat

Oahppiid namat 1

Oahpaheaddji ja oahppit doškot stávvaliid mielde oahppiid namaid. Galle stávvala guđege namas leat?

Oahppiid namat 2

Oahpaheaddji: «Mu namma lea Áne.» (Guktii doaškut).

Buohkat dadjet *Án-ne* stávvaliid doaškkodettiin). «Mii du namma lea?»

(Bálkestít muitaleaddjiseahka muhtun oahppái).

Nillá: «Mu namma lea Nillá.» (Guktii doaškut. Buohkat dadjet Nil-lá stávvaliid doaškkodettiin). «Mii du namma lea?» (Nillá bálkesta muitaleaddjiseahka muhtun oahppái).

Oahppiid namat 3

Oahppit juhkkoujvojit joavkkuide dan mielde man ollu stávvalat sin namain leat.

«Mii lea dá báleamos min joavkkus: ovttestávval-, guovttestávval- vai golmmastávval namat? Lea go ovttasge namma, mas leat eanet stávvalat?»

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha V ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 38–40

Lohkangirjies s. 38–39 BUSTÁVVA O

Stávvalat

Gullat stávvaliid:

Okta, guokte vai golbma stávvala?

Oahppit čuhppet govaid main leat guokte ja golbmastávvalsánit. Oahppit liibmejit govaid stuorra árkaide. Okta árka juohke stávvala várás.

Okta, guokte dahje golbma stávvala?

Oahppit sirrejit govvakoarttaid stávvaliid mielde, guovttestávvalkoarttat ovttá ráidui, golmmastávvalkoarttat ovttá eará ráidui jna.

Mii sániid dá lea?

Guldalit álggos – geahččat maŋŋá

Oahppit čohkkájit rieggás. Oahpaheaddjis leat čiegus govat. Oahpaheaddji váldá ovttá gova ja lohka sáni čielgasit stávvaliid mielde. Oahppit galget árvidit mii govassá lea.

Oahpaheaddji: «Mus leat čiegus govat. Mun muitalan mii govain lea, muhto mun dagan dan váddát didjiide. Mun logan sániid stávvaliid mielde.»

Oahppit isket árvidit dál: «Šu-ku-lá-da»

Oahppit dadjet oktanaga: «Šu-ku-lá-da»

Oahpaheaddji: «Lea go oktage árvidan mii govas lea?» Čájeha gova go oahppit leat árvidan.

Dán vuogi mielde bargá maiddá eará govaiguin.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva O ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 41–43

Lohkangirjji s.40–41 BUSTÁVVA Č

Stávvalat

Doaškut stávvaliid

Oahpaheaddji ja oahppit doškot stávvaliid sániin, mat gullet dan bustávvi, mainna oahppit leat bargamin. Galle stávvala sánis leat?

Stávvaliid njuikut

Sávvanstoahkan: Stoahkat seammaláhkái go «Šaldi, šaldi» (Dárogillii: *Bro, bro, brille*). Oahppit ohppet lávlaga vuos. Sii čužžot rieggás giehtalagaid. Oahpaheaddji ja muhtun oahppi ráhkadeaba «šaldi». Earát vázzet lávllodettiin maŋŋálagaid šaldi vuolde. Oahppi gii šaddá šaldi vuollái, ferte sávvat ovttá tingga maid njuiku stávvaliid mielde.

Lávlla: «Dál stoahkat stohkosa»

Dál stoahkat stohkosa.

Dál stoahkat stohkosa.

Dál stoahkat sávvanstohkosa.

Sá-sávvanstohkosa.

Maid sávat dasto don? (Šuokŋa: Ved veien lå et hus)

Maŋimus linnjás «šaldi» gahččá ja okta mánná lea gitta.

Oahpaheaddj (jearrá oahppis): «Maid don sávat?»

Oahppi: «Mun sávan... (omd. bussá)»

Oahpaheaddji (dadjá ja njuiku sávaldaga): «Bus-sá»

Oahppi (njuiku ja dadjá): «Bus-sá»

Stávvalgilvohallan

Guokte joavkku gilvvohallet stávvalčinkumis. Oahppit galget gávdnat stávvalrikkis sániid maid okta oahppi, guhte činju joavkku ovddas, sáhtta činjut mángii, ovddosguvlui. Dat guhte činju, ferte oážžut mielde buot stávvaliid.

Stávvalkoarttaiguin sániid ráhkadit

Oahpaheaddji sáhtta geavahit stávvalkoartaspealu maid Idut lea almmuhan.

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva Č ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 44–46

Lohkangirjjis s. 42–43 BUSTÁVVA G

Vitssat / cukcasat ja árvádusat

Mii muitalat vitssaid / cukcasiid

Oahpaheaddji muitala vitssaid, oahppit árvidit: Gánda bođii hui duolvasin ruoktot. Áhčči dadjalii: «Don gal leat dego unna spiinnáš. Diedát go don mii spiinnáš lea?» Gánda: «Jo, stuorra spiinni čivga.»

Oahpaheaddji: «Ihttázii galgabehtet s. 40–41 ja s.42 rehkenastit.»

Lásse: «Vuoi, áhčeriebus dan barggu.»

Árvádusat

Oahpaheaddji muitala ja oahppit árvidit.

- Mainna čalmmiin it sáhte oaidnit? (muohtačalmmiin)
- Mainna njuniin it sáhte haksit? (gámanjuniin)

Mun jurddašan...

Joavku čohkká rieggás ja oahpaheaddji vuos čohkká muitaleaddjistuolus. Oahpaheaddji ráhkada árvádusaid.

- «Sátni álgá g jietnadagain. Mun jurddašan muhtun ealli birra mii orru vuovddis, mii oadđá dálvvi, mii lihkká giđdat (Guovža)»
- Oahppit ges vuoruid mielde ráhkadit árvádusaid.
- *Leavedolggiin (Min Áigi)* gávdnojot eanet cukcasat ja árvádusat.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva G ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 47–50

Lohkangirjji s. 44–45 BUSTÁVVA Đ

Goallossánit

Mat goallossánit leat

Oahpaheaddjis lea giehtavávva Ánná, maid ieš goarru dahje geavaha sámegáktevávva mii gullá *SUKKÁ HÁVVÁ*-ráidui (*Davvi Girji 1997*) go ovdanbuktá doahpaga *goallossánit*.

Oahpaheaddji: «Ánná, go mun dajan lákca, maid don jurddašat dalle?»

Vávva Ánná (jurddaša guhkká): «Lá-lá-lákca-gáhku»

Oahpaheaddji: «Ja go mun dajan juovla, de don jurddašat..?»

Vávva Ánná: «Mun jurddašan juovlaskeaŋka.»

Oahpaheaddji (dál áigut mii stoahkat daiguin sániiguin): «Mun dajan lákca (doallat olgeš čorpma bajás) ja gáhku (doallat gurut čorpma bajás). Go lákca ja gáhku deaivvadeaba, mii de šaddá (olgeš ja gurut čorpma deaivvadeaba)?»

Oahppit: «Lákca-gáhku.» Čorpma čájehit lohkan- ja čállinháltti.

Evttohusat eará sániide:

mála ja *kusta* šaddá..?

biila ja *boagán* šaddá..?

govva ja *girji* šaddá..?

bussá ja *čivga* šaddá..?

skuvla ja *busse* šaddá..?

gáma ja *báddi* šaddá..?

Mat sánit heivejit oktii?

Ulbmil lea ráhkadit goallossániid. Oahpaheaddji čájeha doaimma ja vällje sáni *geassi*. Oahpaheaddji:» Sáhtá go giehtavávva Ánná mu veahkehit gávdnat sániid mat heivejit sátnái *geassi*?» Ánná evttoha *geasseskuovat*. Oahppit evttohit eanet sániid: *geassebáidi*, *geassečuvla*, *geasse...* jna.

Oahpaheaddji hástala oahppiid vuoruid mielde gávdnat sániid, maid sáhtá oktiibidjat dainna sániin maid oahpaheaddji ovdanbuktá.

Sátneevttohusat:

ullo-

skuvla-

mearra-

johka-

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva Đ ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 51–53

Goallossánit

Goallossániid ráhkadit govvakoarttaiguin

Oahppi oažžu golbma govvakoartta. Son bidjá koarttaid maŋŋálagaid beavddi ala. Ovttá lihtis leat golbma govvakoartta, mat gullet oktii daiguin koarttaiguin mat oahppis leat beavddi alde. Oahppi lokte lihtis govvakoartta. Oahppi galgá guokte govvakoartta náitit oktii, nubbi lea beavddi alde ja nubbi ges lihtis, nu ahte šaddá goallossátni. Son lohká jitnosit govvakoartta, maid lihtis lokte, ja gávdná beavddi alde govvakoartta mii gullá oktii dáinna koarttain.

Goallossániid ráhkadit sátnekoarttaiguin

Oahpaheaddji ráhkada lihpuid dáiguin sániiguin:
govva, girji, skuvla, lávka, mála, kusta.

Čále sániid iešguđetlágán ivnniiguin, vai oahppit oidnet, ahte leat guokte sáni go sániid oktii bidjá.

Hála sániid sisdoalu birra ja mo sisdoallu rievdá go sániid goallosta. Mii lea *govva*? Mii lea *girji*? Mii lea *govvagirji*? Čájjet eanet ovdamearkkaid.

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha diftongga UO
- Bargogirji s. 54–56

Lohkangirjjiis s. 48–49 BUSTÁVVA Ʀ

Dahkansánit

Mii dahkansátni lea?

Oahpaheaddji: «Mii leat gullan áhtasániid birra. Dat leat áđaid namat. Muhto leat maddái sánit mat muitalit maid mii dahkat. Danne lea daid sániid namma dahkansánit. Sáhttet leat sánit *čállit, čihkut, málet* jna. Mii lea daid sániid namma?»

Oahppit: «Dahkansánit.»

Oahpaheaddji: «Sáhttibehtet go gávdnat eanet dahkansániid?»
(*njuikut, sukkát, viehkat* jna.)

Gávdnat dahkansániid

Čohkkát rieggás ja sáddet muitaleaddjiseahka oahppiid mielde. Buohkat gávdnet dahkansániid.

Mun máhtán... *Mun in máhte...*

Ná barggan mun

Šuokŋa: *Gaskasa birra*

Oahppit ráhkadit odđa vearssaid.

Galle dahkansáni?

Galle dahkansáni oahppit nagodit dadjat minuhtabealis?

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva F ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.57–58

Lohkangirjjis s. 50–51 DIFTONGA IE

Vuostesánit

Mii gávdnat vuostesániid⁸

Oahppit gávdnet sániid mat leat vuostesánit:

<i>Bliánta ii leat guhkki, muhto...</i>	<i>Báddi ii leat gassat, muhto...</i>
<i>Beana ii leat unni, muhto...</i>	<i>Elle ii leat boaris, muhto...</i>
<i>Glássa ii leat gitta, muhto...</i>	<i>Mun in leat suhtus, muhto...</i>
<i>Guoddá ii leat garas, muhto...</i>	<i>Geasset ii leat buolaš, muhto...</i>

Mii speallat vuostesátnelotto

Oahppit spellet guovttis ovttas.

Juohke oahppi oažžu dulbosa ja guhtta koartta. Oahppit seaguhit koarttaid ja rohttejit koarttaid vuoruid mielde. Go rahpet koartta, de dárkkisit lea go sis dan sátnái vuostesátni dulbosis. Jus lea, de rohttejit koartta.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha diftongga IE
- Bargogirji s. 59–61

⁸ antonym

Álgojietnadagat

Buohkat geaid namma álgá...

Oahpaheaddji: «Buohkat geaid namma álgá Á-jietnadagain čohkkejit láhttái.»
Oahpaheaddji gávdná eará vejolašvuodaid eará álgojietnadagaide.

Namas vuosttaš bustávva. Mii lea dábáleamos?

Hejget bálddalagaid bustávaid mat leat alfabehtas. Oahppit čállet iežaset vuosttaš bustáva ovttá lihppui. Lihput biddjojit rivttes bustáva bajábeallái. Ságastallat: Mii bustávaid lea dábáleamos min joavkkus?

<input type="text" value="A"/>							
<input type="text" value="A"/>	<input type="text" value="Á"/>	<input type="text" value="B"/>			<input type="text" value="D"/>		
A	Á	B	C	Č	D	Đ	E

Gov.31 Bustávvaoplánša

Ráhkadat govvakoarttaid

Oahppit čuhppet govaid vahkkobláđiin ja liibmejit daid gárra árkkaid. Koarttaid bidjet beavddi ala. Oahppit loktejit koartta vuoruid mielde, dadjet sáni ja sáni álgojietnadaga.

Govvalotto

Oahpaheaddji ráhkada/ čohkke lottokoarttaid. Sátnepárat (guokte koartta) álget seammá álgojietnadagain.

- Gokko boahdá jietnadat sánis; – álggus – siste – loahpas? (Mánngus 33)
- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva C ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 62–65

Lohkangirjjis s. 54–55 BUSTÁVVA D

Álgojietnadat

Bustávvakoartastoahkan

Oahppit bargat guovtte olbmo joavkkuin. Oahppi guovttos oážžuba bustávvakoarttaid, omd. bustávaiguin a ja s (dahje dan bustávva mii dál lea fáddán) ja govvakoarttaid, main lea govat mat álget a ja s álgojietnadagaiguin. Oahpaheaddji ieš merreda galle govvakoartta juohke bustávvii galget mielde. Oahppi guovttos lohka govvakoarttaid vuoruid mielde, gávdnaba govvakoarttaid álgojietnadagaid ja bidjaba govvakoarttaid rivttes bustávvakoarttaid vuollái. Sáhtta lasihit koarttaid, nu ahte leat 3–4 bustávva mielde ja daidda govvakoarttat.

Čállit sáni álgobustáva

Hárjehallat bargovuogi vuos ovtta oahppiiguin. Okta sátnekoarta lea beavddi alde. Muhtun oahppi fitná koartta lohka min jitnosit, ja manná fas iežas beavdá čállit sáni álgobustáva. Jus leaš vajáldahtán, de fitná dárkkisteamen. Oahppi oážžu govvakoartta, ja čállá sáni bustávvakoartta vuodul. Dasto de ožžot buot oahppit fitnat rahpamin ovtta koartta seammá málle mielde.

- Gokko boahdá jietnadat sánis; – álggus – siste – loahpas? (Mánngus 33)
- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva D ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.66–68

Lohkangirjjis s. 62–63 BUSTÁVVA Z

Synonymat

Mii gávdnat sániid main lea seammá sisdoallu⁹

Mo sáhtta dáid earaláhkái dadjat:

- *Dálvet lea **galmmas** (buolaš).* *Geasset lea **liekkas** (báhkas).*
- *Mu ustit lea **šiega** (ustitlaš).* *Bussá lea **čáppat** (finnis).*
- *Spiidni lea **buoidi** (gassat).*

⁹ synonym

Mii speallat synonymasátnelotto

Oahppit spellet guovttis ovttas. Juohke oahppi oažžu dulbosa ja guhtta koartta. Oahppit seaguhit koarttaid ja rohhtejit koarttaid vuoruid mielde. Go rahpet koartta, de dárkkistit lea go sis dan sátnái synonymasátni dulbosis. Oahpaheaddji ráhkada ieš spealu.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva Z ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 69–71

Lohkangirjjis s. 64–65 BUSTÁVVA J

Álgojietnadat

Lohkat vuosttaš bustáva

Oahpaheaddji ovdanbukta golbma pára govva- ja sátnekoarttaid. Muhtun oahppi oažžu ovttakoartapára. *Oahpaheaddji*: «Mii lea seammá guktuin koarttain?» (Dat álget seammá jietnadagain.) Joatkit ná eará koartapáraiguin maiddá. Máhttet go oahppit lohkat sátnekoarttaid?

Čállit sáni álgobustáva

Sátnekoarttat leat beavddi alde. Oahppit fitnet ovttakoartta lohkamin jitnosit, ja mannet fas iežaset beavdá čállit sáni álgobustáva. Bargat seammá málle mielde go ovddit bustáva vuolde čilgejuvvon.

Sirren

Oahppit sirrejit sátnekoarttaid sáni vuosttaš bustáva mielde.

Oahpaheaddji: «Mii álgojietnadagaid sániin lea?»

- Gokko boahká jietnadat sánis; – álggus – siste – loahpas? (Mánngus 33)
- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva J ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 72–74

Lohkangirjjis s. 66–67 BUSTÁVVA Ž

Suorggideapmi

Vearbasuorggidangehčosat

Mii lea erohus sániin?

- geažus - *goahtit*: *čállit* ja *čálligoahtit*
- geažus - *dettiin*: *njuikut* ja *njuikkodettiin*

Ovttas oahppiiguin dutkat rieggás:

Goas geavahit gehčosa *goahtit*?

Goas geavahat gehčosa *dettiin*?

Oahppit ges vuoruid mielde ráhkadit vearbaid maidda laktet gehčosiid *goahtit* dahje *dettiin*.

Oahpaheaddji čállá sániid távvalii, ja ovttas oahppiiguin dutket leat go oanehis vai guhkes sáni. Sániid čállit stávvaliid mielde, sániid doaškut stávvaliid mielde.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva Ž ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.75–77

Lohkangirjjis s. 68–69 BUSTÁVVA B

Loahppajietnadagat

Sirret govaid loahppajietnadaga mielde

Oahppit čuhppet govaid vahkkobláđiin. Govaid bidjet beavddi ala. Oahppit loktejit govaid vuoruid mielde, dadjet sáni ja sáni loahppajietnadaga, ja sirrejit govaid loahppajietnadaga mielde.

Sátneráidu

Oahpaheaddji dadjá ovttá sáni, omd. *lávvu*. Son addá muitaleaddjiseahka muhtun oahppái gii galgá gávdnat sáni mii álgá jietnadagain *u*. Stoahkan joatkašuvvá dassái go buohkat leat ožžon muitaleaddjiseahka.

- Gokko boahotá jietnadat sánis; – álggus – siste – loahpas?, Mánngus 33

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva B ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.78–80

Lohkangirjji s. 76–77 BUSTÁVVA K

Ođđa sánit

Eret váldit jietnadaga

Oahpaheaddji čájeha sáni *gáisá* govvabustávvaakoarttain ja dadjá, ahte dál mii áigut geaidit, nu ahte ođđa sáni oažžut. Mii váldit eret ovttá jietnadaga. (Oahpaheaddji čájeha guktuid govvasátnekoarttaid *gáisá* ja *áisá*.) *Ggg...áisá. Ááá...isá.*

Man jietnadaga lean eret váldán? Oahpaheaddji váldá eret *g* ja oažžu sáni *áisá*. Divtte oahppiid geaidit ruovttoluotta sáni *gáisá*.

Bargga seammaláhkái dáiguin sániiguin:

gáiru - áiru

gálgu - álgu

báhčči - áhčči

Solju - olju

Lasihit jietnadaga

Oahpaheaddji čájeha sáni *áidi* govvabustávvaakoarttain ja dadjá, ahte dál mii áigut geaidit, nu ahte ođđa sáni oažžut. Mii lasihat ovttá jietnadaga.

(Oahpaheaddji čájeha guktuid govvasátnekoarttaid *gáisá* ja *áisá*.) *Ááá...idi. Bbb...áidi.* Man jietnadaga lean lasihan? Divtte oahppiid geaidit ruovttoluotta sáni *áidi*.

Bargga seammaláhkái dáiguin sániiguin:

áhkku - gáhkku

áidi - báidi

áibmu - váibmu

áigi - dáigi

albmi - čalbmi

Lonuhit jietnadaga

Oahpaheaddji čájeha sáni *dákti* bustávva-koarttain ja dadjá, ahte dál mii áigut geaidit, nu ahte odđa sáni oažžut.

Oahpaheaddji váldá *d* koartta eret ja bidjá dasa *b* koartta ja oažžu sáni *bákti*.

Divtte oahppiid geaidit ruovttoluotta sáni *dákti*.

Bargga seammaláhkái dáiguin sániiguin:

<i>dáigi - láigi</i>	<i>varra - garra</i>	<i>goddi - loddi</i>	<i>guovža - čuovža</i>
<i>meres - geres</i>	<i>gákti - bákti</i>	<i>nállu - dállu</i>	<i>beassi - geassi</i>
<i>sáidi - báidi</i>	<i>juvla - čuvla</i>	<i>gohpi - rohpi</i>	<i>bealgi - sealgi</i>
<i>báddi - gáddibáhkki</i>	<i>báhkki- náhkki</i>	<i>honnet - dronnet</i>	<i>hoallu - boallu</i>
<i>divga - čivga</i>	<i>sátne - bátne</i>	<i>junjá - lunjá</i>	<i>guossa - luossa</i>

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva K ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 81–83

Lohkangirjjis s. 78–79 DIFTONGA OA

Jietnadaddat

Čiegus ádat

Oahpaheaddji doallá muhtun áda sealggabealddes. Sáhttet go oahppit árvidit mii sus lea?

Oahpaheaddji: «m...á...l...a»

Oahpaheaddji joatká sammaláhkái eará ádaiguin (*manni, lávvu, fanas, girdi*).

Mii govaid?

Oahpaheaddjis leat golbma gova ja jietnadaddá daid ovttaid mielde. Mii govaid jietnadallo? Oahppit árvidit.

Jietnatat stoahkan

Oahpaheaddji jietnadaddá ovttá sáni ja bálkesta muitaleaddjiseahka muhtun oahppái gii dadjá sáni ja bálkesta fas muitaleaddjiseahka ruovttoluotta. Joatkke ná dassáži go buohkat leat beassan geahččalit.

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha OA-diftongga
- Bargogirji s.86–88

Sánit

Guhkes ja oanehis sánit (jietnadagat)

Oahpaheaddji heñge guokte govvakoartta bábirtávvalii, jietnadaddá sániid, ja heñge ovttá koarttaža juohke jietnadaga várás gova vuollái. Man sánis leat eanemus koarttažat (jietnadagat)? Mii sániid lea guhkimus? Bargga seammá málle mielde eará govvakoarttaiguin.

Guhkes ja oanehis sánit (bustávat)

Oahpaheaddji heñge guokte sátnekoartta bábirtávvalii. Man sánis leat eanemus bustávat (jietnadagat)? Mii sániid lea guhkimus? Bargga seammá málle mielde eará sátnekoarttaiguin.

Guhkes ja oanehis sánit teavsttas

Vállje ja heñge ovttá cealkaga LHV-teavsttas bábirtávvalii:

- Galle sáni leat cealkagis?
 - Mii sániid lea guhkimus?
 - Mii sániid lea oaneheamos?
 - Mat sánit leat seammá guhkit?
-
- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva T ja vástideaddji jietnadaga
 - Bargogirji s.89–91

Lohkangirjjis s. 82–83 DIFTONGA EA

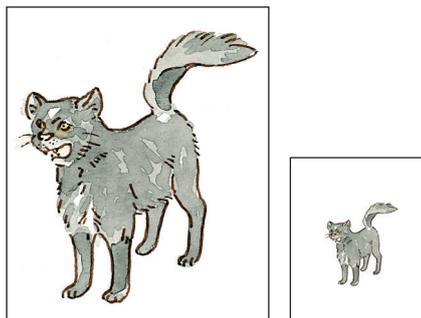
Suorggideapmi

Mii erohusaid lea sániin *bussá* ja *bussáš*?
Ságastallat oahppiiguin: «Mii lea erohus
dán sániin *bussá* – *bussáš*?

Mii earuhá sániid sisdoalu?»

Dán bargui oahpaheaddji sáhtta geavahit gov-
vakoarttaid čállojuvvon sániiguin, go dalle
oahppit oidnet, ahte lea erohus sániin *bussá*

ja *bussáš* sihke čálalaččat ja sisdoalu ektui. Dán barggus berre maiddái imaštallat
oahppiiguin ovttas mii lea sánis *bussáš* mii rievddada sisdoalu sáni *bussá* ektui. Oah-
paheaddji vállje ieš sániid maiguin háliida bargat.

Gov. 32 Govvakoarttat

Imaštallat ovttas:

Maid mearkkaša bustávva *š* sáni loahpas?

Masa lea dat dovdomearka?

- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha diftongga EA
- Bargogirji s.92–94

Lohkangirjjis s. 84–85 BUSTÁVVA H

Suorggideapmi

Adjektiivagehčosat:

Adjektiivva veardadallamis¹⁰ berre álggos válljet sániid, main ii leat dássemolsašupmi.

Oahpaheaddji: «Mii lea erohussan dán sániin? Mii lea sánis mii dahká, ahte govat
leat iešgudetlágánat.

Maid muitala *t* bustávva? Maid muitala geažus *mus*?»

Dán bargui oahpaheaddji berre geavahit govvakoarttaid, čállojuvvon sániiguin,
omd. *guhkes báddi*, *guhkit báddi*, *guhkimus báddi*. Oahppit golmmas ovttas, ožžot
bargobihtán tevdnet golbma gova iešgudetge sturrodagas. Muhtun oahppi tevdne

¹⁰ komparering

gánda, gii lea unni. Nubbi tevdne gánda, gii lea vel unnit, ja goalmát vel unnit gánda. Earát sáhttet fas tevdnet olbmo gii lea/ ealli mii lea stuoris dahje stuorát jna. Govaid, mat gullet seammá fáddái, sáhtta ovttaid mielde távvalii hejget, ja dasto ságastallat daid birra. Oahpaheaddji jodiha ságastallama :«Gea, dá lea okta gánda, gii lea unni. Mun lea čállán *unna* ja *gánda* gova vuollái ja maiddái távvalii. Gea dá, Jovvna lea maiddái tevdnen gánda. Dasa lean čállán *unnit* ja *gánda*. Dat gánda lea unnit go maid Hánsa lea tevdnen. Muhto Ovlá han maiddái lea tevdnen gánda. Dát gánda lea vel unnit go maid Jovvna lea tevdnen. Mun lean čállán *unnimus* ja *gánda* gova vuollái.» Oahpaheaddji joatká seammaláhkái daiguin eará govaiguin, maid oahppit leat tevdnen.

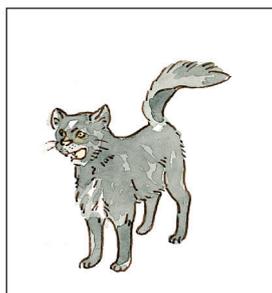
- LHV-bargomuđu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva H ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s. 95–97

Lohkangirjji s. 86–87 BUSTÁVVA P

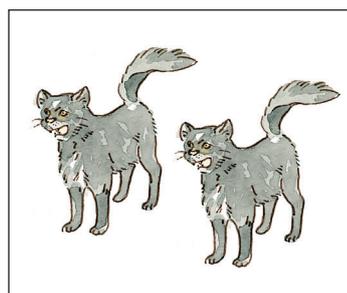
Eanetlohku

Substantiiva mánggaidlogu
geažus *-t*:

Berre álggos válljet sániid,
main ii leat dássemolsašupmi,
omd. *bussá*.

Bussá

Bussát

Gov. 33 Sátnekoarttat

Oahpaheaddji: «Mii lea ero-
hussan dán sániin? Mii lea

sánis mii dahká, ahte govat leaba goappatlagánat. Maid bustávva *t* muitala? Ahte lea okta dahje ollu? Dán bargui oahpaheaddji berre geavahit govvakoarttaid čállojuvvon sániiguin dahje ahte oahppit tevdnejit govaid.

Oahpaheaddji jodiha ságastallama: «Gea,dá lea okta gállu. Mun lea čállán *gállu* gova vuollái ja maiddái távvalii. Gea dá, Jovvna lea maiddái tevdnen, muhto son lea tevdnen mánga gállu. Dasa lean čállán *gállut*.

Dál mis leat ollu gál...: Ovlá, mat leat mis? Mis leat ollu gá... Riekta, mis leat ollu gállut. Maid fertet lasihit? Muhto dalle ii leat doarvái, ahte gállu lea čállon távvalii. Maid fertet lasihit, vai oažžut sáni *gállut*, Ánde? Na, mii fertet lasihit *t*. Mun lasihan gehčosa mii dahká, ahte *gállu* šaddá *gállut*. Álggos lea áibbas seammá, muhto go lasihat *t*, de mii áddet, ahte ii leat dušše okta, muhto ollu.»

Ságastallat: maid mearkkaša go lasiha bustáva *t* áhtasániid lohppii?

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva P ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.98–100

Lohkangirjjis s. 88–89 BUSTÁVVA N

Vearbasojaheapmi

Rivttes vearbasojaheamit

Ulbmil lea dahkat mánáid diđolažžan das mo vearbbaid sojahit riekta. Lea erenoamáš dehálaš go buot oahppit joavkkus eai hálddaš vearbakongruenssa sámegielas.

Oahpaheaddji imaštallá ovttas oahppiiguin:

Sáhtta go ná dadjat?:

«Mun lohkat girjji.»

«Mii málet gova.»

«Don njuikubeahtti bátti.»

«Dii čievččan spáppa.»

Manne dahje manne ii sáhte ná dadjat? Ságastallet mo de galgá čoavdit vai šaddá riekta.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva D ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.101–103
- Ságastallet mo de galgá čoavdit vai šaddá riekta.

Lohkangirjjis s. 90–91 BUSTÁVVA F

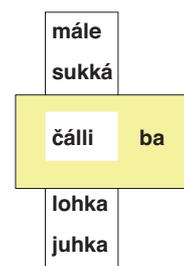
Vearbagehčosat

Bargat vearbagehčosiiguin

Ferte válljet vearbbaid, main ii leat dássemolsašupmi, omd. vearbba málet. Sáhtta dán vuogádaga hejget seaidnái, nu ahte lea oidnosis:

<i>mále- n</i>	<i>mále-jetne</i>	<i>mále-t</i>
<i>mále-t</i>	<i>mále-beahtti</i>	<i>mále-behtet</i>
<i>ále</i>	<i>wmále-ba</i>	<i>mále-jit</i>

Oahpaheaddji ráhkada vearbakoarttaid vearbain (álkkes sániid, nugo *mannat*, *gullat* jna. maid oahppit nagodit ieža lohkat), main leat preseansa sodjanhámit ja juohká daid oahppiide. Oahppit galget gávdnat man pronomenii sojahuvvon vearba gullá, ja heŋget vearbakoatta rivttes pronomena boahta/vuol-lái. Oahpaheaddji lea ovdalgihtii heŋgen pronomenkoarttaid seadnái. Oahpaheaddji ja oahppit ovttas imaštallet: «Manne leat «dahkansániin» iešguđetlágán lohpat? Mii lea sánis *málen* mii muitala, gii dan dahká/ahte **mun** dat málen?»

Gov. 34 Lohkankino

Vai oahppit šaddet didolažžan gehčosiidda de sáhtta dán bargui maiddái sátnelohkankino geavahit (gov.34), geahča čilgehusa s. 38.

- LHV-bargomuđdu ja syntesabarggut go oahpaha bustávva F ja vástideaddji jietnadaga
- Bargogirji s.106–108

RUOVTTUS

- Oahppit sáhttet ruovttus ohcat govaid, main lea dat bustávva mainna leat bargamin. Govaid liibmejít árkii/ bargogirjái ja ovdanbuktet muitalanbottus.
- Lohkanárkkat (www.satnemeahccai.no dahje lohkan.no) dahje lohkat lohkanirjjiis bustávveavstta ovttas vánhemiiguin.
- Oahppit lohket vánhemiiguin ovttas teavstta, maid leat ráhkadan LHV-vuogi dikterenmuttus.

Á LOHKAN- JA BARGOGIRJJIT

Táhppán siun Á lohkgirjjis leat álkes lohkan-teavsttat, mat ovddidit oahppiid lohkan-beaktisvuoda ja - leavttu. *Táhppán siun Á bargogirjjis* oahppit hárbjehallet sisdoalloádejuimi. Bargobihtát leat heivehuvvon *Táhppán siun Á lohkgirjji* teavsttaide. Bargadettiin *Táhppán siun Á lohkan- ja bargogirjjiiguin* oahpheadji berre čadahit sátnediktáhtaid jeavddalaččat, duodaštan dihtii oahppi lohkan- ja čállinováneami oppalaččat, geahča s. 53. Seammás maiddái berre iskat man muttus oahppi lea iežas lohkan- ja čállinčehppodagas. Dasa sáhtta geavahit iskosiid *Mu lohkanováneapmi* (mánnggus 6) ja *Mu čállinováneapmi* (mánnggus 7).

Á bargogirji deattuha gealboubmiid:

- stoahkat ja geahčaladdat gielain riimmaid, hoahkamiid, ritmmaid, jienaid ja sániid geavahemiin
- albmanahhtit ja muitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra sihke logadettiin ja čáledettiin
- guldalit, rámidit ja jearahallat go earát muitalit ja lohket
- geavahit eaŋkilis lohkanádejuimestrategiijaid ja reflekeret lohkkjuuvvon teavsttaid birra

Ovdaádejuimeovddidan strategiijat

Juohke odđa lohkanbihtái lea evttohuvvon dihto bargovuohki. Álggos berre gova, mii illustrere/mat illustrerejit teavstta, dutkat. Dehálaš ulbmil bargovugiin lea ovddidit oahppiid návcca guorahallat man birra teaksta lea. Dán vuogis ávkkástallá dieđuid ja máhtu maid govaid bokte oazžu, varra maiddái bajilčállagis, einnostit teavstta sisdoalu. Vuohki ovddiida ovdaádejuimi, mii fas veahkeha lohkanproseassa mannat njuovžilit. Teakstaoktavuoda¹¹ signálaid bokte máhttit einnostit, lea dehálaš lohkanstrategiija.

Dán lohkan-oahpahusdásis oahpaheadji oaidná lunddolažžan oahppiide lohkat teavstta jitnosit, ovdal go oahppit ieža lohkgohitet.

Ovdaádejuimi, jáhkku dahje dáidu man birra teaksta lea, álkkiida teakstalohkama.

¹¹ kontekst

Teakstalohkama álggaheami oktavuodas lea buorre dáhpi ávkkástallat teaksta-oktavuoda signálaid. Dalle jearrá gažaldagaid:

- Maid illustrašuvnnat muitalit?
- Maid bajilčála muitala?
- Muitalit go illustrašuvnnat ja bajilčála maidege teavstta/ girjji birra?
- Maid persovnnaid deaivat?
- Man birra gáddit mii teaksta lea?

Go lea lohkan moadde teakstaosi, de jearrá:

- Manná go nu go mii gáttiimet?
- Maid gáddit mii, dan vuodul maid dássáži leat lohkan, dáhpáhuvvat viidáseappot?

Mo ovddidit kontekstavuodduvvon strategiijaid

Kontekstavuodduvvon strategiijat eai leat dušše lohkamii čadnojuvvon, muhto oppalaččat dilálášvuodaide mas konteavstta ávkkástallá hypotesa einnosteapmái. Áicanákca, diehtu birasmáilmmis ja resonerennákca veahkeha oahppiid ovddidit hypotesa. Einnostannávcca stimulere lohkama bokte.

Koarialohkan

Go teavsttaid koarialohká oahppiidjoavkkuin, de oahpaheaddji sáhtta modelleret lohkanstrategiijaid, seammás go logadettiin doaibmá jitnositlohkanmodeallan buriin artikulašuvnnain ja ovttasdovduin¹². Jus teavsttas leat váttes sánit, nugo guhkes sánit, de oahpaheaddji sáhtta bisánit ja jearrat:

- Mii sániid son dát lea go jurddašat man oktavuhtii dat gullá?
- Mainna bustávain sátni álgá? Dahje: Leat go mii ovdal oaidnán sátneoasi eará sániin?
- Veahkeha go, jus mii sáni jidnet (lohkat dan bustávas bustávvi ja oktiigeassit jietnadaid)?
- Veahkeha go vástáduš min diehtit mii sániid dat lea?

12 innlevelse

S. 7 JOĐUS

Gealboulbmil:

stoahkat gielain ja geahččaladdat riimmaiguin, hoahkamiiguin, ritmmaiguin, jienaiguin ja sániiguin

■ GOWVA

- Maid govvas oaidnit?
- Man birra gáddet oahppit teavstta mitalit govaid vuodul? Bajilčállaga vuodul? Oahppit ovdanbuktet sin máhtu fievruid birra.

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *girdi*
- *biila*
- *toga*
- *busse*

Oahppit ja oahpaheaddji ovtta lohket sániid ja gávdnet daid teavsttas. Oahpahallat oahppiiguin odđa ohcanstrategiija: Dutkat sániid maid galget oheat teavsttas (muhtun oahppi sáhtta čállit sáni távvalii). Ohcagoahit sániid teavsttas: Álgit vuosttaš linnjás, guorrat čuvddiin gurut ravddas olgešguvlui (lohkanhálti). Jus sátni ii gávdno, de joatkit nuppi linnjás seammaláhkái. Nie bargat olles teavsttain.

Oahppit ráhkadit cealkaga mas geavahit daid sániid maid galge oheat.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Váttes sánit: *Gii, mii*

Oahpaheaddji čállá sániid vuollálagaid távvalii, ja sárgu sárgá bustávaid vuollái, mat leat seammát:

Gii *Mii* *Sii*

Mii lea imaš? Oahpaheaddji čállá sániid jietnadatbovssaide (geahča čilgehusa s. 23).

Guktui sániin dadjat *ij*, muhto mii čállit *ii*.

g	ii
---	----

Mii gávdnat eanet sániid mat riibmejit *gii* ja *mii* sániide. Oahpaheaddji čállá daid sániid távvalii.

Vahkkosánit

Oahpaheaddji ráhkada čappa rámma mii heñgejuvvo oahpa-
huslatnjii.

Vahkkosániid galgá bidjat rámma sisa.

Vuossárgga: Vahkkosátnelisttu geahčadit. Ságastallat maid
sánit mearkkašit, mo daid jietnadit, mat jietnadagat sániin leat,
maiguin bustávaiguin sánit leat čállon, ja čájehit ovdamearkka
teavsttas, mas sánit leat oassin.

Mañnebárgga- duorastaga: miehtá vahku ohcat vahkkosániid
go ođđa teavsttaid lohkat ja čállit. Sáhtá geavahit sátnekoarttaid, memory ja lotto
speallat ja sániid bidjat «máhtán» konvoluhttii.

Bearjadaga: Sátnediktáhtta vahku sániiguin.

Doabamuorra

Mii deavdit doabamuora. Ságastallama oktavuodas, oahppit gáv-
dnet vástádusa mii lea oktasaš sániin *biila*, *girdi*, *toga*, *busse*.
Go oahppit gávndet vástádusa **fievrrut**, oahpaheaddji vehkiin,
de oahpaheaddji čállá sáni távvalii.

Oahpaheaddji deavdá doabakárta ovttas oahppiiguin. Son
čállá sániid *girdi*, *biila*, *toga* ja *busse* doabamurrii. Dihtet go
oahppit eará sániid mat leat fievrrut? Oahppit evttohit eanet
fievrruid. Evttohusaid čállá váldosáni vuollái. Oahppit čället
sániid stuorra sátnekoarttaide (7x30 cm).

Váldosáni/ bajitdoahpaga čállit sierra ivdnekortii ja eará
sturrodagain. Sátnekoarttaid heñget vuollálagaid, geahča evt-
tohusa bálddas.

Fievrrut
Girdi
Biila
Toga
Busse
Spárka

■ TEAKSTABUVTTADEAPMI

Fáktakoarttat

Oahppit čohkkejit fáktagirjjiid, máinnusávdnasiid jna. fievrruid birra, sihkkeliid,
njealljajuvllagiid, skohteriid, guorbmebiillaid. Oahppit čohkkájit vuoruid mielde
muitaleaddjistuolus, ja ovdanbuktet govaid, geahča s. 19.

Oahppit ráhkadit fáktakoarttaid. Sii čället dihtoriin oanehis teavstta fievrru birra
maid leat välljen. Teavstta ja gova galgá liibmet garra báhpárii, mat šaddet fáкта-
koartan. Fáktakoarttaid sáhtá geavahit liige lohkanávnnasin.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Mátkkelávlla*, *Juhcá*, *jullá* cd:s

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 3

S. 8–9 GOS BOLFI LEA?

Gealboulbmil:

stoahkat gielain ja geahččaladdat riimmaiguin, hoahkamiiguin, ritmmaiguin, jienaiguin ja sániiguin

■ GOVVA

- Maid oaidnit govain?
- Geavahit miellagovvádusa:
Man birra gáddet oahppit teavstta leat?

■ TEAKSTA

Ovddidit lohkanstrategiijaid

Man birra gáddet oahppit teavstta leat govaid vuodul?

- Manne bussá namma lea *Bolfi*?

Gos mii leat?
Mii leat
luohkkálanjas.

Gos luohkkálatnja lea?
Luohkkálatnja lea
skuvllas.

Gos skuvla lea?

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *Sámis*
- *máilmmis*

Oahppit ja oahpaheaddji lohket sániid ovtta ja gávdnet daid teavsttas.
Geavahit odđa ohcanstrategiija, mii lea evttohuvvon s. 83.

■ LOHKAN

Oahpaheaddji lohka hoahkama *Mo stáluin birge*, *Ginna* lohkanirjiis
(Johan Jernsletten)

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Geavahit lohkanirjeteakstamálla ja ráhkadit hoahkama:

Teavstta sáhtta čállit A4 árkkáide ja teavstta sáhtta geavahit liigelohkanávnasin.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 4–7

S. 10–11 MUN MÁHTÁN

Gealboulbmil:

stoahkat gielain ja geahččaladdat riimmaiguin, hoahkamiiguin, ritmmaiguin, jienaiguin ja sániiguin

■ GOWVA

- Maid oaidnit govain?
- Mo galgá govvaráidduid govaid lohkat?
- Guđiide govaide oahppit liikojit eanemus?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sátnekoarttaide sániid:

- *lohkat*
- *viehkat*
- *čállit*
- *njuikut*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas.

Oahppiiguin oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s.83.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Muitaleaddjiseahkka

Oahpaheaddji čállá távvalii, ja kommentere čállinvuogi.

Buohkat čohkkájit rieggás.

Oahpaheaddjis lea mitalanseahkka.

Oahpaheaddji: «Mun máhtán vuodjit biillain.»

Muhtun oahppi: «Mun máiddái máhtán./ Mun in máhte.»

Muitaleaddji seahkka joatká eará oahppái.

Oahpaheaddji čállá muhtun oahppiid evttohusaid

bábirtávvalii:

Teavstta sáhtta A4 árkii čállit, ja geavahit dan

liigelohkan ávnnasin.

Mun
maiddái
máhtán.

In mun.

Elle máhtta
gitára
čuojahit.

Ovllá máhtta
sihkkelastit.

■ TEAKSTABUVTTADEAPMI

Oahppit čállet ja tevdnejit (jus dárbu, oahpaheaddji vehkiin), mas sii leat čeahpit, geahča s. 44. Oahppiid bargguin ráhkada girjji.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Mun gal máhtán*, cd:s *Mun gal máhtán* (Marie Kemi ja earát)

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 8–10

S. 12–13 LEA – II LEAT

Gealboulbmil:

stoahkat gielain ja geahččaladdat riimmaiguin, hoahkamiiguin, ritmmaiguin, jienaiguin ja sániiguin

■ GOWVA

Ságastallan

- Mii ságastallat mo sárggusráidu lea ráhkaduvvon:
- Govaid ferte dihto guvlui lohkat.
Mo galgá sárggusráiddu govaid lohkat?
- Sárggusráidduin leat hállan- ja smiehttanbulljarasat mat muitalit maid hállet ja jurddašit. Oahpaheaddji čájeha. Gávdnet go oahppit hállan- ja/dahje jurddašan-bulljarasaid?

■ TEAKSTA

Ovddidit ovdaláddejumi

Oahpaheaddji lohká bajilčállaga ja guokte álgo cealkaga:

- *Lea – ii leat*
- *Mus lea albbas.*
- *Sus ii leat albbas.*

Man birra oahppit gáddet teavstta leat?

■ SÁNIT

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *albbas*
- *guovža*
- *sávza*
- *heasta*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiiguin ohcanstrategiija, geahča s. 83.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Váttes sánit: ea-sánit

l	e a
---	-----

Mii lea oktasaš dáin sániin: *lea*, *sean̄ga*

Sániid oahpaheaddji čállá jietnadatbovssaide, geahča s. 23.

Mii lea imaš?

Vahkkosátni

Vahkkosátnerámmii, mii lea oahpahuslanja seainnis, oahpaheaddji heñge odđa sáni mii gullá lohkantekstii. Sáni galgá geavahit cealkagiin, ja sánis galgá guorahallat mat jietnadagat/ bustávat sánis leat, geahča s.83.

Plánša

Mii ráhkadat plánšša, masa čállit ea-sániid vuollálagaid. Juohke háve go deaivat ea-sániid, de oahpaheaddji ovttas oahppiiguin čállá daid sátneplánšii.

Muitaleaddjiseahkka

Oahpaheaddji čállá távvalii, ja kommentere čállinvuogi.

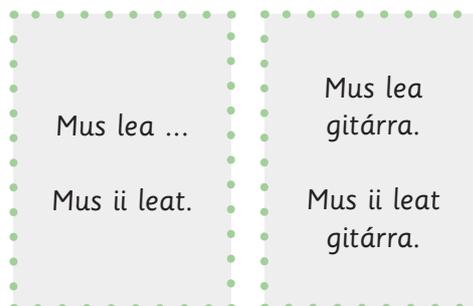
Buohkát čohkkájit rieggás.

Oahpaheaddjis lea muitaleaddjiseahkka. Geahča čilgehusa (seammá go muitaleaddjistuollu) s. 19 ja s. 87.

Oahpaheaddji: «Mus lea heasta.»

Ohta oahppi: «Mus ii leat heasta.»

Muitaleaddjiseahkka joatká eará oahppái.

Oahpaheaddji čállá muhtun oahppiid evttohusaid bábertávvalii. Teavstta sáhtta A4-árkii čállit, ja geavahit liigelohkamuššan.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 11–12

S. 14–15 SÁVE JA SOFE

Gealboulbmil:

stoahkat gielain ja geahččaladdat riimmaiguin, hoahkamiiguin, ritmmaiguin, jienaiguin ja sániiguin

■ GOWA

- Dovddadeaba go nieidda guovttos?
- Manin nubbi nieida soabbu?
- Gosa nieidda guovttos mannaba?
- Mii boahdá dáhpáhuvvat?

■ TEAKSTA

Teakstavásáhus

Oahpaheaddji lohka teavstta jitnosit.

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *ustit*
- *goarggut*
- *šiega*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiiguin ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Ovddidit lohkanstrategiijaid

Váttes sánit strategiija

Oahppi ja oahpaheaddji koaralohket teavstta, geahča s. 76.

- Leat go teavsttas váttes sánit? Čállit daid távvalii. Manin sánit leat váddásat? (guhkes sánit *vázziba*, konsonátačoakkáldatsáni *tráktor*, diftongasánit *goargnu*, *šiega*.)
- Oahpaheaddjis leat báhpárat, mat leat 5 cm govddu, masa sánit leat čállojuvnon. Juohke oahppi oažžu ovttá sáni, lohka dan, boahtá távvalii ja čujuha su sáni ja cealkaga oahpaheaddji vehkiin, jus dárbu.
- Oahppit čuhppet sáni bustávaid mielde ja lohket bustávaid. Maŋná sii bardet fas sáni čoahkkái, nu ahte lea seammá sáni mii báhpáris lei.
- Oahppit barget joavkkus, mas leat guokte oahppi. Oahppit bidjet bustávaid látnan, ja ráhkadit odđa sániid bustávaiguin.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Muitaleaddjiseahkka

Buohkat čohkkájit rieggás. Mii geavahat moadde minuhta jurddašit man láhkái mii leat šiegal. Oahpaheaddji álggaha: «Mun lean šiegal, go bussái attán biepmu.», geahča s. 13 ja s. 79.

Muitaleaddjiseahkka joatká viidáset oahppi lusa.

FÁDDÁ: USTIBAT

Teakstabuvttadeapmi: Buorre ustit

Oahpaheaddji lea čállán teavstta távvalii/bábirtávvalii:

Maid oahppit oaivvildit teavstta birra?

Mii lea buorre ustit? Muitaleaddjiseahkka

johtá oahppiid mielde, ja buot oahppit buktet evttohusa. Oahpaheaddji čállá bábir-távvalii. Sáhtta bajábeale teakstaminstara geavahit oahppi lohkan- ja čállinovdáneami duodastussan oppalaččat. Teavstta čállá A4 árkii ja geavahuvvo lohkanávnnasin.

Buorre ustit
Buorre ustit ii givssit.
Buorre ustit ii šláttar.
Buorre ustit háliida stoahkat.

Čiegu ustit

Oahpaheaddji čállá oahppiid namaid lihpuide, maid bidjá lihttái. Oahppit rohttejit vuoruid mielde nammalihpu. Ii oktage galgga diehtit, earret oahpaheaddji, gean namma lihpus lea, dat lea čiegu. Vahku mielde lea juohke oahppi čiegu-ustit sutnje, gean nama lea rohtten. Čiegu-ustit veahkeha ja lea hui šiegal sutnje.

Go vahku nohkagoahtá, de galget oahppit árvidit gii sin čiegu-ustit lea leamaš. Árvidat go riektá?

■ LÁVLLA

Lávlut: *Ustit*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*, Davvi Girji

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 13–15

■ SÁTNELISTU

Oahpaheaddjis leat sátnegirjjit mielde. Oahpaheaddji muitala masa dat geavahuvvojit, ja ahte sátnegirjjiin sánit leat alfabehta mielde ordnejuvvon. Oahpaheaddji bovde oahppiid ráhkadit iežaset sátnelisttuid. Sátnelisttu ráhkada čuoovvoaš vuogi mielde:

- Bidjat 7 mángosa badjálagaid, dáid mángosiid vuollái bidjá árkkka, mii sáhtá leat ivdneárka. Fuomáš! Mángosárkkain ferte leat mánggus guktuibealde. Árkkaid máhccu ja cikce oktii. Ivdneárkkas lea dál sihke ovda- ja maŋŋesiidu, mánggus 30–31.
- Oahppit geavahit alfabehta ja čállet ovta bustáva juohke rámma bajábeallái. Oahppit berrejit čállit bliánttain, jus šaddet divvut.

Oahppit galget dál čohkket sániid, mat čállojuvvojit sátnelistui rivttes bustáva vuollái. Joavku ságastallá gos sániid gávdne. Oahppiid berre movttiidahttit gávdat sániid lohkansteavsttain, eaige sániid maid ieža fuomášit. Ulbmil sátnelisttuin lea, ahte sánit čállojuvvojit riehta. Sátnelisttu sáhtá maiddái geavahit čoaggit sániid, mat gullet dihto fáddái, nu go eallit, lottit, guolit, borramušat, fievrut jna.

S. 16–17 VÁIVI

Gealboulbmil:

albmanahhtit ja muitalit njuovžilit iežas dovduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOWA

- Manin nieida čuožžu busse olggobealde?
- Manin son nieidda guovttos molsuba saji?
- Manin son nieiddas golget gatnjalat?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *váivi*
- *sirdiba*
- *váivašuvvá*

Lohkat sániid ovttas, gávdat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Vahkkosátni

Heŋget odđa sáni rámmii, geahča s. 77, ja kommenteret sáni. Odđa sátni sáhtta leat váivi.

■ FÁDDÁ: GIVSSIDEAPMI

Mii givssideapmi lea? Leat go oahppit sáni ovdal gullan? Mo lea dalle go givssiduvvo? Maid sáhttit mii bargat, vai ii oktage givssiduvvo?

Muitaleaddjiseahkka johtá oahppiid mielde, ja buot oahppit buktet evttohusa, geahča s. 79. Oahpaheaddji čállá bábirvávalii.

Sáhtta bajábeale teakstaminstara geavahit.

Ivnnit ja dovddut

Váivves ivnnit, issoras ivnnit.

Mii málet čáhcemálaiguin.

Golbma vuoddoivnni – fiskes, rukses ja alit - ja vilges ja čáhppes

Oahppit isket mo sáhtta ivnniid seaguhit.

Dovdduid oktavuodas:

- Suohttaseamos maid diehtit – mii geavahat *somás* ivnniid
- Issoreamos maid diehtit – mii geavahat *issoras* ivnniid
- Váivvimus maid diehtit – mii geavahat *váivves* ivnniid

Oahppit čohkkájit vuoruid mielde muitaleaddjistuolus, mas čájehit ja muitalit govaid birra – oahpaheaddji maiddái. Liibmet govaid ivdneárkkaide, mat leat stuorábut go govat, nu ahte govain lea rámma.

Govaid heŋget seaidnái.

■ LÁVLLA

Lávlla: *Šiljus okto, Ima Ipmašat* CD:s

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s.16–17

Mii málet čáhcemálaiguin
Váldde čáhcemálaid ja seagut:

+ =

+ =

Lea go dus čáhppes ivdni, de váldde ja seagut buot ivnniid maid háliidat:

S. 18–19 MÁĐUT

Gealboulbmil:

albmanahttit ja muitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Gos mánát leat?
- Manin gánda lea buvssaid gaikon čippiid rádjái?
- Manin nuppi gánddas lea goaivu gieđas?
- Maid gándda guovttos geahččaba?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *gálašeamen*
- *dukkaba*
- *máđut*
- *ráfehuhttit*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Lohkanstrategiija

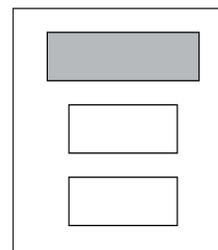
Teavsttas leat mánga sáni, maid sáhtá leat váttis lohkat. Oahpaheaddji lea sátnebingoárkii deavdán 15 sáni (muhtun álkkes, muhtun váttes), mat lohkan-teavsttas leat (mánnggus 35). Juohke oahppi oažžu ovttá árkka. Oahppit válljejit ovcci sáni ja čállet daid ruvttáide, okta sátni juohke ruvttái.

Oahpaheaddji rahpá ovcci dan 15 sánis ja lohká daid jitnosit ovttaid mielde. Jus oahppiin lea sátni, de russejit sáni. Oahppit geigejit gieđa dađistaga go ožžot golbma ruossa laskut, ceaggut dahje vitnjut.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadji leat *divrrit*, mii lea bajitdoaba. Mii ráhkadat doabamuora, masa čállit sániid mat heivejit sáni *divrrit* vuollái. Oahppit evttohit sániid. Evttohusaid čállit váldosáni vuollái, geahča s. 78.

■ LÁVLUT

Lávlla: *Beaivelottáš*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*, Davvi Girji

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma ođđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet ođđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ FÁDDÁ: DIVRRIT

Lohkat oahppiide girjji *Čoarveviexsá liedđeriemut* (Aino Hivand, Gollegiella).

Geavat lohkama oktavuodas *Girjjálašvuoda ságastallanoahppanstrategiija* s. 29–31.

Fáktagirjji ráhkadit

Oahpaheaddjis leat fáktagirjijt oahpahaslanjas. Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus (geahča s. 13) ja čájeha fáktagirjjiid. Oahppit ja oahpaheaddji ovtas guorahallet girjjiid ja geahččalit vástidit gažaldagaide: Mii fáktagirji lea? Man birra fáktagirji sáhtta leat? (Fáktagirji muitala duohta áššiid birra, nugo ealliid, rásiid, biillaid birra). Juohke oahppi oažžu ovtta fáktagirjji, ja guorahallá govaid. Oahppit čohkkájit vuoruid mielde muitaleaddjistuolus ja čájehit govaid mat sin fáktagirjjis leat ja vástidit earáid gažaldagaide.

Oahppit ráhkadit ovtta fáktasiiddu. Fáktasiidduid oahpaheaddji čohkke oahppiid ráhkadan fáktagirjái. Juohke oahppi oažžu iežas fáktagirjji. Oahppit sáhttet váldit ruoktot mielde fáktagirjji.

Speallat: *Divrespeallu* (Gollegiella).

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 18–19

S. 20 LODDI

Gealboulbmil:

albmanahttit ja muitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Man birra gáddibehtet teavstta leat?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *soadjá*
- *muottá*
- *dikšuba/dikšut*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 77.

■ Lohkanstrategiija

Ávžžuhit oahppiid ohcat sániid maid lea

- álki lohkat
- váttislohkat (guhkessánit *veahkeha*, *dikšuba*, *buorrána*, *girdila*, konsonántačoakkáldat-sátni gávdná, diftongasánit *gohtái*, *soadjá*, *muottá*)

Oahpaheaddji sániid čállá bábirvávvalii. Jearrat: «Maid sáhttit bargat go teavsttas leat váttes sánit?»

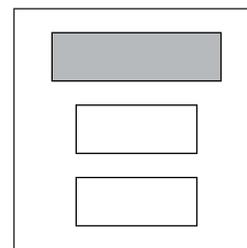
Mii sáhttit:

- geahččat govaid: Sáhttet go dat veahkehit min sáni áddet?
- lohkat loahpa cealkagis: sáhttit go resoneret mii sániid dat lea?
- geahččat lea go oasit sánis maid nákcet lohkat.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadjin lea *lottit*, mii lea bajitdoaba. Mii ráhkadit doabamuora, masa čállit sániid mat heivejit sáni *lottit* vuollái. Oahppit evttohit sániid mat heivejit. Evttohusaid čállit váldo-sáni vuollái. Geahča bargočilgehus s. 78.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Girdii ucca lottáš glássaráigge*, girjijis *Lávlagat ja luodit*, Davvi Girji.

FÁDDÁ: LOTTIT

Fáktakoarttat

Oahppit galget fáktakoarttaid ráhkadit, geahča s. 78.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 20–21

S. 21 KÁRE

Gealboulbmil:

albmanahttit ja muitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Maid govain oaidnit?
- Gos nieida lea?
- Muitalit go govat man birra teaksta lea?
- Mii geavahat miellagovvádusa ja ovddidat hypotesaid:
- Mii sáhtá dáhpáhuvvat nieiddain, go guovža lea das lahka?
- Manne guovža lea goržžis?
- Manne guovža manná?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *luomemeahcis*
- *guovža*
- *čivggat*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Váttes sánit strategiija

Geahča bargočilgehusa s. 82.

- Diftongasánit: *goadis, viežžá*
- Konsonántačoakkáldat: *guovžža*
- Guhkes sánit: *luome-meahcis*

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadjin lea sátni *guovža*, mii lea bajitdoaba.

Mii ráhkadat doabamuora, masa čállit sániid mat heivejit sáni *guovža* vuollái. Oahppit guorahallet gova ja geavahit adjektiivvaid mitalit mo *guovža* lea oaidnit, geahča s. 77.

Maid mii *guovžža* birra diehtit?

Mii čállit távvalii: **Guovža**

Oahpaheaddji mitala oahppiide maid son diehtá *guovžža* birra. Ožžot go oahppit vástádusaid sin gažaldagaidasaset? Mo gávdnat vástádusaid eará gažaldagaide? Sáhtta oahppiiguin fitnat girjerájus. Lohkat máidnasa «*Gollevuokta*» Čálliidlágádus, 2012.

Dán mii diehtit	Dán mii háliidit diehtit:

■ LÁVLLA

Lávlut: *Guovža oaddá*, Lávllagirji.

■ SÁTNELISTU

Muittuhit oahppiid, ahte leat sátnečoaggit: Mii čoaggit sániid, mat galget sátnelistui, geahča s. 83. Oahpaheaddji ja guokte oahppi muitaleaddji-stuolus čájehit ođđa sániid maid leat čállán.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 22

Gealboulbmil:

albmanahttit ja mitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Maid govain oaidnit?
- Oahppit mitalit sin vásáhusaid unna vieljažiin/oappážiin.
- Mii ovddidat miellagovvádusa:
- Mii sáhtta bissehit máná bargumis?
- Lea go viellja dahje oabbá?
- Šaddaba go son unna vieljaš ja stuorra viellja ustibažžan?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *vieljaš*
- *sallii/salla*
- *suhtada*

Lohkat sániid ovtas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Váttes sánit strategiija

Geahča bargočilgehusa s. 82.

Diftongasánit: *riedjá*

Guhkes sánit: *imaštalan, šattašeimme, ustibažžan*

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Girji mu birra

Oahppit čállet girjji iežaset birra. Sii tevdnejit ja čállet dáhpáhusaid birra go ledje unnit (ollesolmmoš sáhtta doaibmat čállinveahkkin): vuosttaš modji, vuosttaš bátni, láhpon bátni jna. Geahča bargočilgehusa s. 40–42.

Go ledjen jagi boaris...

Go ledjen guovtte jahkásaš...

Oahpaheaddji čállá reivve vanhemiidda, mas dáhttu vanhemiid oahppiiguin juogadit muittuid.

■ SÁTNELISTU

Muittuhit oahppiid, ahte leat sátnečoaggit. Mii čoaggit sániid, mat galget sátnelistui, geahča s. 82.

Ságastallat gos oahppit ja oahpaheaddji gávdne daid sániid?

■ LÁVLLA

Lávlut: *Unna vieljaš*, Mari Boine

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 23–24

S. 23 HEAIKKA GEASSI

Gealboulbmil:

albmanahhtit ja mitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOWA

- Mii jagi áiggiid lea? Mo oaidnit dan?
- Mo dálki lea?
- Makkár miella/mokta gánddas lea?
- Gos gánda lea?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *liekkas*
- *viegadit*
- *gálaša*
- *vuojadit*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 76.

Váttes sánit strategiija

Geahča bargočilgehusa s.82.

- Diftoŋgasánit: *liekkas*, *beaivváš*, *stoahká*
- Guhkes sánit: *gárvodit*, *viegadit*, *oanehis*, *gálaša*, *vuojada*

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Vahkkosátni

Henget odđa sáni rámmii ja kommenteret, geahča s. 77. Dán vuoru sáhtta leat vahkkosátni diftongasátni.

Plánša

Ráhkadit 4 plánšša main gudesge lea okta diftonga: *oa, ie, ea* dahje *uo* diftonga. Oahpaheaddji čállá sániid main lea dihto diftonga rivttes plánšii. Go fuomášat odđa diftongasániid, de lasihit plánššaide, geahča s.80.

Golmmadási lohkanhárjehallan

Geahča bargočilgehusa s. 25–26.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Teakstabuvttadeapmi

Ovttas ráhkadat teavstta oahppiid astoáiggi birra. Teavstta galgá čállit bábertávvalii. Ovttas lohkat teavstta. Leat go teavsttas váttes sánit?

Teavstta čállá oahpaheaddji dihtorii A4–árkii ja dat geavahuvvo liigelohkanávnnasin. Tekstii sáhtta bargguid čatnat:

1. Loga teavstta.
2. Sárggo sániid vuollái dahje riekkis – oahpaheaddji mearreda maid sániid vuollái oahppit galget sárgut.
3. Gávna sániid - oahpaheaddji mearreda maid sániid galget gávdnat.
4. Sárggo tekstii gova.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Geasselávlla, girjjis Lávlagat ja luodit*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 25–28

S. 24–25 DÁ LEA

Gealboulbmil:

albmanahhtit ja mitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Maid oaidnit govain?
- Man birra oahppit gáddet teavstta leat?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *njállá*
- *njoammil*
- *njukča*
- *njuorju*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Váttes sánit strategiija

Geahča bargočilgehusa s. 82.

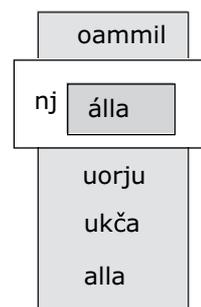
Guhkes sánit: *njoammila*, *sáhpána*

Konsonántačoakkáldatsánit: *njállá*, *njoammil*, *njuvčča*, *njurju*

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

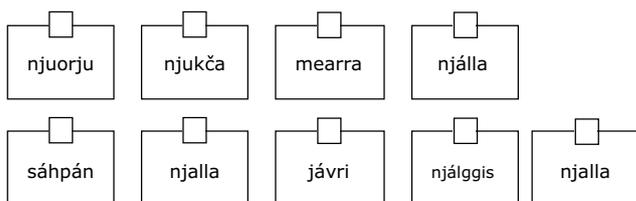
Lohkankino nj-sánit

Oahpaheaddji ráhkada nu máŋga sátnelohkankino, ahte golbma - njeallje oahppi sáhttet ovttas bargat. Álgojietnadagaid ja sátnesoaid čállá tuššain, maid sihkkut sáhttá, geahča s. 33.

Sátnediagramma

Oahpaheaddji čállá sániid, maid oahppit galget hárjehallat sátnediagrammii távvalii dahje dihtorii. Dihtorčállon sániid čájehit projektor bokte. Seammá sániid čállá maiddái sátnelihpuide maid gidde diagramma báldii távvalii. Oahppit ja oahpaheaddji lohket sániid, mat diagrammas leat. Maŋŋá oahppit bohtet vuoruid mielde távvalii, váldet ovttá lihpu, lohket sáni ja giddejit lihpu rivttes ruvttá ala.

njuorju	njukča	jávri
sáhpán	njálggis	njálla
njalla	njoammil	mearra

FÁDDÁ: MII GEAVAHAT DIHTORA

Mii hárbhallat teakstagiédahallama

Diktit oahppiid stoahkančállit dihtoriin. Dađi mielde go dárbbut bohciidit, de oahpahat oahppiid:

- mo unna bustávas stuorra bustávvi molsut
- mo gaskkaid ráhkadit
- mo bajilčállagiid ráhkadit word-artain
- mo fontasturrodaga sáhtá rievdadit
- mo čuoggá, gažaldatmearkka ja čuorvvasmearkka čállit

Go oahppit leat válbmasat, de galget sátnebidui oahpahuslanjas. Sániid maid gávdnet, mánjejit dihtoris.

Mii čállit «*Dá lea...*» hoahkama dihtoriin

Bargobihtás oahppit galget čállit «*Dá lea*» hoahkama. Juohke oahppi vällje hoahkama, maid lea čállán ja man stávema lea dárkkistan ovtta oahpaheaddjiin. Oahpaheaddji sáhtá merket čalmmiin boastut stávejuvvon sániid bajábeallái. Son dáhttu oahppi dárkkistit sáni (sáhtá geavahit *hárbhallankoarttat*, geahča s. 42). Oahppi čállá hoahkama rivttes hámis dihtoriin. Hoahkama galgá čálihit ja illustreret.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Bás njoammil*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 29–30

S. 26–27 HÁNNÁ

Gealboulbmil:

albmanahttit ja muitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Gos nieida lea?
- Manne nieida čieru?
- Manin áhkku veahkeha nieidda?

■ TEAKSTA

Ovddidit ovdaláddejumi

Man birra oahppit gáddet teavstta leat, go sii govaid guorahallet?

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *návehii/návet*
- *gaccohallá*
- *dikšu*

Lohkat sániid ovttas, gávdat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Váttes sánit strategiija

Geahča bargočilgehusa s. 85.

Guhkes sánit: *návehis, gazzolas, suohkada*

FÁDDÁ: MII ČÁLLIT GIRJJI

Ođđa fáddá lea oahpahit oahppiide mo girjjiid buvttadat. Bargu lea golmma oasis:

1. Mii guorahallat govvagirjiid

Oahppit ja oahpaheaddji geahčadit mo govvagirjiit, mat leat oahpahaslanja girjerájus, leat ráhkaduvvon:

- Girjjiin lea ovdasiidu, mas leat čáli ja sárgu namat.
- Govvagirjiin lea sihke teaksta ja govat. Guorahallat mo teaksta ja govat leat heivehuvvon siidui.

2. Mii välljet man birra čállit

Man birra govvagirjjit sáhttet leat?

Dutkat oahpahaslanja girjerájus girjjiid.

Oahppit čállet fáddálisttu, mii čájeha maid girjjiid sii háliidit buvttadit.

3. Mii buvttadat girjjid

Oahpaheaddji ovdanbuktá čáppa girjjiid oahppiide, mat leat ráhkaduvvon A4-árkkain ja máhccojuvvon ja cikcejuvvon oktii guovdu. Girjji olggoža sáhtta ráhkadit Power pointtas, Publisheris, dahje tapehttareasttain mat leat čuohpaduvvon ja liibmejuvvon A4 sturrodahkii. Juohke oahppi vällje ovttá girjji. Go dan leat dahkan, de lea muitaleaddjiseahka vuorru. Man birra girjjit galget? Oahpaheaddji čállá oahppiid fáddáválljema sierra skovvá (mánngus 29).

Čállinbottu berre oktii vahkus merket bargoplánii, geahča s. 40–42. Čállinbottu deháleamos doaibma lea čállinmokta. Riektačállima ja čáppačállima vuoruha eará oktavuodain. Riektačállin lea guovddážis go girjjit galget geavahuvvot lohkamii ja go girjjit čállojit dihtoriin. Čáppačállima vuoruha go leat čáppačállinbarggut.

Čállinbottu maŋŋá guokte-golbma oahppi čohkkájit vuoruid mielde muitaleaddjistuolus (geahča s. 13), mas ovdanbuktet ja lohket girjjis (oahpaheaddji maiddái sáhtta teavstta lohkat). Guldaleaddjit gažadit, ja girječállii vástida.

Oahppiid friddjačállinfáddáválljen

Namma	Beaivi				

■ LÁVLLA

Lávlut: *Šibihat*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 31

S. 28 OAHPPIT RIIBMEJIT

Gealboulbmil:

stoahkat gielain ja geahččaladdat riimmaiguin, hoahkamiiguin, ritmmaiguin, jienaiguin ja sániiguin

■ GOVVA

- Mitalit go govat man birra teaksta lea? Manin leat guokte ášši ovtta govas?
- Govaid guorahallat: Maid oaidnit govain? *Báidi - áidi, áimmus – váimmus, soađis – goađis, guovža – čuovža, searŋa – rearŋa.*

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *gođđá*
- *soađis*
- *čuovža*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiiguin ohcanstrategiija, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Riibmet govvakoarttaiguin

Oahpaheaddjis leat golbma govvakoartta, omd. *juvla, čuvla ja sihkkel*. Oahpaheaddji čájeha ovtta govvakoartta, omd. *juvla*. Oahppit galget gávdnat dasa riibmasátneskihpára: goabbá koarta heive sátnái *juvla? Sihkkel vai čuvla?*

Luohkká riibme

Oahpaheaddji lohka teavsttažiid. Oahppit ovttas oahpaheaddjiin gávdnat riibmasániid. Sáhtta geavahit riibmagovvakoarttaid, maid oahpaheaddji ieš ráhkada.

<i>Elles lea váibmu.</i>	<i>Giētis lea spiidni.</i>	<i>Buđehis lea garra.</i>	<i>Dál mis lea dálvi.</i>
<i>Olgun lea áib...</i>	<i>Áhkus lea liid...</i>	<i>Hávis golgá var...</i>	<i>Olgun lea skál...</i>
<i>Gores lea láigi.</i>	<i>Stobus leat uvssat.</i>	<i>Ámadajos lea gáibi.</i>	<i>Bohccos lea dákti.</i>
<i>Lihtis lea dái...</i>	<i>Dá leat rukses buvs...</i>	<i>Beatnagis lea lái...</i>	<i>Váris lea bák...</i>
<i>Soagis lea báhki.</i>	<i>Ovllá viegada láddos.</i>	<i>Silbarávddis lea solju.</i>	<i>Beaivváš oidno almmis.</i>
<i>Bohccos lea náhk...</i>	<i>Ánná ges stoahká sád...</i>	<i>Dán bohtalis lea ol...</i>	<i>Mus lea lottáš čalm...</i>

Oahpaheaddji čállá riimmaid A4-árkii, ja mánge daid. Mánge geavahat liige-lohkanávnnasin.

Riibmaløko

■ DIKTAGIRJJI

Diktagirječállin

Oahppit ožžot juohkehaš linnjáhii girjji. Dát girji lea sin «diktačoakkáldat»-girji. Girjji oahppit činahit, sáhttet ovdamearkka dihtii mála «cirgguhit» suorpmain ja málakusttain, dahje ivdnebáhpriid čuohppat ja liibmet minstariid mielde. Oahpaheaddji bidjá liibmaplastihka girjjiid olggobeallái.

Oahpaheaddji lohka golbma riibmadivtta, geahča omd. «Čuonjéatni hoahkamat» girjjiin. Juohke oahppi vállje ovttá divtta, ja oahpaheaddji mánge rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret. Manjit beaivve oahppit ožžot divttaid. Divttaid liibmejit diktagirjái ja illustrejejit vel.

Luohkás berre leat oktii vahkus diktaboddu, mas oahpaheaddji lohka golbma divtta ja oahppit válljejit ovttá dain lohkkovuvvon divttain. Diktačoakkáldaga oahppit váldet mielde ruoktot.

Fuolaheaddjiid ja oahppiid berre hástalit lohkat divttažiid ovttas.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Lihkadeapmi*, girjjiis *Šuonaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 32–34

S. 29 HUTKÁS PIERA

Gealboulbmil:

hutkat divttaid ja ovdanbuktit daid

■ GOVVA

- Maid govat muitalit teavstta birra?
- Mii govain lea guovddážis?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

– *divga*

– *čivga*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Riimmaid dovdat

Mat riimmat lohkanteavsttas leat?

Čállit riibmasániid vuollálagaid távvalii.

Lohkat sániid ovttas oahppiiguin.

Doaibmariimmat

Oahppit ovttas oahpaheaddjiin ráhkadit cealkkariimmaid vearbbaiguin. Oahpaheaddji álgá vuosttaš cealkagiin, dasto bálkesta spáppa muhtun oahppái, gii ráhkada heivvolaš riibmacealkaga – buohkat veahkehit, jus dárbu.

Hánná láitá.

Nina čolgá.

Sára bruvssa nohká.

Ánne olgun viehká.

Beaivváš báí...

Johka gol...

Siessá girjji loh...

Piera riššaid čieh...

Loddi mani lállá.

Guive dál čázi juhká.

Ovllá ebela borra.

Jussá juoigá.

Mánná joga gá...

Áddjá fatnasiin su...

Ánná láhtis jor...

Heaika čuoí...

Káre bierggu njiellá.

Bussá čivgga njoallu.

Mággá njálgát niegada.

Eadni gápmagiid vadjá.

Beana meahcis ciel...

Guive olgun goal...

Lásse olgun vie...

Jussá áhččái dad...

Oahpaheaddji čállá riimmaid A4-ávkii ja juohke oahppi oažžu ovttá.
Riimmat geavahuvvojit liigelohkanávnnasin.

Mii čállit riimmaid dihtoriin

Juohke oahppi vällje riimma maid lea čállán ja guorahallá stávenvuogi oahpaheaddjiin ovttas. Oahpaheaddji sáhtta merket čalmmiin boastut stávejuvvon sániid bajábeallái. Son dáhttu oahppi sáni dárkkistit (sáhtta geavahit «hárjehallankoarttat» – geahča s. 42). Oahppi čállá riimma rivttes hámis dihtoriin. Sii sáhttet bajilčállaga ráhkadit Word-arttas. Riimma galgá čálihit ja illustreret.

Oahppiid riimmat čohkkejuvvojit girjin, masa luoikkahankoarta darvehuvvo ja dat biddjo oahpahaslanja girjerádjosisii.

Riibmalotto

Ráhkadat riibmalotto govvakoarttaiguin.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 32–34

S. 30 ÁHKKU JA NÁHKKU

Gealboulbmil:

divttaid hutkan ja ovdanbuktin girjerájuin oahpásmuvvat

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *stálut*
- *duoddaris*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Lohkanvásáhus

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus. Son lohka jitnosit girjjis *Áhkku ja Náhkku*, geahča s. 29–31 *Girjjálašvuodaságastallan*.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Riibmagirjji 2 buvttadit

Oahppit čohkkájit vuoruid mielde muitaleaddjistuolus, geahča s. 13. Juohke oahppi ráhka-kađa iežaš riimma, oahpaheaddji vehkiin, jus dárbu. Oahpaheaddji čállá oahppiid evttohusaid A4-árkkaide. Maŋit beaivve oažžu juohkehaš iežas buvttadan riimma maid illustrere. Illustrašuvnnat čohkkejuvvojit girjin. Oahpaheaddji máŋge juohke oahppái «joavkku riibmagirjji».

■ LÁVLLA

Lávlut: *Áhku ja ádjá geahčen*, girjjiis *Muohtanásttázat*

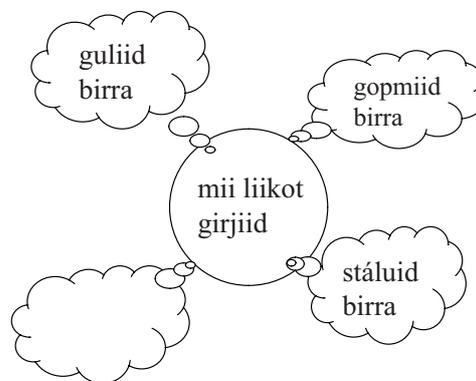
FÁDDÁ: GIRJJIT MAID LIIKOT LOHKAT

Jurddakárta

Ráhkadat jurddakárta távvalii das maid mii liikot girjjiin gullat, geahča s.12.

Muitaleaddjistuollu

Oahppit čohkkájit vuoruid mielde muitaleaddjistuolus ja čájehit girjji masa liikojit. Guldaleaddjit sáhttet gažadit, ja oahppi dahje oahpaheaddji lohka veahá girjjiis, geahča s.14.

Jaskalohkan

Ásahit jaskalohkanbottu beaivválaččat dahje guktii vahkus. Álggos eai berre jaskalohkanbottut leat guhkibut go sullii vihtta minuhta. Oahppit geat eai máhte lohkat, lohket girjjiin govaidd.

Girječájáhus

Čohkket girjjiid oahpahaslatnjii. Fitnat skuvlagirjerájus dahje gieldda girjerájus girjjiid luoikkaheamen girječájáhusa várás. Oahppiid ovddasvástádus lea áimmahuššat girjji, maid ieža lohket dahje maid nubbi sidjiide lohka. Oahppit čállet, oahpaheaddji vehkiin, oanehis girjemáidnosa/árvvoštallama, máŋggus 36.

Girjjiit ja máidnosat leat oassin girječájáhusas. Máidnosiid oahppit liibmejit garra báhpá-rii, máhcastit báhpára gasku, nu ahte sáhtta čuožžut beavddis girjji bálddas. Sáhtta eará oahppiid bovdet ja sidjiide muitalit oanehaččat girječájáhusa birra.

■ GOWVA

- Manne bussá čohkká boardaga alde?
- Mii oavssis čohkká?
- Manne bussá njuike?

■ TEAKSTA

Ovddidit ovdaláddejumi

- Man birra oahppit gáddet teavstta leat govaid vuodul?
- Manne bussá namma lea Bolfi?

Teakstavásáhus

Oahpaheaddji lohká teavstta jitnosit.
Maŋŋá lohkama ságastallatteavstta birra.

■ Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *boardda*
- *Bolfi*
- *bolffas*

Lohkat sániid ovtta, gávdat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

LOHKAT JA ČÁLLIT

Fáktagirjji ráhkadit

Ráhkadit fáktagirjji ealebiid birra, geahča s. 85.

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohká divttaid. Juohke oahppi vällje ovtta divtta. Oahpaheaddji mánge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret. Maŋit beaivve ožžot oahppit divttaid. Divttaid liibmejít diktagirjái ja illustrejejit vel, geahča s.93.

■ SÁTNELISTU

Muittuhit oahppiid, ahte leat sátnečoaggit. Mii čoaggit sániid, mat galget sátnelistui, geahča s. 82. Oahpaheaddji ja guokte oahppi čájehit odđa sániid maid leat čállán.

■ STOAHKAT

Bussá ja sáhpán girjjis Vulgot stoahkat

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 35–37

S. 32–33 BUOZAS

Gealboulbmil:

albmanahttit ja mitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOWVA

- Maid govat mitalit teavstta birra?
- Mii govain lea guovddážis?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *buozas*
- *vuokka/ vuogga*
- *dolgevuokkaža*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Váttes sánit *buozas, veallá, luohkká*

Oahpaheaddji čállá sániid távvalii. Oahppit ráhkadit cealkaga, mas geavahit ovttá dain, ja sii čállet sáni távvalii, geahča s. 82 *Váttes sánit strategiija*.

Goallossánit

Oahpaheaddji čállá sáni *guollebivdu* távvalii, ja deattuha *bivdu*.

Guollebivdu

Gávndnat oahppiiguin ovttas eará sániid main lea seammá loahppa.

Loahpat deattuhuvvojit:

ealgabivdu

čakčabivdu

mearrabivdu

rievssatbivdu

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Maid mii diehtit...

Mii válljet ovtta ealli mii eallá čázis – dás leat válljen *guoli*.

Guoli

Čoahkkáigeassu ságastallama okta-
vuodas:

Maid diehtit guoli birra?

Maid háliidat guoli birra diehtit?

Mii deavdit dieđuid skovvá, mii lea
čuovgaárkkas dahje projektoris:

Čohkket girjiid *guliid* birra, nugo
fáktagirjiid ja čáppagirjjálašvuoda-
girjiid. Oahpaheaddji lohká girjiid jitnosit oahppiide.

Loahpas čoahkkáigeassit: maidda gažaldagaide ožžo vástádusa/ eai oažžon vástá-
dusa?

Dán mii diehtit	Dán mii háliidit diehtit:

VAHKKOSÁTNI

Válljet odđa sáni mii galgá rámmas heaŋgát, geahča s. 77. Sáhttet leat sánit *sávza*, *gazzolas* ja *gazzá*.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ FÁDDÁ: NJÁLMMÁLAŠ ÁRBEVIERU

Vitssat ja sátnevádjasat leat ovdamearkkat njálmmálaš kultuvrii. Mánát liikojit sátnestoahkamiidda, ja lea dehálaš oassi mánáid giellaháhkamis.

Árvádusat

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktá árvádusaid, geahča s. 13:

- Mii lea mii vázzá ja vázzá, muhto dattetge ii joavdda gosage? Vástáduš: tiibma
- Mas leat bánít, muhto ii sáhte gáskit? Vástáduš: čohkun
- Goas olmmoš oadđá buoremusat? Vástáduš: go lea váiban
- Mii lea jorbbas, fiskat ja liekkas? Vástáduš: beaivváš

Diktít oahppiid muitalit/ ráhkadit árvádusaid.

Vitssat / cukcasat

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus ja muitala vitssaid, geahča s. 14:

Somá:

– Na mánát, jearai eadni maŋŋá go mánát bohte siesá geahčen, - lei go dis somá doppe?

– Lei hirbmat somá, vástidedje mánát, - lei nu somá, ahte eat goasge šat beasa dohko!

Diktít oahppiid muitalit vitssaid. Oahpaheaddji čállá oahppiid vitssaid ja ná ráhkada joavku vitsagirjjáža. Eanet vitssaid ja árvádusaid gávdná Leavedolggiin – Min áigi.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 38

■ GOVVA

- Man birra teaksta muitala?
- Mii elliid govas lea?
- Manne nieida suhtá?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *gomihá*
- *málaspánnja*
- *suhtiha*
- *jávkkihá*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Lohkanstrategiijat

Goallossánit leat guhkit, ja muhtun oahppiide lea váttes goallossániid lohkat. Sániiguin stoahkat, nu mo vulobealde evttohuvon, sáhtá veahkehit oahppiid gávdnat sániid maiguin goallossátni lea ráhkaduvvon.

Mii sániid dát lea?

Goallossánit

Oahpaheaddji muitala, ahte joavku áigu sániiguin stoahkat. Sus lea sátni goaggáge gieđas. Oahpaheaddji bidjá dán guokte sáni bálldalagaid. Go sánit deaivvadeaba, man sáni de oažžut?

Oahpaheaddji geavaha eanet ovdamearkkaid:

- *šukuláda* ja *gáhkku* šaddá..?
- *biila* ja *boagán* šaddá..?
- *vávva* ja *čuvla* šaddá..?
- *čakča* ja *dálki* šaddá..?
- *skuvla* ja *girji* šaddá..?
- *johka* ja *fanás* šaddá..?

Oahpaheaddji juohká oahppiidesániid, matleat govvakoarttain, omd. sániid, matbajábealde leat geavahuvvon. Oahppit galget gávdnat sátneskihpára geainna ráhkadeaba goallos-sáni. Oahppit lohket jitnosit sániid maid leat ráhkadan. Odđa sániid heñgejit seaidnái.

Sánit oahpahušlanjas

Oahppit ohcet sániid luohkkálanjas. Maid goallossániid sii gávdnet? (*girjeildu, ivdnebliánta, skuvlalávka, lohkan girji, glássaliidni* jna.)

Sátnelistodikta

Ráhkadit sátnelistodivtta goallossániiguin távvalii: *geassebeaivi*
geassečuvla
geassedálki
geasseluopmu
geasseskuovat

Geahččalat maiddái eará sániiguin, nugo *juovlaskean̄ka, juovlabeahci, juovlamális* jna.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Maid mii diehtit...

Mii válljet ovttá ealeba – dás leat válljen *beatnaga*.

Čoahkkáigeassu sáгатallama oktavuodas:

- Maid diehtit *beatnaga birra*?
- Maid háliidat *beatnaga birra diehtit*?

Mii deavdit dieđuid skovvái, mii lea čuovgaárkkas dahje projektoris:

Beatnagat

Čohkket girjiid *beatnagiid birra*, nugo fáktagirjiid ja čáppagirjjálašvuodagirjiid.

Oahpaheaddji lohka girjiid jitnosit oahppiide. Loahpas čoahkkáigeassit:

Maidda gažaldagaide ožžo vástádusa?

Maidda eai ožžon vástádusa?

Vahkkosátni

Heñget odđa vahkkosáni rámmii, maid kommenteret, geahča s. 77.

Dán mii diehtit	Dán mii háliidit diehtit:

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 39–40

Gealboulbmil:

albmanahttit ja mitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Gos gánda lea?
- Maid son bargá?
- Man birra teaksta mitala?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *johkagáddái*
- *luođi*
- *gopmohallá*
- *ballá*
- *julká*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s.77.

Lohkanstrategiija –teaksta čuovgaárkkas

Oahpaheaddji čájeha teavstta njealle vuosttaš linnjá. Sánit *jođus* ja *váttes* leat gokčojuvvon. Joavku koaralohká teavstta, geahča s. 76. Oahppit árvalit mat sánit dat gokčojuvvon sánit sáhttet leat. Oahpaheaddji rahpá gokčojuvvon sániid, ja joavku koaralohká teavstta. Sáhtta ná joatkit fas manit njeallje linnjain. Oahpaheaddji gokčá dál guokte dahkansáni.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ FÁDDÁ: GOPMIT

Muitaleaddjistuolus

Gokčat glásaid, jáddadit čuovgga ja cahkkehat gintala.

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus ja mitala gobmemáidnasa, geahča s. 14.

Leat go oahppit gullan gobmemáidnasiid? Máhttet go oahppit gobmemáidnasiid? Mii gobmemáidnasa dovdomearka lea? Máhtá go joavku gobmemáidnasiid ráhkadit?

Gobmegirjji čállit

Oahppit ožžot stuorra tevdnenárkka (A3 sturrodát) ja máhccot dan girjin. Girjji čuohppat, nu ahte šaddá gobmehápmi. Oahppit čállet iežaset gopmi birra dahje čállet gobmemáidnasa.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 41–42

S. 38–39 DIVRRIT

Gealboulbmil:

ságastallat persovvna ja sisdoalu birra sámi máidnasiin ja muitalusain

■ GOWA

- Manne gánda gazzu giedas?
- Man jagi áiggis sáhtá goppása oaidnit?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *divrrit*
- *goppása/goppás*
- *givssidit*
- *meahcceháldi*
- *várjala*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Lohkanstrategiija – Teaksta čuoovgaárkkas

Oahppi ja oahpaheaddji koaralohket teavstta, geahča s. 100. Sániid maid gokčat leat *geassái* ja *vara*.

LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadjin lea *divrrit*, mii lea bajitdoaba. Mii ráhkadit doabamuora, masa čállit sániid mat heivejit *divvri* sáni vuollái. Oahppit evttohit sániid mat heivejit. Geahča bargočilgehus s. 77. Maid mii divvri birra diehtit?

Divri

Oahpaheaddji muitala oahppiide maid divvriid birra diehtá. Ožžot go oahppit vástadusaid sin gažaldagaide? Mo gávdnat vástadusaid eará gažaldagaide? Ferte várra oahppiiguin fitnat girjerájus.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma ođđa oahppi čohk-kájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet ođđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

Dán mii diehtit	Dán mii háliidit diehtit:

■ LÁVLLA

Lávlut: *Beaivelottáš*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ DIKTAGIRJI

Oahpaheaddji lohká divttaid. Juohke oahppi vällje ovttá divtta. Oahpaheaddji mánge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret. Manjit beaivve ožžot oahppit divttaid. Divttaid liibmejit diktagirjai ja illustrerejit vel, geahča s. 93.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 43–44

S. 40–43 JAGI ÁIGGIT

Gealboulbmil:

ovdanbuktit dramatiseremiin lávlagiid, luđiid, hoahkamiid ja máidnasiid geavahit dihtora teakstabuvttadeamis

■ GOWVA

- Muitalit go govat man birra teaksta lea?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *buolaš*
- *báitá*
- *suddá*
- *čoaggit*
- *arvá*
- *jávká*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sámis jahki lea juhkkuojuvvon gávccii jagi áigái. Jagi áiggiid juohkin lea čadnon dálkkiide, iige áigái.

- Man jagi áigge sáhtta muohttit?
- Man jagi áigge sáhtta jogas gálašit?
- Man jagi áigge sáhtta murjjiid čoaggit?
- Man jagi áigge sáhtta ealggaid bivdit?

Oahppit válljejit ovttá jagi áiggi ja hárhallet jagi áiggi hoahkama.

Jagi áigge girjjáš

Oahppit čállet dihtoriin golbma ášši, maid liikojit bargat iešgudege jagi áigge. Čohkket oahppiid čállosiid ja ráhkadat girjjáža.

Guldalit ja digáštallat

Vivaldi «Njeallje jagi áiggi»: Oahppit ja oahpaheaddji digáštallet, mii musihkas buktá assosiašuvnnaid iešgudetlágán jagi áigái.

■ FÁDDÁ

Máhccungirjeráhkadeapmi

Oahppit ráhkadit máhccungirjjážiid, geahča s.64. Álggos tevdnejit govaid, dasto čállet sániid dahje cealkagiid. Sihkkarastit, ahte oahppit čállet sániid riekta, de geavahit hárhallankoarttaid, geahča s. 42. Hárhallankoarttaid oahppit geavahit go leat eahpesihkkarat mo sátni, maid áigot čállit, čállojuvvo. Hárhallankoarttat vurkejuvvojit sátneboksii. Go oahppit galget máhccungirjjážiid ráhkadit, de ferte oahppiiguin ovttas guorahallat mo girjjáža galgá ráhkadit. Oahppit tevdnejit gova juohke siidui ja sii čállet sáni vulogeahčái stuorra iguin. Oahppit geavahit sátnehárhallankoarttaid sihkkarastit, ahte girjjáža sánit leat riekta čállon.

Evttohus:

EALLIT čáli Nillá Sara	EALGA	OARRI	SÁHPÁN	NJÁLLA
------------------------------	-------	-------	--------	--------

■ LÁVLLA

Lávlut: *Njoammilgánda dálvveráppa*, girjjis/cd:s *Muohtanásttážit*

Gidđa davás bohtán lea, girjjis/cd:s *Muohtanásttážit*

Luodit: *Geasi luohi, Dálvvi luohi*, girjjis/cd:s *Lávlagat ja luodit*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 45–49

S. 45–47 MÁNUT

Gealboulbmil:

gávdat čáppagirjjálašvuoda- ja fágagirjjiid girjerájus alces lohkan dihte

■ GOWA

- Mitalit go govat man birra teaksta lea?
- Mo oaidnit, ahte leat iešguđetlágán jagi áiggit govain?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

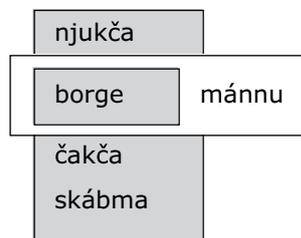
- *guovvamánnu*
- *njukčamánnu*
- *miessemánnu*
- *čakčamánnu*
- *juovlamánnu*

Lohkat sániid ovttas, gávdat daid teavsttas.

Oahpahallat oahppiigun ohcanstrategiija, geahča s.77.

Lohkankino

Oahpaheaddji ráhkada nu mánja lohkankino, ahte golbma - njeallje oahppi sáhttet ovttas bargat. Sátnemáddaga ja gehčosa oahpaheaddji čállá tuššain, vai sihkkut sáhtta, geahča s. 33.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Ráhkadit stoalpodigrámma

Jahki lea juhkkovuvvon 12 mánnui, seammá go tiibma lea juhkkovuvvon 12 oassái. Dát lea buorre muitinnjuolggadus.

- Guđe mánnui liikot buoremusat, ja manne?
- Guhtemuš mánnu lea oaneheamos?
- Guđe mánus lea juovllat?
- Guđe mánus leat riegeadan?
- Guđe mánus lea Sámi álbmotbeaivi?

Ráhkadit stoalpodiaγράμμα távvalii ovttas oahppiiguin. X-linnjái merke oahpahead-
dji mánotbajiid ja y-linnjái merke galli oahppis lea iešguđet mánus riegeádanbeaivi.

■ FÁDDÁ

Mii ráhkadat kaleandara.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 50

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa
sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ LÁVLLA

Lávlla: *Sámi álbmotbeaivvelávlla*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

S. 48–50 VAHKU BEAIVVIT

Gealboulbmil:

gávdat čáppagirjjálašvuoda- ja fágagirjjiid girjerájus alces lohkan dihte

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheadji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *márfut*
- *duogŋat*
- *láibut*

Lohkat sániid ovttas, gávdat daid teavsttas, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Jitnositlohkan

Mii bargat hoahkamiin

Teavstta sáhtta mánget čuovgaárkii.

*Ná bargat mii go mii lávkka páhkket,
lávkká páhkket, lávkka páhkket.*

*Ná bargat mii go mii lávkka páhkket,
árrat vuossar`iđit.*

*Ná bargat mii go mii lávkka rahpat,
lávkká rahpat, lávkka rahpat.*

*Ná bargat mii go mii lávkka rahpat,
árrat mannebár iđit.*

*Ná bargat mii go mii beavddi čorget,
beavddi čorget, beavddi čorget.*

*Ná bargat mii go mii beavddi čorget,
árrat gaskavah`iđit.*

*Ná bargat mii go mii ovttas stoahkat
ovttas stoahkat, ovttas stoahkat.*

*Ná bargat mii go mii ovttas stoahkat
árrat duorastat`iđit.*

*Ná bargat mii go mii lášmmohallat,
lášmmohallat, lášmmohallat.*

*Ná bargat mii go mii lášmmohallat,
árrat bearjadat iđit.*

*Ná bargat mii go mii njálgáid borrat,
njálgáid borrat, njálgáid borrat.*

*Ná bargat mii go mii njálgáid borrat,
árrat lánvardat iđit.*

*Ná bargat mii go mii jogas gállit,
jogas gállit, jogas gállit.*

*Ná bargat mii go mii jogas gállit,
árrat sotnabeai`iđit.*

Vahkkobeivehoahkan

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus, ja lohká jítносит hoahkama:

*Vuossárgga mun lean skuvllas.
 Mañhebárgga mun lean meahcis.
 Gaskavahku mun lean ruovttus.
 Duorastaga mun áhku veahkehan.
 Bearjadaga mun olgun viegadan.
 Lávvardaga barggan maid ieš háliIdan.
 Sotnabeaivve seajggas veallán, vuoiñjastan.*

Oahppit ráhkadit hoahkama ovttas oahpaheaddjiin:

*Vuossárgga mun lean...
 Mañhebárgga mun lean...
 Gaskavahku mun lean...
 Gaskavahku mun lean...
 Duorastaga mun...
 Bearjadaga mun...
 Lávvardaga mun...
 Sotnabeaivve mun...*

Geatnegasvuodát skuvllas

Ulbmil lea didolažžan dahkat oahppiid, ahte skuvllas ferte čadahit vissis bargguid, vai buohkain lea buorre dilli oahpahaslanjas.

Maid fertet bargat:

Ságastallat maid bargguid ferte bargat skuvlabeaivve/skuvlavahku, vai mii leat bargan dan maid leat plánen, ja vai buohkat loktet oahpahaslanjas/skuvllas.

Ráhkadit bargolisttu:

- Mielkki viežžat.
- Go leat leamaš joavkobarggut, de čorget buot reaidduid, maid geavahat, dihto sajiide.
- Čorget láhti bargobeavddi birra.
- Stuoluid bidjat čábbát beavdde lusa, go skuvla nohká.

■ LÁVLLA

Lávlut: Čieža beaivvi vahkus leat, girjjis Lávllagirji

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohka divttaid. Juohke oahppi vällje ovttá divtta, sáhtta välljet *Mii bargat hoahkama* dahje *Vahkkobeavehoahkama*. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret, geahča s. 93.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 51–54

S. 51–52 HEI

■ GOWA

- Mii jagi áiggiid lea? Mo dan diehtit?
- Gos gánnda guovttos leaba?
- Diehtit go mii gova vuodul man birra breva sáhtta leat?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *fiervvás*
- *skálžžuid*
- *guovžžabieju*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Goallossánit

Oahpaheaddji čállá *Ándde vuovdi* távvalii, ja deattuha *vuovdi*.
Ánddevuovdi

Gávdnat eará sániid main lea seammá loahppa. Loahpat deattuhuvvojit:

lastavuovdi
goahccevuovdi

Sátnediagramma

Oahpaheaddji čállá sániid, maid oahppit galget hárhállat, sátnediagrammii, távvalii dahje dihtorii. Dihtorčállon sániid čájehit projektor bokte, geahča s. 90.

breava	maid	illudat
mii	lusa	čájehit
huksen	fárret	dál

■ LÁVLLA

Lávlut: *Geasselávlla, girjjis Lávlagat ja luodit*

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s.55–57

S. 52–53 HEI ÁNDE

■ GOWA

- Oahppit dutket govaid ja ovdanbuktet sin kommentaraid:
- Mitalit go govat man birra teaksta lea?
- Maid oahppit oaivvildit govaid birra?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *bartta*
- *olgoskuvla*
- *guovžžabieju*
- *ipmaša*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Geahča bargočilgehusa s.77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Friddjačállin – Mii čállit breava

Muitaleaddjistuollu

Muitaleaddjistuolus oahpaheaddji čájeha breava, maid lea ožžon. Mo breava álgá? Mo breava nohká? Mo breava, maid Ánne/luohkká lea čállán, álgá ja nohká? Mii dárkkistat lohkanirjjiis.

- Maid čállá konvoluhttii?
Evttohusaid čállit távvalii.
Mii fertet diehtit:
- olles nama sutnje geasa čállit breava
- čujuhusa
- báikki ja poastanummira

Mii čállit breava

Dovdat go ovttage gii illuda go mis oažžu breava? Oahppit mearredit geasa áigot čállit, ja ožžot olles nama ja čujuhusa ruovttus. Maid breavaide sáhttit čállit? Mii sáddet muitaleaddjseahkaid birra, ja oahppit ovdanbuktet evttohusaid vuoruid mielde. Breava sáhttet čállit báhpáriidda, maid ieža leat herven.

Maid mii diehtit?

Buohkat joavkkus leat breava čállán, bidjan dan konvoluhttii ja dasa vel friddja-mearkka. Mii dáhpáhuvá breavain go bidjat dan poastakássii. Juoga diehtit, juoga eat dieđe, juoga mii imaštallat. Mii čállit čoahkkáigeasu távvalii:

Mii breavain dáhpáhuvá?

Mii háhkat gealbbu

Mii fitnat poastakántuvrras/poastabuvddas.

Dán mii diehtit	Dán mii jáhkkit	Dán mii háliidit diehtit

Maid oahppan leat

Mii čállit teavstta maid leat oahppan.

Mii sáhttit:

- čállit mii min lea geasuhan eanemusat
- geavahit miellagovvádusa ja čállit govvgirjji «breava muitala»

S. 54–55 OĐĐA SIHKKEL

Gealboulbmil:

albmanahttit ja mitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

Ságastallan

- Mii govain dáhpáhuvvá?
- Mo dálki lea?
- Manin son gánda ii leat olgun?

Muittát go?

Oahppit gehččet gova dárkilit minuhta, ja de giddejit girjji. Oahppit ožžot gažaldagaid, maida vástidit:

- Maid gánda bargá?
- Mii áimmu mielde girdá?
- Mii šaddosiid ildus lea?
- Man ivdnásaš báidi gánddas lea?
- Gii gánda lanjas lea?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *arván*
- *bieggan*
- *šlundu*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s.77.

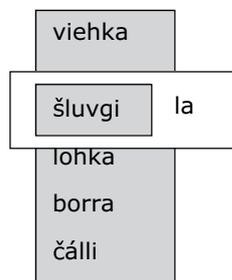
Lohkanstrategiijat

Lohkankino

Geahča s.33 ja 90.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Teakstabuvttadeapmi

Ovttasčállitteavsttabuoazalmasabirra, geahčas.40–42. Oahpaheaddjičohkkámuitalleadjistiulus, jamuitalagostonlealeamašbuozus. Oahppitčohkkájitvuoruidmiel demuitalleadjistiulus, ja mitalit go leat leamaš buozus.

Teavstta galgá čállit bábirvávvalii. Ovttas lohkat teavstta távvalis. Leat go teavsttas váttes sániit?

Oahppit ožžot iežas teavstta maŋit beaivve, ja sii illustrerejit dan. Oahppiid muitalusat čohkkejuvvojit girjin, masa luoikkahankoarta darvvihuvvo. Girji biddjo joavko-girjerádjui.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Sihkkelastin*, cd:s *Ima ipmašat*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 58–60

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

S. 56–57 MÁTKKIS

■ GOWA

- Mii jagi áiggiid lea?
- Mo dálki lea?
- Gosa lea mannamin?

■ TEAKSTA

Sániit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *doapmala/doapmalit*
- *goaskki/goaski*
- *luobbalis/luoppal*
- *vuosttaldit*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s.77.

Lohkanstrategiija

15 sáni, geahča bargočilgehusa s. 84. Oahpaheaddji vállje 15 sáni, mat lohkan-teavsttas leat.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Jitnositlohkan

Lohkat s. 6–8 girjjis *Liná mátkkošta áhku lusa (Sámi Girjjit)*. Buohtastahttit dien guokte teavstta. Muitaleaba go seammá áššis? Jus ii, mii lea erohus? Geavat *Girjjálašvuodasága-stallanprinsihpa* lohkama oktavuodas s. 29–31

■ FÁDDÁ: NJÁLMMÁLAŠ ÁRBEVIERRU

Sátnevádjasat leat ovdamearkkat njálmmálaš kultuvrii. Mánát liikojit sátnestoahkamiidda, ja lea dehálaš oassi mánáid giellaháhkamis.

Sátnevádjasat

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus (geahča s. 14) ja ovdanbuktá ja čilge sátnevádjasiid: Sátnevádjasat muitalit vásáhusaid birra maid olbmot leat vásihan. Muhtun sátnevádjasat leat hui boarrásat.

Ovdamearkkat sátnevádjasiin:

- *Guhkes njunni fiškihii birra váráža.*
- *(Go olmmoš lea fillen nuppi).*
- *Gii addá ja fas váldá, das ruobbu oaivi.*
- *Dolla lea buorre rean̄ga, muhto heajos isit.*
- *Gussa ii muite go lei gálbi.*
- *Buorre namma gullo guhkás, muhto bahá namma gullo guhkeleabbui.*

Oahpaheaddji lea čállán muhtun sátnevádjasiid A4-árkii. Oahppit ožžot daidda sárgut govaid. Oahppiid barggut čohkkejuvvojit girjin. Girji geavahuvvo liigelohkanávnnasin.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Guollebivdu*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*
Mátkelávlla, cd:s *Juhcá, jullá*

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma od̄đa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet od̄đa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 61–62

S. 58–59 JOKNAMEAHCIS

■ GOVVA

- Mii jagi áiggiid lea?
- Mo dálki lea?
- Maid leat bargamin?
- Man birra gáddibehtet teavstta leat, go govaid geahččabehtet?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *joknameahcis*
- *jognet*
- *joŋat*
- *dolká/dolkat*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča bargočilgehusa s. 77.

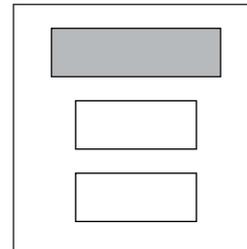
Lohkanstrategiijat- Teaksta čuovgaárkkas

Sániid maid gokčá álggos leat *jognet* ja *deavdá*, geahča bargočilgehusa s. 100.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadjin lea *muorjjit*, mii lea bajitdoaba. Mii ráhkadit doabamuora, masa čállit sániid mat heivejit *muorjjit* sáni vuollái, nugo *joŋat*, *sarridat*, *čáhppesmuorjjit*, *luopmánat*. Oahppit evttohit sániid mat heivejit, geahča s. 78.

Teakstabuvttadeapmi

Ovttas ráhkadat teavstta olgoskuvlla birra. Teavstta galgá čállit bábertávvalii. Ovttas lohkat teavstta. Leat go teavsttas váttes sánit? Geahča s. 89.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohká divttaid. Juohke oahppi vällje ovtta divtta ja oahpaheaddji mánge divttaid rivttes logu mielde, geahča s. 93.

■ LÁVLLA

Lávlut : *Muorjemeahcci*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 63–64

S. 60–61 ČUOIGANGILVU

■ GOWVA

- Mii jagi áiggiid lea?
- Mo dálki lea?
- Maid leat bargamin?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *gilvalit*
- *falimus*
- *gakcu*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča bargočilgehusa s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátnecoakkáldat

Oahpaheaddji ja oahppit ságastallet sániid birra mat leat lohkan-teavsttas: «Maid mearkkaša dát sátni?». Oahpaheaddji geavaha sággespiinni *Leksi*, geahča s.16 *Sátnecoakkáldat*.

Teakstabuvttadeapmi

Ovttas ráhkadat teavstta čuoiganmátkki birra. Teavstta galgá čállit bábirtávvalii. Ovttas lohkat teavstta. Leat go teavsttas váttes sánit? Geahča s. 89.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma odđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 82.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Čuoiganlávlla*, girjjis *Muohtanásttázat*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 65–66

S. 62–63 ČIERASTALLAN

■ GOWA

- Mii jagi áiggiid lea?
- Mo dálki lea?
- Maid leat bargamin?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *čierastallat*
- *luoikkaha/luoikkahit*
- *muohtaskálvvi*
- *bucciha*
- *muohtaáddjá*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

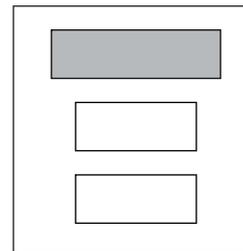
Lohkanstrategiijat – Teakstačuovgaárkkas

Sániid maid álggos gokčá leat somá ja dievvái, geahča s. 100.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadjin lea *čierastanreaiddut*, mii lea bajitdoaba. Mii ráhkadit doabamuora, masa čállit sániid, mat heivejit *čierastallanreaiddut* sáni vuollái, nugo *gielká*, *stivrrangielká*, *čierastansteažžu*, *duollji* ja *sabehat*, geahča s. 78.

Vitssat / cukcasat ja árvádusat

Muitaleaddjistuolus čohkkát, geahča s. 14. Makkár vitssaid ja árvádusaid máhttet oahppit ráhkadit? Čállit daid. Oahppit galget čohkket vitssaid ja árvádusaid girjjiin. Joavku almmuha vitssaid ja árvádusaid girjin mas leat ilustrašuvnnat.

■ SÁTNELISTU

Guokte odđa oahppi čohkkát muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktit odđa sániid, maid leaba sátnelistui čállán, geahča s.82.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Njáhcu*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 67–68

S. 64–65 RIEBAN

Gealboulbmil:

gávdnat čáppagirjjálašvuoda- ja fágagirjjiid girjerádjosis alces lohkan dihte

■ GOWA

- Mii govas lea?
- Manin roggá eatnamii?
- Gos rieben orru?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *guhkes*
- *roggá*
- *boraealli*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

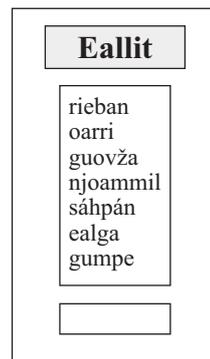
Oahppanságastallan

Oahppiid dahkat diđolažžan teavstta sisdollui, geahča s. 14.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadjin lea *eallit*, mii lea bajitdoahpa. Mii ráhkadit doabamuora, masa čállit sániid ovttas oahppiiguin. Oahppit evttohit sániid mat heivejit, nugo *rieban*, *oarri*, *guovža*, *njoammil*, *sáhpán*, *ealga*, *gumpe*, geahča s. 78.

Ovttas oahppiiguin deavdit skovi. Oahpaheaddji muitala oahppiide maid son diehtá riebana birra. Ožžot go oahppit vástádusaid sin gažaldagaide? Mo gávdnat vástádusaid eará gažaldagaide? Ferte várra oahppiiguin fitnat girjearájus.

Fáktagirjji ráhkadit

Mii ráhkadat fáktagirjji, geahča s.85.

Maid mii diehtit riebana birra?

Rieban:

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohka divttaid. Juohke oahppi vällje ovta divtta ja oahpaheaddji máŋge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret, geahča s. 93.

Dán mii diehtit	Dán mii háliidit diehtit:

■ LÁVLLA

Lávlut: *Meahcis ollu eallit leat*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 69–70

S. 66–67 BEAIVVÁŠ

Gealboulbmil:

gávdnat čáppagirjjálašvuoda- ja fágagirjjiid girjerájus lohkat

■ GOVVA

- Maid govvas oaidnit?
- Gos beaivváš lea?
- Gosa beaivváš báitá?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *násti*
- *gássaspábba*
- *eallin*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Sátnecoakkáldat

Oahpaheaddji ja oahppit ságastallet sániid birra mat leat lohkan-teavsttas:

«Maid mearkkaša dát sátni?». Oahpaheaddji geavaha sággespiinni *Leksi*, geahča s.16 *Sátnecoakkáldat*.

Oahppanságastallan

Oahppiid dahkat didolažžan teakstasisdollui, geahča s. 14.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Doabamuorra

Vuolggasadjin lea *beaivváš*, mii lea bajitdoaba. Mii ráhkadit doabamuora, masa ovttas oahppiiguin čállit sániid, mat mitalit beaivváža birra. Oahppit evttohit sániid mat heivejit, geahča s. 78.

beaivváš
<input type="text"/>
<input type="text"/>

Fáktakoarttat

Oahppit ráhkadit fáktakoarttaid beaivváža birra. Geahča bargočilgehus s. 78. Oahppit čohkkejit fáktagirjjiid beaivváža birra, ovdal go bargguin álget.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma ođđa oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet ođđa sániid maid sátnelistui leat čállán, geahča s. 83.

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohká divttaid. Juohke oahppi vällje ovttá divtta ja oahpaheaddji máŋge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret, geahča s. 93.

■ LÁVLLA

Lávllut: *Beaivváš*, girjjis *Suonaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 71–74

S. 68–70 LIHKOHISVUOHTA

■ GOWVA

- Maid govat muitalit teavstta sisdoalu birra?
- Mii jagi áiggiid lea?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *gopmánan*
- *suorgana*
- *headis*
- *buohcevisui*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Lohkanstrategiijat - *Teaksta čuovgaárkkas*

Sániid maid gokčá leat *sabahiid* ja *čierastallat*, geahča s. 100.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátmediagramma

Oahpaheaddji čállá sániid maid oahppit galget hárjehallat sátmediagrammii, távvalii dahje dihtorii. Sánit dihtorii čállon čájehit projektor bokte, geahča s. 90.

čieru	gielká	riŋget
muottá	fargga	huiká
juolgi	ruoktot	fuomáša

Hárjehallankoartageavaheapmi ja girječállin

Oahppit ráhkadit girjjáža. Go oahppit galget girjjážiid ráhkadit, de fertet oahppiiguin ovttas guorahallat mo girjjáža galgá ráhkadit.

Girjji fáddá berre leat lihkohisvuohta. Čállinprosessas bargočilgehusa gávnnat s. 41–42. Oahppit tevdnejit gova juohke siidui, ja sii čállet cealkaga báhpára vulogeahčái. Oahppit geavahit sátnehárjehallankoarttaid (geahča s. 42), sihkkarastit, ahte girjjáža sánit leat riektá čállon. Hárjehallankoarttaid oahppit geavahit maid go leat eahpesihkkarat mo sátni, maid áigot čállit, čállojuvvo. Hárjehallankoarttaid oahppit sáhttet vurket sátneboxsii.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Stoahkanlávlla*, girjjiis/cd:s *Plussa 1A*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s.75

S. 71 SÁHPÁNVIESSU

■ GOWVA

- Mat stobus orrot?
- Galle sáhpána stobus leat?
- Maid sáhpánat barget?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *fanahallá*
- *boagostallá*
- *gávastallá*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77

Lohkankino – *stallá* geažus

Oahpaheaddji ráhkada nu mánga lohkankino, ahte golbma - njeallje oahppi sáhttet ovttas bargat. Sátnemáddaga ja gehčosa čállá tuššain, maid sihkkut sáhtta. Geahča bargo-čilgehusa s. 33.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Divtta čállit

Oahpaheaddjis leat diktagirjjit mielde. Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus, ja čájeha diktagirjjiid, geahča s. 93.

■ SÁTNELISTU

Muittuhit oahppiid, ahte leat sátnecoaggit, geahča s. 82. Oahpaheaddji ja guokte oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus. Gos oahppit ja oahpaheaddji gávdne daid sániid?

■ LÁVLLA

Lávlut: *Lihkadeapmi*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 76

S. 72 MEAHCIS

Gealboulbmil:

hutkat divttaid ja ovdanbuktit daid

■ GOVVA

- Mii govassat oidno?
- Mii jagi áiggiid lea?

■ TEAKSTA

Sánit

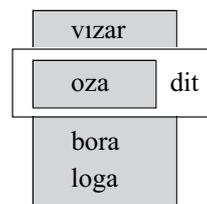
Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *vizardit*
- *juoddá*
- *geatkkit*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Lohkankino – *dit* geažus

Oahpaheaddji ráhkada nu máŋga lohkankino, ahte golbma - njeallje oahppi sáhttet ovttas bargat. Sátnemáddaga ja gehčosa čállá tuššain, maid sihkkut sáhttá. Geahča bargočilgehusa s. 33

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Divtta čállit

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus. Son čájeha divttaid, main lea loahppariibma, ja lohka oahppiide muhtin divttaid. Oahppit ja oahpaheaddji ovttas guorahallet divttaid ja guorahallet mii divttain ja lohkanjirji divttas lea seammaláhkái (Divttain lea loahppariibma). Oahppit čállet divttaid dihtoriin. Oahpaheaddji dárkkista riektáčállima, geahča s. 93. Divttaid liibmejit maŋit beaivve «diktačoakkáldat» girjái.

■ LÁVLLA

Lávlu: *Meahccemátki*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 77–80

S. 73 STOAHKANLÁVLLA

■ GOVVA

- Maid gándda guovttos bargaba?
- Gos gándda guovttos leaba?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *stoagadit*
- *váruhit*
- *spáppastalai*
- *vuojáhalai*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Ovddidit lohkanstrategiijaid – Teaksta čuoovaárkkas

Teaksta lea čuoovaárkkas, oahpaheaddji ja oahppit koaralohket teavstta, geahča s. 100. Sániid maid álggos gokčá leat *olgun* ja *biillain*.

Váttes sánit: *spáppastalai*, *vuojáhalai*

Oahpaheaddji čállá sániid vuollálagaid távvalii, ja sárgu sárgá gehčosa vuollái:

spáppastalai
vuojáhalai

Oahpaheaddji čállá sániid jietnadatbovssaide, geahča s. 17. Mii lea imaš?

s	p	á	pp	a	s	t	a	l	a	i
---	---	---	----	---	---	---	---	---	---	---

Mii gávdnat eanet sániid main leat seammá gehčosat go *-stalai* ja *-halai*. Oahpaheaddji čállá daid távvalii ja maŋŋá plánšii. Plánšša henge seaidnái. Oahpaheaddji ja oahppit koaralohket sániid. Dán plánšša berre koaralohkat dassái go ođđa sániiguin ođđa plánšša ráhkada.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Riibmagirjji 2 buvttadit

Nubbi riibmagirji maid joavku buvttada, leat riimmat ja hoahkamat maid joavku lea ovdal giedahallan guđege fáttá oktavuodas. Oahpaheaddji mánge juohke oahppái riimma. Oahppit illustrerejit riimmaid. Illustrašuvnnat čohkkejuvvojit girjin. Oahppit ožžot juohkehaš «joavkoriibmagirjji 2».

Riibmagirji geavahuvvo liige lohkanávnnasiin.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Stoahkanlávlla*, girjjis/cd:s *Plussa 1A*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 81–82

S. 74–75 LÁŠMES LÁILÁ

■ GOWA

- Mo nieidda mokta lea?
- Maid nieida bargá?
- Manin son nieida čippostálla?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *liđgu*
- *livskku*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Geavahit ohcanstrategiija, geahča s. 77.

Oahppanságastallan

Oahppiid dahkat didolažžan teavstta sisdollui, geahča s. 14.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Bustávdivvdivtta čállit

Oahppit čállet bustávdivvdivtta. Oahpaheaddji čohkke oahppiid ráhkaduvvon divvtaid girjin. Juohke oahppi oažžu iežas diktagirji. Divvttat geavahuvvojit liige lohkanávnnasin, geahča s. 93.

■ SÁTNELISTU

Muittuhit oahppiid, ahte leat sátnecoaggit. Mii čohkket sániid, mat galget sátnelistui, geahča s. 82.

■ LÁVLLA

Lávllut: *Lihkadeapmi*, girjgis *Šuoŋaid šaldi*
Biš biš biškolaš Biret, cd:s *Mun gal máhtán*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s.83–85

S. 76–77 RUKSES–GAHPIR

■ GOWA

- Muitalit go govat man birra teaksta lea?
- Mii govain dáhpáhuvvá?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- *buozas*
- *bealjít*
- *bánit*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sárggusráidu

Mii dutkat sárggusráiddu. Oahpaheaddji mánge sárggusráiddu, omd. *Leavvedolggiin*, maid čájeha projektoris. Mii lohkat sárggusráiddu ovttas.

1. ruvtá 2. ruvtá 3. ruvtá 4. ruvtá

Maid oaivvildit oahppit sárggusráiddu birra?

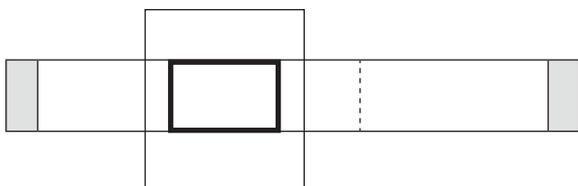
Kommenteret fáttá. Mii sáhttit ráhkadit sárggusráiddu, mii gieđahallá áššiid, maid mii leat vásihan.

Mii ráhkadat sárggusráiddu

Oahppit barget joavkkuin ja ráhkadit sárggusráiddu guhkedálaš báhpárii, mas omd. galget leat golbma gova. Gurut ja olgeš árkaravddas ferte leat guoros sadji, mas mánát sáhttet doallat go galget čájehit sárggusráiddu.

Ráhkadit «TV-šearpma» go čuohppat máhccojuvvon garrabáhpárii ráiggi, geahča govvosa. Dán spáltta čada jodiha sárggusráiddu, go čájehit sárggusráiddu daidda earáide joavkkus.

■ LÁVLLA

Lávlu: *Gea mu gávttis leat nu ollu ivnnit, girjjis Šuoŋaid šaldi*

■ FÁDDÁ: MÁIDNASAT, máinnas ja musihkka

Dramatiseret omd. «Gollevuokta» dahje «Golbma bohká». Leat go oahppit fuomášan, ahte filmmaide, sihke TVs ja kinos, leat musihka heivehan? Oahpaheaddji čohkke daid čuojanasaid, mat skuvllas leat ja oahppit gávdnet čuojanasaid, mat heivejit «stuorámus bohkkái», «gaskkamuš bohkkái», «unnimus bohkkáži» ja «stállui». Seamná bargat jus vállje «Gollevuokta» máidnasa. Oahppit ovdanbuktet máidnasa musihkain.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s.86, 89–92

S. 78–79 MÁINNAS SÁHPÁNA BIRRA

Gealboulbmil:

ságastallat govaid ja govvaráidduid birra, ja mitalit ieš govaiguin

■ GOVVA

- Manne sáhpánis lea speajal gieđas?
- Maid sáhpán jurddaša?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *dolkan*
- *ruvsu*
- *vieljaža*
- *spinnáža*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča bargočilgehusa s.77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátnečoakkáldat

Oahpaheaddji ja oahppit ságastallet lohkanteavstta sániid birra: «Maid mearkkaša dát sátni?». Oahpaheaddji geavaha sággespiinni *Leksi*, geahča s. 16 *Sátnečoakkáldat*.

■ FÁDDÁ: MÁIDNASAT 2

Máinnas

Oahpaheaddji lohká oahppiide árbevirolaš máidnasa. Ságastallat oahppiguin máinnasa dovdomearkkaid birra ja dahkat oahppiid diđolažžan máidnasa vuoddonjuolggadusaide: máidnasa álgu lea dábálaččat: «De lei oktii» golmmešlohku lea guovddázis: «golbma vieljaža», «golbma spiinnáža» juoga dáhpáhuvvá golbmii

Ovttas ráhkadit oahppiiguin máidnasa. Oahpaheaddji čállá čoavddasániid bábir-távvalii. Maŋŋá čállit máidnasa dihtorii. Teavstta juohkit heivvolaš osiide. Oahppit ožžot oasáža, maid illustrerejit A3-tevdnenárkii. Árkkaid bidjat oktii «stuurragirjin».

Oahppit ieža čállet máidnasa, mas čuvvot máidnasa vuoddonjuolggadusaid. Máidnasiid čohkket girjin.

Jaskalohkanboddu

Čohkket máinnasgirjjiid, jus vejolaš de govvgirjjiid. Joavkkus lea jaskalohkan moadde minuhta juohke beaivve vahkus. Jaskalohkamis oahppit geahčadit máinnasgirjjiid govaid. Oahppit, geat máhttet, lohket teavstta. Maŋŋá čohkkájit moadde oahppi muitaleaddjistuolus ja muitalit máinnasgirjjin maid leat geahčadan. Lohkamiid oktavuodas sáhtta čállit girjeárvoštallama, máŋggus 36.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Sáhpána luohti*, cd:s *Lávlagat ja luodit*
Hola-lola, girjjis *Lávlagat ja luodit*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s.88

S. 80–81 BUSSÁČIVGA JA SÁHPÁN

Gealboulbmil:

ságastallat persovvna ja sisdoalu birra sámi máidnasiin ja muitalusain

■ GOWVA

- Mitalit go govat man birra teaksta lea?
- Manin bussá njoallu juolggi?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *sáhpánaš*
- *bussáčivga*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátnecoakkáldat

Oahpaheaddji ja oahppit ságastallet sániid birra mat leat lohkan-teavsttas: «Maid mearkkaša dát sátni?». Oahpaheaddji geavaha sággespiinni *Leksi*, geahča s. 16.

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohká divttaid. Juohke oahppi vällje ovtta divtta ja oahpaheaddji máŋge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret, geahča s. 93.

■ FÁDDÁ: MÁIDNASAT 3

Máinnasgovus silkebáhpáris

Dárbbáša silkebáhpáriid ja árporullaid.

Oahpaheaddji ráhkada ovddalgihtii máinnasgovvosa go silkebáhpára čárvu. Hámi fertte árppuin giessat, vai bissu čoahkis. Govus sáhtta leat olmmoš, ealli dahje eará. Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus ja čájeha máinnasgovvosa. Oahppit ožžot gažadit, ja oahpaheaddji vástida. Oahppit ráhkadit seammaláhkái máinnasgovvosa. Sii ožžot välljet guokte silkeivdnebáhpára goappat ivnnis. Sii ieža mearredit maid áigot ráhkadit. Maŋŋá lea oahppiid vuorru ges čohkkát muitaleaddjistuolus ja muitalit govvosa birra. Jus gažaldagat, de vástidit.

Oahpaheaddji lebbe stuorra ruoná ránu láhttái, mii lea máinnasvuovdi. Oahppit čohkkájit birra máinnasvuovddi, ja ráhkadit ovttas máidnasa. Máinnas galgá leat govvosiid birra, maid oahppit leat ovdanbuktán. Dađi mielde go oahppiid govvosat lea máidnasa dáhpáhusas, de dat biddjojit máinnasvuovdái.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 93

S. 82–83 DAT UNNA RUKSES VUONCÁŠ

Gealboulbmil:

ságastallat persovna ja sisdoalu birra sámi máidnasiin ja muitalusain

■ GOWA

- Mii vuoncázis lea «giedain»?
- Maid vuoncáš bánnuin bargá?
- Maid vuoncáš muitala?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *fierrut*
- *báistit*
- *borrat*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátnecoakkáldat

Oahpaheaddji ja oahppit ságastallet sániid birra mat leat lohkan-teavsttas: «Maid mearkkaša dát sátni?». Oahpaheaddji geavaha sággespiinni Leksi, geahča s. 16.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Dollalakkis*, cd:s *Juhcá, jullá*

■ FÁDDÁ: MÁIDNASAT 4

Máinnasmuittut

Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus ja muitala máidnasa masa son liiko/liikui mánnán, geahča s. 14. Oahppit ožžot gažadit, oahpaheaddji vástida.

Makkár máidnasiid oahppit dovdet? Čállit čoavddasániid távvalii. Divtte oahppiid muitalit veaháš máidnasiid birra.

Oahppit váldet mielde máinnasgirjiid ruovttus, čohkkájit muitaleaddjistuolus ja muitalit girji birra. Guldaleaddjit gažadit, ja ožžot vástádusaid.

Jaskalohkanboddu

Joavkkus lea jaskalohkan moadde minuhta juohke beaivve vahkus. Jaskalohkamis oahppit geahčadit máinnasgirjiid govaid. Oahppit, geat máhttet, lohket teavstta, geahča s. 120.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 94–97

S. 85–87 SÁVE LOVPE

Gealboulbmil:

albmanahhtit ja muitalit njuovžilit iežas dovdduid, muosáhusaid ja oaiviliid birra

■ GOVVA

- Makkár mokta nieiddas lea?
- Mii nieiddas lea gieđas?
- Maid eadni bargá?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *suhttan*
- *suorgana*
- *ovttastallat*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Oahppanságastallan

Oahppiid dahkat diđolažžan teavstta sisdollui, geahča s. 14.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátnediagramma

Oahpaheaddji čállá sániid maid oahppit galget hárbhallat sátnediagrammii, távvalii dahje dihtorii. Dihtorčállon sániid čájehuvvojit projektor bokte, geahča bargočilgehusa s. 90.

suhttan	vuolgá	huiká
lávka	jávkan	ohcá
oainne	njimmá	juhkat

■ FÁDDÁ: DOVDDUT

Mun lean ilus / balus / váivvis / suhttus

Mo mii diehtit, ahte Biehtár lea balus? Mo mii diehtit, ahte muhtun lea ilus/ váivvi/ suhttus? Oahppit čájehit. Manin mii ballat, váivašuvvat, illudat, suhttat? Mii čállit ovdamearkkaid távvalii.

Mun lean ilus go ...
Mun lean balus go...
Mun lean váivvis go ...
Mun lean suhttus go...

Oahppit tevdnejit ja čállet ilu, váivvi, balu ja suhtu birra. Teavsttaid čuohppá ja liibme stuorra árkii. Maid sáhttit bargat, vai oaidnit ahte teakstaovdanbuktin čájeha ilu, váivvi, balu, suhtu?

■ LÁVLUT

Lávlla: *Spežžes giedaidat ja leage ilolaš*, girjjis *Lávlungirji*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 98

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohká divttaid. Juohke oahppi vällje ovttá divtta ja oahpaheaddji mánge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret, geahča s. 93.

S. 88–89 NOAIDE-BIEHTÁR

Gealboulbmil:

ságastallat persovvna ja sisdoalu birra sámi máidnasiin ja mitalusain

■ GOWVA

- Mitala go govva gos dáhpáhus lea?
- Mitala go govva geaid birra mitalusa dáhpáhus lea?
- Lea go mihkkege ipmášiid govvas?

■ TEAKSTA

Lohkanvásáhus

Oahpaheaddji lohká mitalusa oahppiide. Oahpaheaddji gažada oahppiid teavstta birra?

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *nuoramus*
- *jienaš*
- *ártegis*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas. Oahppiigun oahpahallat ohcanstrategiija, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátnečoakkáldat

Oahpaheaddji ja oahppit ságastallet sániid birra mat leat lohkan-teavsttas: «Maid mearkkaša dát sátni?». Oahpaheaddji geavaha sággespiinni *Leksi*, geahča bargočilgehusa s. 16.

Teakstabuvttadeapmi

Ovttas ráhkadat mitalusa *Noaide-Ovllá* birra. Teavstta galgá čállit bábirvávvalii, geahča s. 90.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Ulddat*, girjjis Šuoŋaid šaldi

■ SÁTNELISTU

Muittuhit oahppiid, ahte leat sátničoaggit. Mii čoaggit sániid, mat galget sátnelistui, geahča s. 82.

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohka divttaid. Juohke oahppi vällje ovttá divtta. Oahpaheaddji máŋge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret. Geahča bargočilgehusa s. 93.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 99-100

Gealboulbmil:

ságastallat persovnnaid ja sisdoalu birra sámi máidnasiin ja muitalusain

■ GOVVA

- Maid govvas oaidnit?
- Man birra lea dát muitalus?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea sániid čállán sátnekoarttaide:

- rávkkis
- čoddagis

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Vahkkosátni

Čállit sániid *rieiban*, *seaibi*, *albma* vahkkosátnin. Sániid heŋge seaidnái, geahča s. 77.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Stáluidvuovdi

Oahpaheaddji čohkká mutaleaddjistuolus ja álggaha mitalusa, geahča s. 14: «De lei oktii stállu, mii orui stáluidvuovddis...»

Oahpaheaddji: «Mo gáddibehtet stáluidvuovddi leat? Mat stáluidvuovddis orrot?»

Go stáluidvuovddi govva lea čielggas oahppiide, de juhket oahppit stálubearraša miellahtuid gaskaneaset ja ráhkadit govvosiid maid čuhppet ja liibmejit stuorra árkii, mii lea stáluvuovdi. Árkka mále vuovdin.

Govvosat sáhttet čuožžut, seammá go *Dielku*-girjjis. Oahppit ovttas ráhkadit mitalusa stáluvuovddibirra. Mitalusajuohkasmávvaosiidematčállojitdihtorii. Oasitliibmejuvvojit stuorra árkii vuolimuzžii. Juohke oahppi oažžu ovttá teakstaosi. Teakstaosiid liibme oahpaheaddji stuorra girjin.

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohka divttaid. Juohke oahppi vállje ovttá divtta ja oahpaheaddji máŋge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret. Geahča bargočilgehusa s. 93.

■ LÁVLLA

Lávlu: *Beaivesuonjar ja stállu*, cd:s *Heavdni, heavdni*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 101–102

S. 92–95 MÁREN BIVDÁ

■ GOWA

- Gosa máná guovttos leaba jođus?
- Manin gáddibehtet ahte nieida ballá?
- Mo dálki lea?
- Manin son gánda goaivu čázi eret fatnasis?
- Manin nieida mojohallá?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *goalki*
- *sáiddiid*
- *gátteguvlui*
- *mojohallá*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Oahppanságastallan

Oahppiid dahkat didolažžan teavstta sisdollui, geahča s. 14.

■ LÁVLLA

Lávlu: *Guollebivdu*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ FÁDDÁ: FÁLLÁT

Maid mii diehtit?

Mii válljet ovttá ealli mii eallá čázis – dás leat válljen fállá.

Čoahkkáigeassu ságastallama oktavuodas:

Maid diehtit fállá birra?

Maid háliidat diehtit fállá birra?

Mii deavdit dieđuid skovvá, mii lea čuovgaárkkas dahje projektoris:

Fális

Dán mii diehtit	Dán mii háliidit diehtit:

Mii čohkket girjiid *fálláid* birra, nugo fáktagirjiid ja čáppagirjjálašvuodagirjiid. Oahpaheaddji lohka girjiid jitnosit oahppiide. Loahpas čoahkkáigeassit:

Maidda gažaldagaide ožžo vástádusa? Maidda eai ožžon vástádusa?

Fáktagirji ráhkadit fállá birra

Oahpaheaddjis leat fáktagirjiit oahpahaslanjas. Oahpaheaddji čohkká muitaleaddjistuolus, ja čájeha fáktagirjiid, geahča bargočilgehusa s. 85.

■ DIKTAGIRJI

Oahpaheaddji lohka divttaid. Juohke oahppi vállje ovttá divtta ja oahpaheaddji mánge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret, geahča s. 93.

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji S.103

S. 96–97 DIEÐUS GE MÁHTTÁ LOTTÁ SIHKKELASTIT

■ GOVVA

- Mii govvas muitala man birra teaksta sáhtta leat?
- Mii jagi áiggiid lea?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *muđaldii*
- *sihkkelastit*
- *gránnjáviesus*
- *rámsu*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Oahppanságastallan

Oahppiid dahkat diđolažžan teavstta sisdollui, geahča s. 14.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Sátnecoakkáldat

Oahpaheaddji ja oahppit ságastallet sániid birra mat leat lohkan-teavsttas: «Maid mearkkaša dát sátni?». Oahpaheaddji geavaha sággespiinni *Leksi*, geahča s. 16.

Čállinboddu

Joavku čállá girjji das maid geassit liikojit bargat, geahča s. 92 ja 40–42. Oahppit välljejit man birra háliidit čállit. Čállinbottu maŋŋá guokte-golbma oahppi čohkkájit vuoruid mielde muitaleaddjistuolus (geahča s. 13), mas ovdanbuktet ja lohket muitalusa (oahpaheaddji maid sáhtta teavstta lohkat). Guldaleaddjit gažadit, ja čállit vástida.

Čállošiid oahpaheaddji čohkke ja ráhkada joavkku geassegirjji.

■ DIKTAGIRJJI

Oahpaheaddji lohka divttaid. Juohke oahppi vällje ovttá divtta ja oahpaheaddji maŋge divttaid rivttes logu mielde. Válljemiid galgá oahpaheaddji registreret, geahča s. 93.

■ SÁTNELISTU

Muittuhit oahppiid, ahte leat sátnečoaggit. Mii čohkket sániid, mat galget sátnalistui, geahča s. 82.

■ LÁVLLA

Lávlut: *Sihkkelastin*, CD:s *Ima ipmašat*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji S.104–105

S. 98–99 MUN JA MU LAGAMUSAT

Gealboulbmil:

gohčodit iežas lagas fulkkiid fuolke-namahusaiguin ja diehtit mii lea gáibmi

■ GOWA

- Geat govas leat?
- Manin áddjá ii čohkká oavssis?

■ TEAKSTA

Sánit

Oahpaheaddji lea čállán sániid sátnekoarttaide:

- *siessá*
- *goaski*
- *muottá*
- *eahki*
- *čeahci*
- *eanu*

Lohkat sániid ovttas, gávdnat daid teavsttas, geahča s. 77.

Ovddidit lohkanstrategiijaid – Teaksta čuoovgaárkkas

Oahpaheaddji ja oahppit koaralohket lohkan-teavstta, geahča s. 100. Sániid maid álggos gokčá leat *áddjá* ja *áhku*, lohkan-girjjiis s. 99.

■ LOHKAT JA ČÁLLIT

Muitaleaddjiseahkka

Buohkat čohkkájit rieggás. Juohkehaš geavaha moadde minuhta jurddašit iežas fuolkemuora birra. Oahpaheaddji čájeha fuolkemuorračuovgaárkka, masa merke iežas. Oahpaheaddji álgá: «Mus lea okta eanu». Muitaleaddjiseahkka joatká ovddosguvlui muhtun oahppi lusa.

■ FÁDDÁ: SÁMI NAMAHSAT

Ságastallat joavkkus sáni *gáibmi* mearkkašumi birra:

- Mii lea gáibmi?
- Geas gáibmi lea?

Juohke oahppi tevdne iežas ja su gáimmi tevdnengirjái.

■ SÁTNELISTU

Guokte-golbma oahppi čohkkájit muitaleaddjistuolus ja ovdanbuktet odđa sániid, maid leat čállán sátnelistui, geahča bargočilgehusa s. 82. Oahpaheaddji ja oahppit välljejit muhtun sohkanamahusaid.

■ DIKTAGIRJI

Oahppit ožžot välljet odđa divtta «diktagirjái, geahča s. 93. Oahpaheaddji sáhtta ovdanbuktit bearašdivttaid, geahča girjjis *Mu ustibat* s. 7 ja 11.

■ LÁVLLA

Lávlu: *Muottá ja buoidda*, girjjis *Šuoŋaid šaldi*
Lieđit, girjjis *Šuoŋaid šaldi*

■ BARGOGIRJI

Á bargogirji s. 106–107

MUN ČÁLÁN EANET bargogirjji sáhtta geavahit geavakeahhtá Á lohkan- ja bargogirjji. Dán bargogirjjis leat giellaoahppofáttat ja doabaovddidanbarggut guovddázis. Jus háliida, de sáhtta dán bargogirjji geavahit bálddalagaid Á lohkan- ja bargogirjiiguin. Oahpaheaddji berre jeavddalaččat iskat man muttus oahppi lea iežas lohkan- ja čállinčehppodagas. Dasa sáhtta geavahit lohkan- ja bargogirjjiiguin «Mu lohkanovdáneapmi» ja čállinkárteniskosa «Mu čállinovdáneapmi», mángosat 6–7.

S. 3 BUSTÁVAT – GÁVDNAT SEAMMÁ BUSTÁVA

Oahppanulbmil: dovdát seammá bustáva stuorra ja unna hámis

Ovdabargodoaimmat:

Ovttas oahppiiguin ságastallat unna ja stuorra bustávid birra.

- Čállit alfabehta stuorra bustávaiguin.
- Oahppit čállet smávva bustávid báldii.
- Čállit alfabehta unna bustávaiguin.
- Oahppit čállet stuorra bustávid báldii.
- Speallat bustávva-memory, kopioriginálan.

S. 4 SEAMMÁ BUSTÁVAT

Oahppanulbmil: dovdát seammá bustávid, mat leat čállon iešguđetlágán fonttaiguin

Ovdabargodoaimmat:

Guorahallat dihtoris mo bustávva-hámit sáhttet leat iešguđetlágánat, go iskkadat iešguđetlágán fonttaid.

- Geahčadit lohkan- ja bargogirjjin leat go doppe erohusat bustávva-hámiin.
- Speallat bustávva-biingo, mánggus 22.

S. 5 MII GEARDDUHAT ALFABEHTA

Oahppanulbmil:

- čuovvut bustáva ortnega alfabehtas
- oahppit šaddet oadjebasa alfabehta bustávaide

Ovdadoaimbarggut

Kártet oahppiid bustávvamáhtu, mángosat 4–5.

- Lávlut alfabehtalávлага.
- Ráppet alfabehta.
- Oahpaheaddji čujuha bustávaide.
- Oahppit dadjet jietnadagaid.
- Oahpaheaddji dadjá muhtun jietnadaga, ja oahppit gávdnet bustáva mii dasa gullá.
- Čállit alfabehta stuorra bustávaiguin. Oahppit čället smávva bustávaide báldii.
- Čállit alfabehta unna bustávaiguin. Oahppit čället stuorra bustávaide báldii.
- Bardit bustávvakoarttaid alfabehtalaš ortnega mielde.
- Hoahkat alfabehta, go galgá mearredit gii galgá álgit spealu dahje eará doaimmaid.
- Speallat bustávvabiŋgo, mánggus 22.

S. 6 ALFABEHTA

Oahppanulbmil: oahpahallat alfabehtalaš ortnega

Ovdadoaimbarggut:

- Čadahit seammálágán bargguid go ovddit bargobihtás.
- Speallat bustávvalotto, mánggus 17.

S. 7 ALFABEHTA

Oahppanulbmil:

gávdat sániid, mat álget čuovvovaš álgojietnadagain šaddat didolalažžan daidda bustávaide maidda ii sáhte álgojietnadatsániid ráhkadit

Ovdadoaimbarggut:

- Ovttas oahppiiguin njálmmálaččat gávdat sániid, mat álget muhtun bustávain, mii leat alfabehtas, vai áddejit maid galget bargat. Oahpaheaddji čállá ovda- mearkkaid távvalii.
- Ovdal bargobihtta *Maid fuomášat?*
- Guorahallat oahppiiguin ovttas lea go buot bustávaide vejolaš ráhkadit álgo- jietnadatsániid. Maidda bustávaide ii sáhte ráhkadit álgojietnadatsániid?
- Speallat bustávvalotto, mánggus 17.

S. 8 ALFABEHTA

Oahppanulbmil:

gávdat bustáva mii lea dihto bustáva ovddabealde ja maŋábealde alfabehta

Ovdadoaimbarggut:

- Hárjehallat alfabehtalaš ortnega.
Dasa sáhtta geavahit veahkkin bustávamuitogovaid, mat seainnis leat.
- Ságastallat doahpágiid birra ovddabealde ja maŋábealde.
- Oahpaheaddji čujuha bustávaide.
Oahppit dadjet jietnadagaid mii bohtá ovddabealde dahje maŋábealde.
- Oahpaheaddji dadjá muhtun jietnadaga, ja oahppit gávdat bustáva mii bohtá ovddabealde dahje maŋábealde.
- Oahpaheaddji čállá bustáva távvalii. Oahppit čállet bustáva mii lea ovdda- bealde dahje maŋábealde.
- Speallat bustávvalotto, mánggus 17.

S. 9 VOKÁLAT JA KONSONÁNTTAT

Oahppanulbmil: máhttit earuhit vokálaid ja konsonánttaid

Ovdabargodoaimmat:

- Ságastallat oahppiiguin, ahte jietnadagain lea namma. Muhtun jietnadagaid gohčodit vokálan.
- Dáid bustávaidd jietnadagat leat seammát go bustávaidd namat. Oahpaheaddji ja oahppit ovttas jietnadit vokálaidd ja ságastallet mo daidd jietnadit. Vokálaidd dovdomearka lea, ahte leat čujolaččat, ja njálbmi lea rabas. Buot sániin fertet leat unnimusat okta vokála.
- Galle vokála leat du namas dahje dihto sániin?
- Riekkistit vokálaidd muhtun aviisateavsttas. Galle vokála oahppit gávdne? Ráhkát skovi, mas leat vokálat vuollálagaid. Oahppit sárgot sárgá juohke háve go gávdnet vokála.
- Speallat vokálatlotto, mánggus 19.

S. 9 MUITTÁT GO KONSONÁNTTAID?

Oahppanulbmil: oahppat dovdat konsonánttaid

Ovdadoaimmabarggut:

- Ságastallat oahppiiguin, ahte muhtun jietnadagaid namma lea konsonánta. Dákkáraš bustávaidd jietnadat ii leat seammá go bustávaidd namma. Oahpaheaddji ovttas oahppiiguin jietnadit muhtun konsonánttaidd ja ságastallet mo daidd jietnadat.
- Riekkistit konsonánttaidd muhtun aviisateavsttas. Galle konsonántta oahppit gávdne? Ráhkát skovi, mas leat konsonánttat vuollálagaid. Oahppit sárgot sárgá juohke háve go gávdnet konsonántta.
- Ráhkádit guokte seaidneplánšša, vokálaplánšša ja konsonántaplánšša. Oahppit málejit bustávaidd mat leat alfabehtas alit dahje rukses ivnniin, sii čuhppet daidd ja liibmejit daidd rivttes plánšii. Plánššat heñgejuvvojit seaidnáid ja geavahuvvojit oahpahasas.

S. 10 VOKÁLAT JA KONSONÁNTTAT

Oahppanulbmil: oahppat dovdat konsonánttaid

Ovdadoaibmabarggut:

- Geavat vokála- ja konsonántaplánššaid geardduhit vokálaid ja konsonánttaid.
- Ságastallet mo galgá vokálaid ja konsonánttaid dovdat.
- Speallat vokálotto, mánggus 19.

S. 11 OKTA DAHJE GUOKTE KONSONÁNTTA

Oahppanulbmil:

- oahppiid fuomášuhttit giellajietnadagaide mat ovddastuvvojit mánggain bustávain
- oahpásmuvvat, ahte sániin lea okta dahje guokte konsonántta sáni guovddážis
- oahppat dovdat doahpaga *duppal konsonánttat*
- ovddidit ortográfalas áddejumi ja riektáčállima

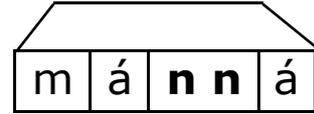
Ovdadoaibmabarggut:

- Geardduhit mii konsonánta lea.
- Ságastallat maiddá duppal mearkka-ša ja ná fuomášuhttit oahppiid guovddáškonsonánttaide, ahte muhtumin namain/sániin lea okta dahje guokte konsonántta.
- Guorahallat oahppiid namaid. Oahppiiguin doaškut oahppiid namaid stávvaliid gullan dihtii galle konsonántta namain leat.
- Geain lea namma mas leat guokte seammálágán bustáva/konsonántta namma? Oahpaheaddji čállá namaid távvalii.
- Ovtta távvalis bargat jietnadatbovssaiguin dahje jietnadatstobuin, geahča bargočilgehusa s. 17.
- Oahpaheaddji ferte muittuhit oahppiide, ahte ii sáhte beare bustávaid čállit bustávastohpui jurddaškeahhtá, ahte eai buot sánit čállo nu mo mii daid dadjat. Muhtin sánit leat luvra sánit, dain leat eanet bustávat go giellajietnadagat. Duppal konsonánttaide galgá ráhkadit ovttá jietnadatbovssa, mii gullat dušše ovttá jietnadaga, muhto mii čállit guokte. Ja danne ferte leat sáni guovddážis okta latnja masa lea sadii guovtti bustávvi. Jietnadatstohpui tevdne láhti ja robi mii ovddasta sáni mainna joavku áigu bargat.

Oahpaheaddji sáhtta ovdalgihtii juohkit stobu lanjaide dahje oahppiiguin ovttas suokkardallat:

Galle jietnadaga gullat sánis? Galle lanja galget stohpui odne? Dasto dadjet oahpaheaddji ja

oahppit ovttas sáni, njozet ja čielgasit ja juohke bustávvajietnadat deattuhuvvo čielgasit. Oahppit guldalit giellajietnadagaid, lohket daid ja dadjet daid. Dasto oahpaheaddji ovttas oahppiiguin čállá bustávvaid stohpui.

S. 12–13 STÁVVALAT

Oahppanulbmil:

- diehtit, ahte juohke stávvalis lea okta vokála
- oahpahallat sániid juohkit stávvaliidda
- gávdnat galle stávvala sánis leat – oahpásmuvvat doahpagiin *stávval*

Ovdabargodoaimmat:

- Go galgá sániid juohkit stávvaliidda, de fertejit oahppit máhttit vokálaid. Muittuhit vokálaid ja konsonánttaid erohusa, de sáhtta geavahit vokála- ja konsonántaseai-dneplánššaid ja álkkes teavsttaid. Oahpaheaddji ovttas oahppiiguin sáhtta ohecat vokálaid ja konsonánttaid vahku divttas dahje vahku sánis.
- Gávdnat namain vokálaid. Ságastallat nama ritmma (doaškuma logu) ja vokálaid (vokálaid logu) oktavuoda birra: *Liv namas leat golbma bustáva, mii doaškut nama oktii. Iná namas maid leat golbma bustáva, muhto su nama doaškut guktii. Gii fuomáša manne? Lea danne go lea okta vokála Liv namas ja guokte Iná namas. Mo lea namain Elle ja Ánde?*
- Čájehit oahppiide, ahte sáhtta sáni stávvaliid čuoggáiguin merket ja daid juohkit.
- Lohkat sáni stávvaliid.
- Geavahit lohkanino, geahča s.33.
- Ráhkadit sániid stávvaliiguin - Speallu *STÁVVALKOARTTAT*¹³.
- Geahča eanet bargoevttohusaid s. 32–33.
- Speallat stávvalotto, mánggus 26.
- Stoahkat stávvalkoarttaiguin¹⁴.

13 Iđut lágádus

14 Iđut lágádus

S. 14, 19, 37, 42, 46, 59, 62, 76, 82, 85, 90, 97, 104 SÁTNERUOSSALAS

Oahppanulbmil:

- čállit sániid – čájehit áddejumi lohkkon sáni sisdollui
- riektáčállinhárjehallan

Ovdabargodoaimmat:

- Čájehit oahppiide mo sátneruossalasaid galgá deavdit. Čájehit oahppiide, ahte sáhttet geavahit veahkkesániid muhtun sátneruossalasain ja earáin ges leat govat veahkkin.

S. 15–18 RIIMMAT

Oahppanulbmil:

- máhttit stoahkat riimmaiguin ja ritmmain
- šaddat didolažžan, ahte sánis lea hápmi ja sisdoallu

Ovdabargodoaimmat:

- Ságastallat oahppiiguin mii riibma lea.
- Lohkat riimmaid oahppiide; *Áhkku ja Náhkku, Jokhanieiddaš, Čuonjéatni hoahkamat*
- S.16: čállit sátneráiddu távvalii ja oahppiiguin ovttas guorahallat mat sánit riibmejit:
– *leaibi* – *leavga* – *sealgi* – *seaibi*
- S. 17: Oahpaheaddji lohka cealkagiid ja oahppit evttohit riibmasániid:
Lávkkas oidno kohppa.
Mu niibbis lea... (dohppa)

Boazu heangá lávžžis.
Áhku dálle lea... (ávžžis)

Buoidi buolašin sitnu.
Čakčabuollašis muorra... (ritnu)

S. 19 MAT GULLET OKTII?

Oahppanulbmil:

- hárjehallat sániid ja doahpágiid mat gullet oktii dahkat oahppiid didolažžan bajitdoahpágiidda

Ovdabargodoaimmat:

- Ovttas oahppiiguin guorahallat govvakoarttaid ja daid sirret joavkkuide. Oahpaheaddji lea ráhkadan govvakoarttaid dego: *bussá, beana, biila, fanas, dálvi, geassi, dálle, lávvu*. Oahpaheaddji darveha koarttaid távvalii. Váruht ahte seammá kategoriijakoarttat eai leat bálddalagaid távvalis. Ságastallat oahppiiguin ovttas: *Mat guokte koartta gullaba oktii ja manne? Mii lea dáid govvakoarttaid oktasaš bajitdoaba? Ealli, fievrut, jagi áiggit, orrunsadji?* Bajitdoahpágiid lea oahpaheaddji čállán sátnekoarttaide. Oahppit ožžot vuoruid mielde darvehit rivttes bajitdoabakoartta bajábeallái dan guokte govvakoartta mat gullaba oktii.

S. 21–24, 26–30 SÁTNEKATEGORISEREN

Oahppanulbmil:

- hárjehallat sániid ja doahpágiid
- oahppat sirret sániid doahpaga
- sisdoalu mielde ja viiddidit sátneráju
- oahppat sirret sániid bajit- ja vuolitdoahpágiidda

Ovdabargodoaimmat:

- Geavat govvakoarttaid dahje eará reaidduid omd. šaddosiin ja meahcceealliin. Seagut daid bures. Oahppit galget koarttaid sirret guovtti lihhtái. Ságastallat oahppiiguin, mat dovdomearkkat goappáge joavkkus leat. Gávnnahit mii lea nuppe dáfos oktasaš áđain, mat galget šattuslihhtái (sáhtta borrat), ja nuppe dáfos áđain, mat galget eallihhtái (orrot meahcis). Mii sániid – bajitdoaba- lea oktasaš daid sirrejuvvon áđaide; *ŠADDOSAT* ja *MEAHCCEEALLIT*.
- Oahppit geahččalit álggos konkrehtaiguin. Maŋná sáhtta oahpaheaddji čállit sániid koarttaide ja diktit oahppiid listtuid ráhkadit. Dán barggu sáhttet oahppit bargat smávit joavkkuin dahje sáttatbarggus, mas juohke joavkku oassálastit galget viehkat viežžat sáni ja bidjat dan rivttes jovkui/kategoriijái.
- Ráhkadat doabamuora maid seaidnái heŋge, geahča s. 78.
- Geahča eanet bargoevttohusaid s. 9–12.

S. 25 SÁTNEKATEGORISEREN – MII II GULA SEARVÁI

125

Oahppanulbmil: hárbhallat earuhit sániid doahpaga sisdoalu mielde

Ovdabargodoaimmat:

- Geavat govvakoarttaid dahje eará reaidduid omd. golbma ruonaskoartta ja ovttá šattuškoartta. Seagut daid bures. Oahppit galget govaid sirret guovtti lihttái. Ságastallat oahppiiguin mat dovdomearkkat goappáge joavkkus leat. Gávnnahit mii koarttaiguin lea oktasaš, mat galget ruonaslihttái (leat ruotnasat) ja manne okta koarta ii galgga daid eará koarttaid searvá, muhto galgá sierra lihttái (lea šattus).
- Geahča eanet bargoevttohusaid s. 9–12.

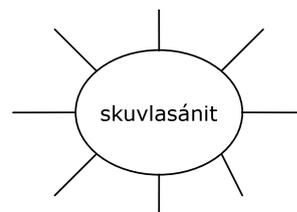
S. 31, 34 JURDDAKÁRTA

Oahppanulbmil:

- oahpásmuvat jurddakártii
- oahppat geavahit jurddakártta
- oahppat gávdnat sániid bajitdoahpágiid ja viiddidit sátneráju

Ovdabargodoaimmat:

- Ovttas oahppiiguin ráhkadit jurddakártta, fáddán: skuvlasánit.
- Divtte oahppiid oaidnit, ahte sii sáhttet oazžut máng-galágán assosiašuvnnaid ovttá sátnái, ii oktáge leat boastut. Rámit joavkku sániid ovddas maid leat evttohan, ja fuomášuhte sin man ollu joavku sáhtta gávnnahit, go ovttas jurddašit. Jus oahppiin leat ollu evttohusat, de fuomášuhte sin, ahte daid sáhtta vuolit-joavkkuide organiseret. Vurke joavkku jurddakárttaid, maid ovttas leat ráhkadan. Daid sáhtta geavahit geardduheapmái sátneráju hárbhallama oktavuodas. Oahppit sáhttet maid oahppan ođđa áššiid ja sáhttet lasihit.
- Geahča eanet bargoevttohusaid s. 11–12.

Engen/Santa:
Lære å lære 1996

S. 32 ÁHTASÁNIT

Oahppanulbmil: áddet, ahte sániin leat iešguđetlágán doaimmat, ja ahte muhtun sánit leat áđaid namat

Ovdabargodoaimmat:

- Oahpaheaddji lea oahpahaslatnjii heŋgon nammalihpuid áđaide mat lanjas leat: *ildu, beavdi, girjjit*. Lohkat oahppiiguin ovttas áhtasániid. Oahppit čállet eanet nammalihpuid eará áđaide lanjas.
- Ságastallat oahppiiguin, ahte ádat ožžot nama, vai lea álkkit áddet guđet guoibmámet go hállat. Sáhtá fuomášuhttit heittot gulahallama ná: Dáhto oahppi viežžat «dien áđa ja bidjat dan nuppi eará áđa ala».
- Gávdnat áhtasániid:
- Oahpaheaddji: «Dál mun logan ovtta cealkaga, muhto das váilu okta sátni. Sáhttiibehtet go dii mu veahkehit gávdnat sáni mii heive? Mun áiggun borrat...»
Oahpaheaddji čállá távvalii sániid maid oahppit evttohit.
Oahpaheaddji: «Sánit maid dii lehpet evttohan, leat áhtasánit.»
- Stoahkat: «Mii mus lea seahkas?» Oahpaheaddji muitala áđa birra, ja oahppit árvidit: «Dat lea guhkki, dat lea fiskat ja dan sáhtá borrat». Oahppit gávdnat vástádusa: «Dat lea banána». Divtte oahppiid ges muitalit ja earát galget árvidit.
- Stoahkat «Kim stoahkan»: Bija logi áđa beavddi ala. Divtte oahppiid geahččat daid sullii 15 sek. , ovdal go govččat daid. Čále távvalii áđaid, maid oahppit muitet.
- Bargat joavkkuin, main leat guokte oahppi. Oahppit ráhkadit listtu áđain maid oidnet govvgirjjiin ja oahppogirjjiin.

S. 33 MÁŊGGAIDLOHKU – RIEKKIS GOVA MII HEIVE SÁTNÁI

Oahppanulbmil:

- dárkilit lohkat ja áicat sátneloahpaid oahpásmuvvat ovttaid- ja máŋggaidlohkui

Ovdabargodoaimmat:

- Geavahit áhtasániid mat heaŋgájit lanjas, geahča s.134 *ÁHTASÁNIT vuolde*. Ovttas imaštallat mii *girjjit* sánis lea erenoamáš? Jo, das leat eanet go okta girji. Mii sánis muitala ahte lea eanet go okta?

Lea go lanjas eará áhtasánit main lea eanet go okta? Gávdat daid ja čállit daidda nammalihpuid.

- Oahppiiguin ovttas hárbhallat lohkat sániid ja sátneloahpaid dárkilit (geahča s. 77), vai gávdat rivttes vástádusaid. Mii lea erenoamáš daiguin sániiguin ja govaiguin main lea eanet go okta áhta? Sániiguin lea seammá loahppa – t, mii muitala ahte leat mánga.

S. 35–36 ÁHTASÁNIT – OKTA JA OLLU

Oahppanulbmil:

- diehtit ahte áhtasánit/ substantiivvat sodjet
- oahppat earuhit ovttaid- ja mánggaidlogu

Ovdabargodoaimmat:

- Geavahit ovttaid- ja mánggaidlogu áhtasátnegovaid, goappáidge ivnnis, veahkin fuomášuhttit, ahte áhtasánit sodjet ja ahte ovttaid- ja mánggaidlogu sániin lea earalágán hápmi
- Geardduhat mii mánggaidlogu dovdomearka lea, geahča bargoevttohusa s.74.
- S.36 Ráhkát ovdamearka távvalii mas leat golbma sáni:
– *dállu* – *dálvi* – *dolat*

Ságastallat oahppiiguin ovttas: «Guhte sátni muitala, ahte lea eanet go okta? Muihtet go mii lea dovdomearka das, ahte leat mánga?»

S. 38 MUHTUN SÁNIT MUITALIT MAID MII BARGAT

Oahppanulbmil:

- áddet, ahte sániin leat iešguđetlágán doaimmat, ja ahte muhtun sánit muitalit maid mii dahkat

Ovdabargodoaimmat:

- Gávdat dahkansániid:
- Oahpaheadji: «Mii leat gullan áhtasániid birra ovdal. Dat leat áđaid namat. Muhto leat maddái muhtun sánit mat muitalit maid mii dahkat. Danne lea daid sániid

namma dahkansánit. Sáhttet leat *sánit čállit, čin̄kut, málet* jna. Mii lea daid sániid namma?»

Oahppit: «Dahkansánit.»

Oahpaheaddji: «Sáhttihehtet go gávdnat eanet dahkansániid?»

Gávdnat dahkansániid: Čohkkát rieggás ja sáddet muitaleaddjiseahka oahppiid mielde. Buohkat gávdnat dahkansániid.

«Mun máhtán...»

«Mun in máhte...»

- Lávlut: *Mun gal máhtán*, CD:s *Mun gal máhtán*, Marie Kemi ja earát.
- Oahpaheaddji lea čállán vearbaid koarttaide. Divtte oahppiid vuoruid mielde rohttet koartta ja dahkaluddat sáni. Eará oahppit árvidit maid dahkaluddá.
- Oahppit ráhkadit plána das maid sii vahkus barget. Sáhtá lávlut lávlaga mii lea s.104 ovdal go álget plánain.

S. 39 MUHTUN SÁNIT MUITALIT MAID MII BARGAT

Oahppanulbmil:

- hárjehallat sániid bidjat daguide ja doaimmaide, ja sátneráju ovddidit

Ovdabargodoaimmat:

- Lávlut: *Gárvodanlávlla*, CD:s *Mun gal máhtán*, Marie Kemi ja earát.
- Ráhkadit oktasaš jurddakárta das maid mii liikot bargat.
- Mii čorget sániid maid jurddakártii leat čállán: dálve-/ geassedoaimmat, siste-/ olgodoaimmat, oktasašdoaimmat, oktonasdoaimmat.

S. 40–41, 43–45 DAHKANSÁNIT

Oahppanulbmil:

- oahppat, ahte dahkansánit/ vearbbat sodjet persovnaid mielde

Ovdabargodoaimmat:

- Čállit vearbakoarttaid sojahuvvon hámiide preseanssas ja persovnnalaš pronomenkoarttaid. Koarttat sáhttet leat guovtti ivnnis. Pronomenkoarttat álget stuorra bustávain. Oahpaheaddji ja oahppit koaralohket vearbasátnekoarttaid. Oahpaheaddjit ja oahppit ovttas imaštallat: «Leat go sániin seammalágán

sátneloahpat? Jus eai, mii lea erohus ja manne?» Oahpaheaddji čilge oahppiide, ahte dahkansánit sodjet dan mielde gii dan dahká ja gallis dan dahket. Oahpaheaddji čállá maiddá ovdamearkkaid távvalii:

Mun gálán. Doai gállibeahhti. Mii gállit.

- Oahppit ožžot juohkehaš sátnekoartta maid darvehit čoavjái. Sii váccašit oahpahaslanjas. Go oahpaheaddji bosáda njurggonasain, de oahppit mannet párrajoavkkuide ja ráhkadit cealkaga mas lea persovnnalaš pronemen ja dasa heivvolaš vearba. Juohke joavku galgá čájehit earáide cealkaga maid leat ráhkadan.
- Oahppit, guovttis ovtas, rohhtejit koarttaid goappat lihtis ja lohket jitnosit sániid, nu ahte sáhttet cealkaga ráhkadit. Lea go seammá goabbá sátni lea ovddabealde?
- Lávlut: *Áddestaddi*, lávllagirjjiis *Lávlagat ja luodit* (Haldis Balto ja earát) *Okta guolli vuodjá*, lávllagirjjiis *Suga, suga su* (Elisabeth U. Gaup)

S. 47 DAHKANSÁNIT JA ÁHTASÁNIT

Oahppanulbmil:

- máhttit earuhit dahkan- ja áhtasániid

Ovdabargodoaimmat:

- Geavahit substantiivva ja vearbakoarttaid, maid ieš ráhkada. Divtte ovtta oahppi rohhtet koartta. Oahppi lohká sáni, jus lea substantiiva, de bidjá dan substantiivalihttái. Jus lea vearba, de dahkaluddá sáni, ja bidjá koartta vearbalihttái.
- Fuomášuhte oahppiid, ahte leat guovtti kategoriija sánit, vearba ja substantiiva.

S. 48–49, 57–58 SÁTNERÁIDDUT

Oahppanulbmil:

- oahppat hálldašit doahpaga *sátni*
- oahppat sirret sániid ja hárbhallat automáhtalaš sátnedovdangálgga
- oahpahallat sániid sirret sierra sátneluohkáide

Ovdabargodoaimmat:

- Ságastallan ja geardduheapmi: «Mii sátni lea? Mat sánit mis leat?» - áhtasánit, dahkansánit, persovnnalaš pronomenat.

- Teakstabargu: čállit oanehis teavstta ovttas oahppiiguin bábertávvalii. Sániid sáhtta čállit iešguđetlágán ivnniiguin, fuomášuhttit oahppiide sániid.
- Čuovgaárka mas sánit leat čállon gaskkaid haga. Oahpaheaddji ja oahppit ovttas gávdnet sátnegaskkaid sátneráiddus. Oahppit, guovttis ovttas, ráhkadit sátneráiddu. Eará joavkkut galget lohkat ja gávdnat sátnerájaid.
- Oahppit, guovttis ovttas, ožžot bargoárkka mas sánit leat čállon gaskkaid haga. Oahppit galget gávdnat gokko sátneráját leat (oahpaheaddji vehkiin jus dárbu) ja čuohppat. Sániid hejgejit joavkkut vuoruid mielde távvalii. Oahppit koara-lohket sániid, mat leat távvalis.

Mánnggus 11 Vuostesánit – sánit main lea nuppelágán oaivil

Oahppanulbmil:

- oahpásmuvvat dábálaš vuostesániide - antonymaide

Ovdabargodoaimmat:

- Oahpaheaddji: «Mii vuostesátni lea? Dihtet go oahppit mii vuoste lea? Maid muitala bajilčála *Sánit main lea nuppe-lágán oaivil?*»
- Oahpaheaddji čállá sániid távvalii; *ollu, garra, buoris, somá, njálgga, suvrris, govda, seavdnjat, áddjá* jna. Ovttas gávdnat daidda vuostesániid.

S. 50 MII OAHPPAT STUORRA BUSTÁVA

Oahppanulbmil:

- máhttit čállit sierranamaid stuorra álgobustávain

Ovdabargodoaimmat:

- Čilget, ahte olbmo namma lea nu dehálaš, ahte vuosttaš bustávva ferte leat earalágán go eará bustávat. Oahpaheaddji juohká oahppiide nammakoartaid, maidda sin namat leat čállojuvvon unna bustávaiguin, muhto vuosttaš bustávva váilu. Oahppit čállet iežaset álgobustáva, mii koarttas váilu, vuost távvalii. Ferte muittuhit, ahte galgá leat

stuoja bustávva. Dasto čállet oahppit iežaset álgobustáva stuoja bustávain nammakortii. Nammakoarttaid sáhtta seaidnái hejget.

- Leat go oahppiin eallit ruovttus?
Oahpaheaddji čállá ealliid namaid távvalii. Oahpaheaddji ovtta guorahallá mo sánit leat čállojuvvon. Leat go čállon seammaláhkái go olbmonamat?

S. 51 STUORRA BUSTÁVVA JA ČUOKKIS

Oahppanulbmil:

- šaddat didolažžan stuoja bustávain ja čuoggáin
- hárhallat cealkaga čállit stuoja bustávain ja čuoggáin

Ovdabargodoaimmat:

- Oahpaheaddji geavaha lohkanjirjis teavstta dahje vahku divtta, maid mánge čuovgaávkii. Ovtta oahppiiguin ohat gokko muhtin cealkka álgá ja nohká, ja ná fuomášuhttit oahppiide cealkaga dovdomearkka.

S. 52 GAŽALDATMEARKA JA ČUOKKIS

Oahppanulbmil:

- šaddat didolažžan goas geavahit čuoggá ja gažaldatmearkka

Ovdabargodoaimmat:

- Fuomášuhttit oahppiide goas goappá mearkka galgá geavahit. Oahpaheaddji lea ráhkadan gárvves cealkagiid, main mearkkat váilot. Ovtta oahppiiguin guorahallat goabbá mearka cealkagiidda galgá: *Elle čuoigá, Gii váris lea, Maid Hánsa borra, Sánná mále.*
- Ságastallat gažaldatsániid birra. Gos daid geavahit? Ráhkadit ovtta gažaldat-cealkagiid dáiguin sániiguin: *gos, geas, maid.*
- Atte oahppiide guoros koarttaid. Nuppe beallái čállit gažaldaga ja nuppe beallái ges vástádusa.
- Dáid koarttaid sáhtta geavahit gažadangiivvohallamiin.

S. 53 CEALKKA

Oahppanulbmil:

- diehtit, ahte cealkka álgá stuorra bustávain ja loahpahunvuvo čuoggáin dahje gažaldatmearkkain

Ovdabargodoaimmat:

- Ráhkadit substantiivakoarttaid ja vearbakoarttaid preseanssas. Koarttat sáhttet leat guovtti ivnnis.
- Substantiivakoarta álgá stuorra bustávain ja vearbakoarttas lea čuokkis.
- Oahppit ožžot juohkehaš sátnekoartta maid darvehit čuovjái. Sii váccašit oahpahunlanjas. Go oahpaheaddji bosáda njurggonasain, de oahppit mannet párrajoavkkuide ja ráhkadit cealkaga. Juohke joavku galgá čájehit earáide cealkaga maid leat ráhkadan. Sii lohket cealkagiid.
- Oahppit, guovttis ovttas, loktejit koarttaid goabbat lihtis ja lohket jitnosit sániid, nu ahte sáhttet cealkaga ráhkadit. Lea go seammá goabbá sátni lea ovddabealde?
- Oahppit hárhallet cealkagiin ráhkadit gažaldatcealkagiid.

S. 54 CEALKKA

Oahppanulbmil:

- hárhallet cealkaga ráhkadit golmmain sániin
- hárhallet maiguin sániiguin cealkaga sáhttá ráhkadit

Ovdabargodoaimmat:

- Oahpaheaddjis leat golbma lihti. Ovtta lihtis leat sátni, mat álgat stuorra bustávain. Nuppi lihtis ges sátni, main lea čuokkis mañábealde, ja goalmmát lihtis leat sátni, mat heivejit leat gaskkas. Golmmešjoavkku oahppit rohtejit sátnekoarttaid. Oahppit galget vuoruid mielde lohkat sáni maid leat rohtten ja de galget ovttas ráhkadit heivvolaš cealkaga. Sus geas lea sátni stuorra bustávain galgá ovddimužžii, sus geas lea sátni man mañábealde lea čuokkis, galgá mañi-mužžii, ja goalmmát oahppi galgá gaskii. Go oahppit leat ráhkadan cealkaga, de čájehit cealkaga ja eará oahppit rohtejit ráhkaduvvon cealkaga.

S. 55 LOGA JA CÁLE CEALKAGIID OĐĐASIT

Oahppanulbmil:

- oahppat sirret sániid ja hárhallat automáhtalaš sátnedovdangálgga
- hárhallat gálgga hábmet dievaslaš cealkagiid

Ovdabargodoaimmat:

- Čuohppat cealkaga sániid mielde. Oahpaheaddji oahppiiguin ovttas bardet sániid maŋŋálagaid ja guorahallet: Šaddá go cealkka? Manne/ manne ii? Lea go cealkagiin seammá sisdoallu? Omd: *Ánná oaidná gusa. Oaidná Ánná gusa? Gusa oaidná Ánná. Oaidná gusa Ánná?*

S. 56 ČÁLE SÁNIID RIEKTA MAŊŊÁLAGAID

Oahppanulbmil:

- hárhallat hábmet dievaslaš cealkagiid
- hárhallat alla frekveanta sániid

Ovdabargodoaimmat:

- Čuohppat oanehis mitalusa cealkagiid mielde. Oahppit galget oktiibidjat cealkagiid, nu ahte šaddá fas áddehahti mitalus.
- Ráhkadit oanehis mitalusa, mas lea okta cealkka mii ii heive mitalusa sisdollui. Oahppit galget dan cealkaga gávdnat.

S. 60 SMÁVVASÁNIT

Oahppanulbmil:

- automatiseret *mii, dii, sii, moai, doai, soai*
- sátnegovaid ja oahpahallat daid riekta čállit

Sániid, maid dávjá geavahit, ferte dárkilit lohkat ja dávjá čállit, nu ahte automatiserejuvvojit. Dákkár sániid ferte hárhallat oktasaččat joavkkus, stoahkama ja čállinbargguid bokte.

Ovdabargodoaimmat:

- Ságastallat sániid birra: Mat sánit dat leat? Goas geavahat mii daid? Ráhkadit cealkagiid sániiguin.
- Dutkat sátnegova. Mii sáni čállinvugiin lea erenoamáš, mii čállinvugiin lea ártit?
- Hárjehallat sániid lohkat golmma dásis, geahča *Golmma dási lohkanhárjehallama* s. 25.

S. 61 SMÁVVASÁNIT**Oahppanulbmil:**

- automatiseret *ja, muhto, dahje, áibbas, buorre, boaris* sátnegovaid ja
- oahpahallat daid riehta čállit

Ovdabargodoaimmat:

- Ságastallat sáni *ja* birra: Goas dárbbášat dan?
- Sástestoahkan: čále ovttá sáni gudege kortii: *Mun - čoakkán – sarridiid – luopmániid – joŋaid – jerehiid – ja – ja – ja*. Oahpaheaddji juohká koarttaid oahppiide. Ovcci oahppi oassálastet ja sii giddejit sániid báidái. Oahppit galget sániiguin cealkaga ráhkadit. «Mun» oahppi čuoččasta ovddimužžii ja eará oahppit gávdnet gokko sii sáhttet čuožžut vai šaddá cealkka: *Mun čoakkán sarridiid ja luopmániid ja joŋaid ja jerehiid*. Earát joavkkus lohket cealkaga jitnosit. Ságastallat: «Šattai go cealkka?» Murjiid sániid sáhtta lonuhit eará sániide.
- Ráhkát cealkaga borramuš sániiguin. Čana borramušaid *ja*-sániin. *Mun liikon... ja... ja... ja...*
- Ráhkát cealkaga vearbbaiguin. Čana sániid oktii *ja*-sániin. *Mun sáhtán lohkat... ja... ja... ja...*
- Hárjehallat sániid lohkat golmma dásis, geahča *Golmma dási lohkanhárjehallama* s.25.

S. 63 MII RÁHKADAT OÐÐA SÁNIID

Oahppanulbmil:

- áddet, ahte mii oažžut ođđa sániid go lasihat dahje eret váldit álgobustávid

Ovdabargodoaimmat:

- Čájehit oahppiide, ahte máhtát geaidit. Geavat sátnekoartta *áidi*. Daja, ahte máhtát geaidit *áiddi* ovttá eará sátnáid, maid sáhtát coggat. Jáhkket go oahppit dutnje? Geaidde ja lasit bustáva *b* sáni ovddabeallái. *Áidi* lea dál *báidi*.
- Čállit sániid távvaliid ja čilget oahppiide, geat eai ádden, mo ođđa sániid sáhtta ráhkadit.

S. 64 MII RÁHKADAT OÐÐA SÁNIID

Oahppanulbmil:

- áddet, ahte mii oažžut ođđa sániid go lonuhat bustávid

Ovdabargodoaimmat:

- Čájehit oahppiide, ahte oahpaheaddji máhtta geaidit. Geavat sátnekoartta *sáidi*. Geaidde ja lonut bustáva *d* bustávain *t*. *Sáidi* lea dál *sáiti*. Čájet maiddá govvasátnekoarttaid *sáidi* ja *sáiti*, go dát sánit sáhttet leat apmasat oahppiide.
- Čállit sániid távvaliid ja čilget oahppiide, mo ođđa sániid sáhtta ráhkadit.

S. 65–66 GOALLOSSÁNIT

Oahppanulbmil:

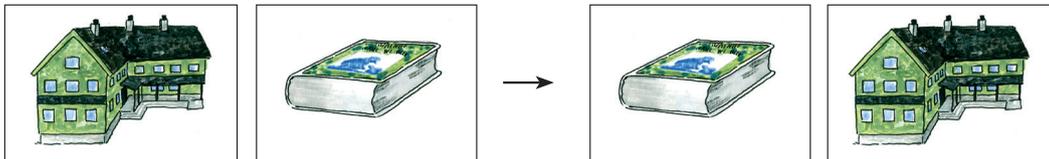
- áddet, ahte go guokte sáni goallostuvvojit, de šaddá ođđa sátni ođđa sisdoaluin
- hárhallat ja oahppat goallossániid ráhkadit

Ovdabargodoaimmat:

- Ovttas filosoferet: «Sáhtta go sániid bidjat oktii nu mo ieš háliida? Lea go seammá sisdoallu sánis go dadjat *mohtorsihkkel* dahje *sihkkelmohtor*? Mii *mohtorsihkkel* lea? Jo, lea *sihkkel*, mas lea mohtor.» Čále sániid ja čájet oahppiide, ahte lea maŋit sátni, mii muitala man doahpatáššái sátni čujuha.

Nubbi oassi goallossánis čilge sáni. Čájet omd. *duolbmunsihkkela*, *guovttejuvllat-sihkkela*. Buot sánit leat sihkkelat, muhto leat dattetge iešguđetlágánat.

- Lonuhit osiid goallossániin, nugo:
skuvlagirji → *girjeskuvla*, vai oahppiid goallossátneđidolašvuohta ovdána. Oahpaheaddji jearrá oahppiin mii lea rivttes goallossátnevejolašvuohta. Dán bargui oahpaheaddji geavaha govaid veahkkin.

Dán bargui sáhtta addit oahppiide stuorra govvakoartaid. Dasa dárbbášat guokte oahppi ja guokte govvasátnekoartta, nu mo bajábealde čájehuvvon. «Lohkat» ráhkaduvvon goallossániid ovtta oahppiiguin. Goabbá evttohus lea riehta? Geavat eará sániid (*geasse* + *báidi*, *čuoigan* + *skuovat* jna.) ja bargga seammá vuogi mielde. Sáhtta maiddá ságastallat oahppiiguin, ahte jus sánit lonuhit sajiid, de šadda muhtumin eará sisdoallu goallosátnái, nugo *bussáčivga* ja *čivgabussá*, ja ahte lea dat mañit oassi mas lea váldomearkkašupmi.

S. 65–71 GOALLOSSÁNIT

Oahppanulbmil:

- áddet, ahte go guokte sáni goallosta, de šadda odđa sátni, odđa sisdoaluin
- hárhallat ja oahppat goallossániid ráhkadit

Ovdabargodoaimmat:

- Ráhkadit guokte govvasátnekoartta main leat sánit *golli*, *rássi*. Ságastallat oahppiiguin ovtta maid dát guokte sáni mearkkašit: «Mii *golli* lea? Mii *rássi* lea?» Mo geavvá go dán guokte sátnekoartta bidjá oktii? Mii *golle-rássi* lea? Maid oázžu, jus sánit lonuhit saji sánis *gollerássi*, nu ahte šadda *rássegolli*? Lea go *rássegolli* sátni vai duššisátni? Jus lea sátni, de ferte iskat dihtet go oahppit maid sátni oaivvilda. Ráhkát oahppiiguin eanet sullasaš bargobihtáid. Dát barggut galget oahppiid fuomášuhttit sáni oaivilguoddi osiin/morfemain. Čále goallossáni távvalii. Čájet oahppiide, ahte sáni mañit oassi muitala man doabasuorgái sátni čujuha. Goallossáni vuosttaš oassi áidduha sáni. Geavat ovdamearkkaid nugo biellorássi, boallorássi, uvlorássi jna. Buot dát leat rásit, dan muitla malit sátneoassi. Muhto leat iešguđetlágán rásit dattetge. Dan muitala sáni vuosttaš oassi gis. Go oahppit máhttet

njálmmálaččat čoavdit bargobihtá, de sáhtá sániid čállit koarttaide, morfema goappá kortii. Ferte hárjehallat ovttaid mielde. Go oahppit dihtet sisdoalu, de dadjet sáni jitnosit. Dás galgá guovdilastit sáni lohka ollisvuohtan, maŋŋá laktá koarttaid oktii ja de lea goallossátne.

- Ohcat govain, nugo lohkanjirjiis dahje álkkes lohkanjirjižiin, goallossániid. Gávnnahit oahppiiguin ovtta man guovtti sánis goallossátne lea ráhkaduvvon.
- Morfemadomino: Muhtun oahppi dadjá sáni, oahpaheaddji gávdna dasa nuppi sáni, nu ahte šaddá goallossátne, nubbi oahppi joatká ja dadjá mii goallossániid de šattai. Sátne čállojuvvo távvalii. Ferte oahppiiguin guorahallat lea go odđa sátne albma- vai duššisátne. Sáhtá maiddá ahte muhtun oahppi dadjá goallossáni, dalle oahpaheaddji joatká gávdnat goallossáni maŋit oassái vai šaddá odđa goallossátne: *meahccebiila, biilamátki, mátkebáide* jna.
- Geavahit jurdda-/sátnekartha: oahpaheaddji čállá távvalii sáni rieggá sisa. Oahppit arvalit dasa odđa morfemaid, mat addet odđa goallossániid:

Isket galle goallossáni oahppit nagodit ráhkadit. Oahpaheaddji čállá daid odđa goallossániid árkii ja dan heŋge seaidná: *skuvlalávka, skuvlabusse, skuvlamánna, skuvlagirji*.

S. 72 GOALLOSSÁTNERÁTKIN

Oahppanulbmil:

- áddet, ahte goallossániid sáhtá rátkit guovtti sátneid odđa sideoaluin
- oahppat dovdat doahpagiid *minus* ja *seamma*

Ovdabargodoaimmat:

- Ráhkadit sátnegovvakoartta mas lea *ginttaljuolgi*. Ságastallat oahppiiguin ovtta maid sátne mearkkaša ja mii geavvá go koarttaid laktá oktii. Mii *ginttal* lea? Mii *juolgi* lea? Mii *ginttaljuolgi* lea? Mii geavvá go nuppi koartta váldá eret? Maid oazžu, go vuosttaš sáni váldá eret? Diehtit go mii, ahte mii dát juolgi lea? Čále goallossáni távvalii. Čájjet oahppiide, ahte sáni maŋit oassi muitala man doabasuorgái sátne čujuha. Goallossáni vuosttaš oassi áidduha sáni. Geavat ovdamearkkaid nugo seangajuolgi, heasttajuolgi, beavdejuolgi jna. Buot dát leat juolggit, dan muitala maŋit sátneoassi. Muhto leat iešguđetlágánat juolggit dattetge. Dan muitala sáni vuosttaš oassi gis. Bargga eará goallossániiguin seamma vuogi mielde.

S. 74–77 NJ- sánit

Oahppanulbmil:

- automatisert *nj* lohkamis ja máhttit dan riehta čállit
- ovddidit ortográfalas áddejumi ja riehtačállima

Ovdabargodoaimmat:

- Lohkat *nj*-sániid. Oahppit gávnnaht mii buot sániin lea seammaláhkái. Čállit sániid távvalii.
- Geavahit jietnadatbovssaid fuomášuhttit *nj*, geahča s. 17.
- Oahpaheaddji ferte muittuhit oahppiide, ahte ii sáhte beare bustámaid čállit bustávastohpui jurddaškeahhtá, ahte eai buot sánit čállo nu mo mii daid dadjat. Muhtin sánit leat luvra sánit, dain leat eanet bustámaid go giellajietnadagat. Ja danne ferte leat sáni guovddážiis okta latnja masa lea sáđji guovttii bustávvi. Mii gullat dušše ovttá fonema, muhto čállit guokte bustáma.
- Ráhkadit *nj*-divtta
- Ráhkadit *nj*-goallossániid
- Lohkankinoin ráhkadit *nj*-sániiguin, geahča s. 33. Oahppit geavahit lohkanhárjehallamis.
- Hárjehallat sániid lohkat golmma dásis, geahča *Golmma dási lohkanhárjehallama* s.25.

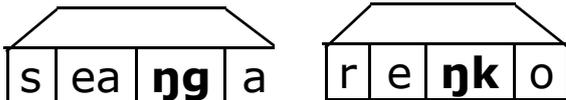
S. 78–84 NJG/NK- sánit

Oahppanulbmil:

- automatisert *ng/nk* lohkamis ja máhttit dan riehta čállit
- ovddidit ortográfalas áddejumi ja riehtačállima

Ovdabargodoaimmat:

- Stoahkat «Mu fatnasis leat... *ng- dahje nk*-sánit»
- Geavahit jietnadatbovssaid fuomášuhttit *ng/nk*, geahča s. 17.
- Oahpaheaddji ferte muittuhit oahppiide, ahte ii sáhte beare bustámaid čállit bustávastohpui jurddaškeahhtá, ahte eai buot sánit čállo nu mo mii daid dadjat. Muhtin sánit leat luvra sánit, dain leat eanet bustámaid go giellajietnadagat. Ja danne ferte leat sáni guovddážiis okta latnja masa lea sáđji guovtti bustávvi. Mii gullat dušše ovttá fonema, muhto čállit guokte bustáma.

- Ráhkadit *ng*-divtta oahppiiguin ovttas
- Ráhkadit *ŋk*-divtta
- Čoaggit *ng*-sániid ja *ŋk*-sániid goabbat plánšii, maid seaidnái heŋge
- Lohkankinoin ráhkadit *ng*- ja *nk*-sániiguin, geahča s. 33. Oahppit geavahit lohkanhárjehallamis
- Hárjehallat sániid lohkat golmma dásis, geahča *Golmma dási lohkanhárjehallama* s.25

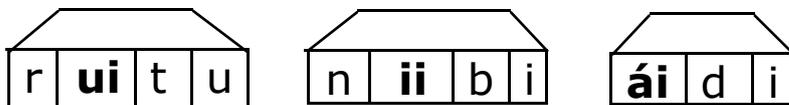
S. 86–89 *U*-sánit, s.91–96 *Á*-sánit, s.98–103 *I*-sánit

Oahppanulbmil:

- automatisert *ui/ái/ii* lohkamis ja máhttit daid riehta čállit
- ovddidit ortográfalas áddejumi ja riehtačállima

Ovdabargodoaimmat:

- Lohkat *ui-/ái-/ii*-sániid. Oahppit gávnnahit mii buot sániin lea seammaláhkái. Čállit sániid távvalii.
- Geavahit jietnadatbovssaid fuomášuhttit *ui/ái/ii*, geahča s. 17.
- Oahpaheaddji ferte muittuhit oahppiide, ahte ii sáhte beare bustávaid čállit bustávastohpui jurddaškeahhtá, ahte eai buot sánit čállo nu mo mii daid dadjat. Muhtin sánit leat luvra sánit, dain leat eanet bustávat go giellajietnadagat. Ja danne ferte leat sáni guovddázis okta latnja masa lea sadji guovtti bustávvi. Mii gullat dušše ovttá fonema, muhto čállit guokte bustáva.

- Doaškut sániid ja lohkat stávvaliid
- Ráhkadit *ui-/ái-/ii*-divtta
- Ráhkadit *ui-/ái-/ii*-goallossániid
- Čoaggit *ui-/ái-/ii*-sániid sierra plánššaide maid heŋge seaidnái
- Lohkankinoin ráhkadit *iu-/ái-/ii*-sániiguin, geahča s. 33
- Hárjehallat sániid lohkat golmma dásis, geahča *Golmma dási lohkanhárjehallama* s.25

Márgosat 11–15: Diftonga-sánit

Oahppanulbmil:

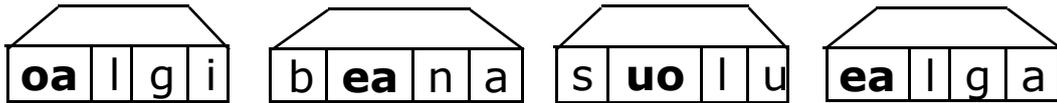
- oahpat doahpaga *diftonga*
- automatisert *oa, uo, ie, ea* lohkama bokte ja oahpahallat daid riekta čállit
- ovddidit ortográfalas áddejumi ja riektačállima

Ovdabargodoaimmat:

Oahpaheaddji lohka sániid. Divtte oahppid gávnnahit mii sániin lea oktasaš.

Čále sániid távvalii ja dutket ovttas čállinvuogi.

- Geavahit jietnadatbovssaid fuomášuhttit diftonggaid, geahča s. 17.
- Oahpaheaddji ferte muittuhit oahppiide, ahte ii sáhte beare bustávaidda čállit bustávastohpui jurddaškeahhtá, ahte eai buot sánit čállo nu mo mii daid dadjat. Muhtin sánit leat luvra sánit, dain leat eanet bustávat go giellajietnadagat. Ja danne ferte leat sáni guovddážis okta latnja masa lea sadji guovtti bustávvi. Mii gullat dušše ovtta fonema, muhto čállit guokte bustáva.

- Ráhkadit diftonga- divtta
- Ráhkadit goallossániid main leat diftonggat
- Čoaggit *oa-/ea-/ie-/uo-*sániid sierra plánššaide, maid heŋge seaidnái
- Lohkankinoin ráhkadit *oa-/uo-/ea-/ie-*sániiguin, geahča s. 33
- Hárjehallat sániid lohkat golmma dásis, geahča *Golmma dási lohkanhárjehallama* s.25

S. 105–107 BREAVA

Oahppanulbmil:

- oaidnit čállináigumuša ja ávkašuvvama, go hálddaša čállima
- vásihit, ahte čállin lea gulahallan ovddidit miellagovvidusa

Ovdabargodoaimmat:

Ságastallat mii breava lea, ja breava čállit

- Teakstabuvttadeapmi: Ovttas oahppiiguin čállit breava bábertávvalii ástoáigge birra. Teavstta koaralohkat. Leat go teavsttas váttet sánit? Teavstta čállit A4-árkii maid sáhtta geavahit lohkanhárjehallamii
- Oahppit ieža čállet breava

S. 108–110 DIVTTAT

Oahppanulbmil:

- oaidnit ávkki hálddašit čállima
- ieš hárhallat ja máhttit divtta čállit

Ovdabargodoaimmat:

- Lohkat ovttas divttaid. Ságastallat: Mii divttaid erenoamašvuohta lea?
- Ovttas divtta čállit bábirvávvalii

S. 111–112 ČÁLE BAJILČÁLLAGA SÁRGGUSRÁIDUI

Oahppanulbmil:

- hárhallat gálgga tulkot sárggusráidduid
- máhttit govaid bidjat maŋŋálagaid áddehahtti muitalussan

Ovdabargodoaimmat:

- eara leago oahppiin boares sárggusráidduid maid sáhttet skuvlii buktit. Divtte oahppiid daid logadit, guovtti olbmo joavvkus.
- Ovttas geahčadit sárggusráidduid, maid oahpaheaddji lea mángen. geahčeat ja ságastallat mo teaksta ja govat ovttas muitalit mii dáhpáhuvvá.
- Ovttas geahčadit gárvves sárggusráiddu, mas bajilčála váilu. Man birra lea sárggusráidu? Mii bajilčállagiid heive sárggusráidui?

S. 113 SÁRGGUSRÁIDU

Oahppanulbmil:

- hárhallat gálgga ieš buvttadit sárggusráidduid govaid teavstta

- Jeara leago oahppiin boares sárggusráidduid maid sáhttet skuvlii buktit. Divtte oahppiid daid logadit, guovttá ovta joavvkus.
- Čuoŋpa ieš muhtin sárggusráiddu govaid, ja ráhkat govvakoarttaid. Bija oahppiiguin ovttas koarttaid maŋŋálagaid távvalii, nu ahte šaddá muitalus.

- Čále oahppiiguin ovttas bábertávvalii teavstta govaide, hutket bajilčállaga vel.
- Ovttas geahčadit sárggusráidduid, maid oahpaheaddji lea mángen. Geahččat ja ságastallat mo teaksta ja govat ovttas mitalit mii dáhpáhuvá.
 - Mánet govvaráiddu *Á lohkanirjijis* s.77, mas oahpaheaddji sihkku teavstta. Divtte oahppiid čállit odđa teavsttaid. Buohtastahttit oahppiid čállin teavstta govvaráiddu teavsttain.
 - Vállje fáttá man birra oahppit sáhttet juoga oaivvildit. Oahppit tevdnejit iežaset ja čuhppet oaivvi ivdnebáhpáris, masa liibmejit čalmmiid ja njálmmi. Oahppit ráhkadit hállanbulljarasaid, maidda čállet teavstta. Veahket oahppiid dialogain oaidnit vejolašvuodaid.

S.114 SÁRGGUSRÁIDU

Oahppanulbmil:

- hárjehallat gálgga tulkot sárggusráiddu
- hárjehallat gálgga ieš buvttadit sárggusráiddu govaide
- hárjehallat ieš buvttadit govaid ja teavstta sárggusáridui

Ovdabargodoaimmat:

- Čuohpa ieš muhtin sárggusráiddu govaid, ja ráhkat govvakoarttaid. Bija oahppiiguin ovttas koarttaid maŋŋálagaid nu ahte šaddá mitalus. Čále oahppiiguin ovttas bábertávvalii teavstta govaide, hutket bajilčállaga vel.
- Čuohpa mánga govvaráidokoartamitalusa. Juoge mitaluskoarttaid oahppiide. Oahppit barget guovttis ja guovttis joavkkus bidjat govvakoarttaid maŋŋálagaid ja buvttadit govaide teavstta maid čállet, nu ahte šaddá dievaslaš govvaráidomitalus. Oahppit ovdanbuktet vurrolagaid govaid ja teavstta muitaleaddjis-tuolus.
- Vállje fáttá man birra oahppit sáhttet juoidá mitalit. Oahppit sárgot iežaset ja čuhppet oaivvi ivdnebáhpáris, masa liibmejit čalmmiid ja njálmmi. Oahppit ráhkadit hállanbulljarasaid, maidda čállet teavstta. Veahket oahppiid dialogain oaidnit vejolašvuodaid. Áiligas-nieiddat: *Heavdni, heavdni* CD. Suoma Sámediggi 1998

- Áliligas-nieddat: *Juhccá, jullá* CD. Suoma Sámediggi 1998
- Antonova, Sandra: *Bearaš*. Davvi Girji
- Balto, Haldis: *Dádjadit meahcis*. Davvi Girji 2010
- Balto, Haldis ja earát: *Lávlagat ja luodit*. Davvi Girji 1995
- Balto, Haldis: *Vuolgot meahccái*. Davvi Girji 2006
- Balto, Haldis: *Vuolgot stoahkat*. Davvi Girji 1998
- Boine, Liv Tone: *Šuoŋaid šaldi*. Davvi Girji 2008
- Eriksen, Ardis Ronte; *Sátnestullamat*. Davvi Girji
- Galkina, Ele: *Šerres beaivi*. Davvi Girji 1994
- Gaup, Elisabeth Utsi: *Suga, suga su*. Dat 1989
- Hivand, Aino: *Čoarveviexsá lieđderiemut*. GOLLEGIELLA
jietnegirjelágádus 2004
- Jonskareng, Astrid: *Muohtanásttázat*. Davvi Girji 2008
- Jonskareng, Astrid: *Civkkas*. Davvi Girji 2004
- Leavvedolggit, Min Áigi
- Luoppal, Lásse: *Čuonjáeatni hoahkamat*. Davvi Girji 1993
- Luoppal, Lásse: *Čuonjáeatni ođđa hoahkamat*. Davvi Girji 1996
- Paavalmiemi, Pirjo Unna-Kaarina; *Mánaid luovvolas dánsun*. Davvi Girji 2007
- Sámi oahpaheaddjit: Dill, Dall. Sámi oahpahusráđdi 1987
- Sátnemeahccái* - plánššat. Idut 2010
- Universitetsforlaget: *Lávllagirji* – Samisk sangbok. 1982
- Vinogradova, Iraida: *Mu ustibat*. Davvi Girji 1994
- Vuolab, Kerttu: *Ánde ja Risten jagi fárus*. Davvi Girji 1990
- Westerlund, Stina Gaup: *Lávllagirji*. Sámi skuvlastivra 1978
- Westerlund, Stina Gaup: *Lávlungirji*. Sámi skuvlastivra 1987